

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ -
ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ, ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ -
ΑΝΩΤΑΤΗ ΔΙΑΚΛΑΔΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΕΜΟΥ

Διπλωματική Εργασία

**«Η ΕΞΟΛΟΘΡΕΥΣΗ ΤΩΝ ΓΙΕΖΙΝΤΙ ΥΠΟ ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΑΙ
ΝΟΜΙΚΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΩΝ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΩΝ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΑ»**

ΤΟΥ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΑΝΤΕΛΙΔΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

Ιανουάριος 2017

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Υπεύθυνη Δήλωση

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου»

Ημερομηνία: 7/ 1 /2017
Ο Δηλών

Γρηγόριος Παντελίδης

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας είναι η εξολόθρευση των Γεζίντι υπό το ιστορικό και νομικό πρίσμα των γενοκτονιών του 20ου αιώνα. Γενικότερα, η απόπειρα της προσέγγισης μιας γενοκτονίας μπορεί να γίνει τόσο με ιστορικά όσο και με νομικά κριτήρια. Και στις δύο περιπτώσεις διατυπώνονται τόσο από την πλευρά των θυτών (ή των κατηγορούμενων ως θύτες) όσο και από την πλευρά των κατηγορών (ή των υπερασπιστών των θυμάτων) διάφορα επιχειρήματα που βασίζονται τόσο στο τι προβλέπεται νομικά όσο και στις διάφορες μαρτυρίες και τα δεδομένα σχετικά με το τι διαπράχτηκε και το πόσο συστηματικά ή με τι προθέσεις διαπράχτηκε. Διόλου ασήμαντος είναι και ο ρόλος της ηθικοπολιτικής δικαιολόγησης των αποφάσεων και των πράξεων που προκύπτουν από αυτές.

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας, θα αναφερθούμε στην έννοια της γενοκτονίας καθώς και σε συναφείς έννοιες τόσο από ιστορική όσο και από νομική άποψη. Στο δεύτερο κεφάλαιο, θα εξετάσουμε τη γενοκτονία από ιστορική άποψη, ως ένα διαχρονικό φαινόμενο στην ιστορία της ανθρωπότητας δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στις γενοκτονίες που διαπράχτηκαν κατά τον 20ο και 21ο αιώνα. Στο τρίτο κεφάλαιο, θα αναφερθούμε στους Γεζίντι και στο τέταρτο στο ISIS. Στο πέμπτο κεφάλαιο της εργασίας θα αναφερθούμε στα γεγονότα της γενοκτονίας των Γεζίντι και θα την εντάξουμε στο ευρύτερο ιστορικοπολιτικό της πλαίσιο, συγκρίνοντας την με άλλες γενοκτονίες του 20ου αιώνα. Στο έκτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στη γενοκτονία των Γεζίντι σε νομικό επίπεδο, τεκμηριώνοντας γιατί τα συγκεκριμένα γεγονότα συνιστούν όντως γενοκτονία. Τέλος η εργασία θα κλείσει με τα συμπεράσματα.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	1
Κεφάλαιο 1. Εννοιολογικοί ορισμοί	6
1.1 Η γενοκτονία και οι συναφείς όροι από ιστορική άποψη	6
1.2 Η γενοκτονία και οι συναφείς όροι από νομική άποψη	13
Κεφάλαιο 2. Η γενοκτονία ως διαχρονικό φαινόμενο	15
2.1 Μέχρι και τον 19ο αι.	15
2.1.1 Η γενοκτονία στον αρχαίο κόσμο	15
2.1.1.1 Αρχαία Ελλάδα	15
2.1.1.2 Αρχαία Ρώμη	17
2.1.2 Οι γενοκτονίες των Μογγόλων κατά των 13ο και 14ο αι.	20
2.1.3 Γενοκτονίες κατά τον 18ο και 19ο αι.	20
2.1.4 Γενοκτονίες κατά τον 20ο αι.	22
2.1.4.1 Γερμανική Ναμίμπια	22
2.1.4.2 Γενοκτονίες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία	22
2.1.4.2.1 Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου	22
2.1.4.2.2 Ομοιότητες και διαφορές με άλλες γνωστές γενοκτονίες	28
2.1.4.2.3 Το νομικό καθεστώς της γενοκτονίας των Ποντίων	29
2.1.4.2.4 Η γενοκτονία των Αρμενίων	30
2.1.4.2.5 Το νομικό καθεστώς της γενοκτονίας των Αρμενίων	31
2.1.4.2.6 Οι γενοκτονίες των Ασσυρίων	32
2.1.4.3 Οι ωμότητες κατά των Κούρδων του Ντερσίμ από το κεμαλικό καθεστώς	34
2.1.4.4 Η γενοκτονία των Εβραίων από το ναζιστικό καθεστώς	34
2.1.4.5 Η γενοκτονία στην κατεχόμενη από Γερμανούς Γιουγκοσλαβία	36

2.1.4.6 Μεταπολεμικές γενοκτονίες	36
2.1.4.6.1 Η γενοκτονία των Μανδαίων Αράβων κατά την αποξήρανση των ελών της Μεσοποταμίας	36
2.1.4.6.2 Καμπότζη	37
2.1.4.6.3 Ανατολικό Τιμόρ	37
2.1.4.6.4 Νταρφούρ	38
2.1.4.6.5 Γιουγκοσλαβία	39
2.1.4.6.6 Ρουάντα	42
Κεφάλαιο 3. Οι Γεζίντι	44
3.1 Η ιστορία των Γεζίντι	44
3.2 Οι Γεζίντι κατά τον 20ο και 21ο αι.	44
Κεφάλαιο 4. Το ISIS	46
4.1 Οι πρόδρομοι του ISIS	46
4.2 Το ISIS ως πολιτικοστρατιωτική οργάνωση	47
4.3 Το ISIS στο πλαίσιο της διεθνούς νομιμότητας-ανομίας	49
Κεφάλαιο 5. Η γενοκτονία των Γιεζίντι: παρουσίαση και ανάλυση σε ιστορικό επίπεδο	52
5.1 Τα γεγονότα	52
5.2 Σύγκριση με γενοκτονίες του 20ου και 21ου αι.	53
5.2.1 Γεωγραφικό επίπεδο	53
5.2.2 Ιστορικοπολιτικοθρησκευτικό επίπεδο	53
5.2.3 Τρόποι και μέσα διάπραξης των ωμοτήτων	54
Κεφάλαιο 6. Η γενοκτονία των Γιεζίντι: Εξέταση σε νομικό επίπεδο	56
6.1 Εξέταση με βάση τα νομικώς προβλεπόμενα σε διεθνές επίπεδο	56

6.2 Γιατί τα όσα διαπράχθηκαν και διαπράττονται από το ISIS συνιστούν γενοκτονία	64
Κεφάλαιο 7. Συμπεράσματα - Επίλογος	66
Βιβλιογραφία	69

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Εισαγωγή

Ο γενικά αποδεκτός ορισμός της γενοκτονίας είναι αυτός που διατυπώθηκε από τον Raphael Lemkin, που το 1944 με αφορμή τις εγκληματικές πράξεις των Ναζιστών κατά των Εβραίων στο έργο του *Axis rule in occupied Europe - Laws of occupation, Analysis of government, Protocols for redress* εισήγαγε τον όρο *γενοκτονία* (genocide) και την όρισε ως εξής: «Σε γενικές γραμμές, γενοκτονία δεν σημαίνει κατ' ανάγκη την άμεση καταστροφή ενός έθνους, εκτός αν πραγματοποιηθεί με μαζικό φόνο όλων των μελών του έθνους. Αποσκοπεί μάλλον στο να υποδηλώσει ένα συντονισμένο σχέδιο διαφορετικών πράξεων, που αποσκοπούν στην καταστροφή των θεμελιωδών βάσεων της ζωής των εθνικών ομάδων, με σκοπό την εξολόθρευση των ίδιων των ομάδων. Ο αντικειμενικός σκοπός ενός τέτοιου σχεδίου θα μπορούσε να είναι η αποσύνθεση των πολιτικών και κοινωνικών δομών, του πολιτισμού, της γλώσσας, του εθνικού αισθήματος, της θρησκείας και της οικονομικής υπόστασης των εθνικών ομάδων, καθώς και η καταστροφή της προσωπικής ασφάλειας, της ελευθερίας, της υγείας, της αξιοπρέπειας και ακόμη και της ζωής των ατόμων που ανήκουν σε τέτοιες ομάδες. Η γενοκτονία κατευθύνεται εναντίον της εθνικής ομάδας ως οντότητας και οι σχετικές πράξεις κατευθύνονται εναντίον των ατόμων όχι λόγω της προσωπικής τους υπόστασης αλλά ως μελών της εθνικής ομάδας».

Με βάση τα παραπάνω χαρακτηριστικά η γενοκτονία είναι ένα πανάρχαιο φαινόμενο, με την έννοια ότι περιστατικά με τα χαρακτηριστικά που αναφέρονται στον ορισμό του Lemkin μαρτυρούνται σε περιπτώσεις όπως η σφαγή των Μηλίων το 416 π.Χ. κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου και η καταστροφή της Καρχηδόνας από τους Ρωμαίους το 146 π.Χ. Και στις δύο περιπτώσεις, οι νικητές, οι θύτες έδρασαν με συστηματικότητα τόσο σε επίπεδο διαπραγματεύσεων, όσο και σε επίπεδο πολεμικών επιχειρήσεων, προκειμένου να επιτύχουν τον αφανισμό συγκεκριμένων εθνικών πληθυσμιακών ομάδων που για διάφορους λόγους (θεωρούνταν ότι) αποτελούσαν εμπόδιο στις επιδιώξεις τους για αύξηση της ισχύος ή της κυριαρχίας τους. Με τα παραπάνω κριτήρια, γενοκτονία θα μπορούσαν να θεωρηθούν και τα όσα διέπραξαν οι Ισραηλίτες του Μωυσή κατά των Μαδιανιτών την 2η χιλιετία π.Χ., ενώ διαθέτουμε και μαρτυρίες για γενοκτονίες που διαπράττονταν από Κινέζους στρατηγούς του 4ου αι. μ.Χ. Επιπλέον, είναι

γνωστός ο συστηματικός αφανισμός ολόκληρων εθνών από τους Μογγόλους του Τζένκινς Χαν και του Ταμερλάνου τον 13ο-14ο αι. μ.Χ.

Στη σύγχρονη εποχή γενοκτονίες διέπραξαν στις αρχές του 19ου αι. οι Ζουλού υπό την ηγεσία του Σάκα και οι Μαόρι στη Ν. Ζηλανδία κατά τον Μοριόρι, όπως και οι Αργεντίνοι στο τέλος του ίδιου αιώνα στην Παταγονία.

Αναμφίβολα από τις γνωστότερες γενοκτονίες της πρώτης εικοσαετίας του 20ου αι. ήταν οι ωμότητες που με συστηματικότητα διαπράχθηκαν από το νεοτουρκικό και το κεμαλικό καθεστώς στη Μ. Ασία και τη Μεσοποταμία εναντίον των Αρμενίων, των Ποντίων και των Ασσυρίων. Μάλιστα, ήταν από τις πρώτες για τις οποίες έγινε (και εξακολουθεί να γίνεται) προσπάθεια να εξεταστούν και να αποτιμηθούν (και ιστορικά και νομικά) με σύγχρονες ιστορικές και νομικές παραμέτρους σχετικά με τη γενοκτονία, ενώ ο αφανισμός των Εβραίων της Ευρώπης από τους Γερμανούς ναζιστές αποτελεί στερεοτυπικά το γνωστότερο και το καλύτερα μελετημένο παράδειγμα γενοκτονίας, και μάλιστα σε μια κλίμακα εξόντωσης που ξεπερνά τις εκατοντάδες χιλιάδες θυμάτων και κινείται σε μεγέθη εκατομμυρίων. Συνδεδεμένη με τον ναζισμό είναι και η γενοκτονία που διέπραξαν εναντίον των Σέρβων, Εβραίων και Τσιγγάνων συμπατριωτών τους οι Κροάτες Ουστάζι στο υπό την πλήρη εξάρτηση των Γερμανών κατακτητών ανεξάρτητο κράτος της Κροατίας από το 1941-1945.

Ίσως η πιο πρόσφατα ευρέως γνωστή γενοκτονία του 21ου αι. ήταν αυτή που διαπράχθηκε στο Νταρφούρ του Σουδάν, όταν συγκρούστηκαν τον Φεβρουάριο του 2003 οι μη αραβικές γεωργικές φυλές, που πλειοψηφούσαν στην περιοχή, με το ισλαμικό καθεστώς του Αλ-Μπασίρ, που είχε την υποστήριξη των μειοψηφούντων Αράβων κτηνοτρόφων της περιοχής. Ουσιαστικά, το χρονικά παλαιότερο διαπραγμένο και αναγνωρισμένο έγκλημα ως γενοκτονία ήταν τα όσα διαπράχθηκαν κατά των Αρμενίων (ιδιαίτερα) κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου από του Οθωμανούς Τούρκους. Μάλιστα, οι τότε κυβερνήσεις της Γαλλίας, της Μ. Βρετανίας και της Ρωσίας κατηγορήσαν τη νεοτουρκική οθωμανική κυβέρνηση για τέλεση εγκλήματος κατά της ανθρωπότητας. Έτσι, μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου έγιναν κάποιες προσπάθειες προκειμένου να προστατευθούν τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι οποίες όμως παρέμειναν σε θεωρητικό επίπεδο, ενώ δεν επιτεύχθηκε και καμία (νομική) κωδικοποίηση των διαπραχθέντων

εγκλημάτων τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο, με αποτέλεσμα να μην τιμωρηθούν δικαστικά-ποινικά οι υπεύθυνοι για την τέλεσή τους.

Ουσιαστικά, οι φρικαλεότητες που διαπράχθηκαν από τους Ναζί κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο εις βάρος διαφόρων μειονοτήτων και ιδιαίτερα των Εβραίων της Ευρώπης, καθώς και οι μαζικοί θάνατοι εκατομμυρίων αμάχων, οδήγησαν στην υιοθέτηση νέων πολιτικών και τη θέσπιση κειμένων που να δεσμεύουν σε διεθνές επίπεδο τα κράτη που τα προσυπογράφουν. Προκειμένου δε να τιμωρηθούν οι πρωταίτιοι των ωμοτήτων κατά τη διάρκεια του πολέμου οι νικητές αποφάσισαν την *ad hoc* σύσταση του Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης και του Διεθνούς Στρατιωτικού Δικαστηρίου για την Άπω Ανατολή. Ακόμα, βέβαια, το τότε διεθνές δίκαιο δεν περιελάμβανε γενικές διεθνείς ρυθμίσεις σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα ούτε και απαγόρευε ρητά τους μαζικούς φόνους, οπότε και οι ένοχοι δεν τιμωρήθηκαν για εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας ή για την τέλεση γενοκτονίας αλλά για εγκλήματα του κοινού ποινικού δικαίου. Έτσι οδηγηθήκαμε στη διαπίστωση, πως αν και το ιστορικό και κοινωνικό υπόβαθρο των παραπάνω δικών συνιστούσε γενοκτονία, έλειπε η απαραίτητη νομική κωδικοποίηση που θα βοηθούσε στη μελλοντική αποτροπή ή τιμωρία ανάλογων πράξεων. Έτσι, το 1948 θεσπίστηκε η Σύμβαση για την Πρόληψη και την Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας και το 1961 διεξήχθη η πρώτη δίκη για εγκλήματα γενοκτονίας κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Από την άλλη πλευρά, αν και μέχρι το 1982 συνέβησαν όπως είδαμε θηριωδίες σε διάφορες περιοχές του κόσμου, δεν είχαμε καμιά επίσημη αναγνώριση γενοκτονίας από το Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών. Ουσιαστικά, η πρώτη επίσημη παρέμβαση σε κάτι που θεωρήθηκε διεθνώς γενοκτονία έγινε με την απόφαση 827/93 του Συμβουλίου Ασφαλείας για την ίδρυση ενός ειδικού *ad hoc* ποινικού δικαστηρίου προκειμένου να τιμωρηθούν οι πρωταίτιοι του εγκλήματος της γενοκτονίας που διαπράχθηκε κατά τη διάρκεια του πολέμου της Γιουγκοσλαβίας. Δύο χρόνια αργότερα το ίδιο έγινε και για τις ωμότητες που διαπράχθηκαν στη Ρουάντα κατά τις διαφυλετικές συγκρούσεις μεταξύ των Χούτου και των Τούτσι, με την απόφαση 955/94 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Η σύσταση και λειτουργία των παραπάνω *ad hoc* δικαστηρίων κατέστησε ακόμα πιο σαφή την ανάγκη για τη δημιουργία ενός μόνιμου διεθνούς ποινικού δικαστηρίου όχι μόνο για να διασφαλίζεται η

αμεροληψία και ανεξαρτησία στην απονομή δικαιοσύνης, αλλά για να γίνει παγκοσμίως γνωστό ότι όσοι διέπραξαν ή διαπράττουν γενοκτονίες δε θα παραμένουν ατιμώρητοι. Έτσι τελικά το 1998 υιοθετήθηκε από τον ΟΗΕ το Καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (ICC), που τελικά ιδρύθηκε στις 1/7/2002.

Από όσα αναφέρθηκαν παραπάνω φαίνεται ότι έχουν καταβληθεί, ιδιαίτερα στη σύγχρονη εποχή, σημαντικές προσπάθειες για την καταστολή και την πρόληψη του εγκλήματος της γενοκτονίας μέσα από τα ψηφισμάτων του ΟΗΕ, την κατάρτιση της απαραίτητης νομολογίας και τη λειτουργία των Διεθνών Ποινικών Δικαστηρίων. Από την άλλη πλευρά, φαίνεται ότι ιστορικά δεν έχουν προσαχθεί στη διεθνή δικαιοσύνη όλοι εκείνοι που προέβησαν σε πράξεις που θα μπορούσαν να θεωρηθούν γενοκτονία με βάση το τι ορίζεται διεθνώς ως γενοκτονία. Αυτό ισχύει και στην περίπτωση των Γεζίντι, που άρχισε τον Αύγουστο του 2014 και συνδέεται με την εξάπλωση και την ισχυροποίηση του ISIS στη Μέση Ανατολή. Η εν λόγω οργάνωση, όχι μόνο προχώρησε σε πράξεις φυσικής εξόντωσης και αναγκαστικών εξισλαμισμών της συγκεκριμένης εθνοθρησκευτικής κοινότητας, αλλά και στη συστηματική διατάραξη του αναπαραγωγικού κύκλου του συγκεκριμένου πληθυσμού, καθώς υπάρχουν αξιόπιστες μαρτυρίες, σύμφωνα με τις οποίες το ISIS επιδίδεται όχι μόνο σε σφαγές αλλά και σε απαγωγές, βιασμούς και αγοραπωλησίες γυναικών, με στόχο τα παιδιά Γεζίντι να αρχίσουν να γεννιούνται εκτός φυλής.

Σύμφωνα με τον ΟΗΕ το ISIS διαπράττει γενοκτονία εναντίον των Γεζίντι. Στη σχετική έκθεση της Ανεξάρτητης Διεθνούς Επιτροπής Διερεύνησης στη Συρία, το ISIS όχι μόνο διαπράττει εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας αλλά και κρατά αιχμαλώτους χιλιάδες Γεζίντι που υφίστανται πρωτοφανείς ωμότητες. Η επιτροπή αναφέρεται στην ξεκάθαρη πρόθεση του ISIS να αφανίσει τους Γεζίντι μέσω δολοφονιών, σεξουαλικής σκλαβιάς, δουλείας, βασανιστηρίων, απάνθρωπης μεταχείρισης και αναγκαστικής μετακίνησης.

Η γενοκτονία αποτελεί ένα διαχρονικό φαινόμενο στην ιστορία της ανθρωπότητας. Σε επίπεδο όμως ορολογίας είδαμε ότι ο όρος γενοκτονία εμφανίστηκε και υιοθετήθηκε μόλις στα μέσα του 20ου αιώνα, ιδιαίτερα σε σχέση με τις αγριότητες που πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια των δύο

παγκόσμιων πολέμων και οι οποίες ανέδειξαν την αναγκαιότητα προστασίας, όχι μόνο των ατομικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και των δικαιωμάτων ομάδων που χαρακτηρίζονται από ένα κοινό φυλετικό, θρησκευτικό κλπ. γνώρισμα.

Κεφάλαιο 1. Εννοιολογικοί ορισμοί

1.1 Η γενοκτονία και οι συναφείς όροι από ιστορική άποψη

Μια από τις πρώτες προσπάθειες για την προστασία μια συγκεκριμένης κοινότητας ανθρώπων με βάση τα θρησκευτικά της χαρακτηριστικά έχουμε στην Ειρήνη της Βεσφαλίας, που υπογράφηκε το 1648 μεταξύ του Βασιλείου της Γαλλίας, της Σουηδικής Αυτοκρατορίας και της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, και με την οποία προβλέπονταν συγκεκριμένες εγγυήσεις για θρησκευτικές μειονοτικές ομάδες (Καλβινιστές, Λουθηρανιστές, Καθολικούς). Στη συγκεκριμένη συνθήκη εξασφαλιζόταν νομικά και σε διεθνές επίπεδο ότι σε περίπτωση που η επίσημη θρησκεία ενός κράτους δε συνέπιπτε απόλυτα με αυτήν ή αυτές όσων διέμεναν στο συγκεκριμένο κράτος, όλοι οι κάτοικοι είχαν το δικαίωμα να τηρούν τα θρησκευτικά τους έθιμα, σε επίπεδο τόσο ιδιωτικού όσο και δημόσιου βίου¹. Επιπλέον, στη Συνθήκη του Παρισιού το 1763, με την οποία η Νέα Γαλλία, στη Β. Αμερική, παραχωρήθηκε στη Μ. Βρετανία, με αποτέλεσμα ένας μεγάλος αριθμός γαλλόφωνων, του σημερινού Καναδά, να περάσει υπό βρετανικό έλεγχο, προβλεπόταν η προστασία των συγκεκριμένων πληθυσμών². Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε και τις διάφορες συνθήκες που τον 19ο αι. υπογράφηκαν ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και διάφορες ευρωπαϊκές δυνάμεις όσον αφορά την προστασία των χριστιανικών της μειονοτήτων³. Συνολικά, τον 19ο αι. φαίνεται να διαμορφώνεται στην Ευρώπη ένα δόγμα ανθρωπιστικής επέμβασης με στόχο την προστασία των δικαιωμάτων εθνικών και θρησκευτικών ομάδων. Με βάση αυτό το δόγμα νομιμοποιούταν ακόμα και ορισμένες στρατιωτικές ενέργειες⁴. Με τις Συμβάσεις της Χάγης το 1907, προσδιορίστηκαν οι αρχές των εθίμων και των νόμων του πολέμου στη θάλασσα και την ξηρά, της προστασίας των τραυματιών, αλλά και (κάτι που μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα στα πλαίσια της παρούσας εργασίας) του τρόπου συμπεριφοράς των εμπόλεμων απέναντι σε

¹ G. A. Christenson, "Liberty of the exercise of religion in the Peace of Westphalia", *Transnational Law & Contemporary Problems*, 21, αρ. 3 (2013), 740-742. Προσβάσιμο Οκτ 13, 2016, http://scholarship.law.uc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1284&context=fac_pubs

² T. Bagley, *General principles and problems in the international protection of minorities* (Geneva: Imprimeries Populaires, 1950), 65.

³ J. J. Reid, *Crisis of the Ottoman Empire* (Stuttgart: Steiner, 2000), 288-289.

⁴ M. Reisman, "Humanitarian intervention to protect the Ibos", στο *Humanitarian intervention and the United Nations*, επιμέλεια από R. B. Lillich (Charlottesville: University Press of Virginia, 1973), 179-182.

κατοίκους περιοχών υπό κατοχή. Έτσι, στη Σύμβαση περί των Νόμων και Εθίμων του Κατά Ξηράν Πολέμου προσδιορίζονται οι κλασσικές περιπτώσεις εγκλημάτων πολέμου, ενώ στο προοίμιό της αναφέρεται ότι «*οι λαοί και οι εμπόλεμοι τίθενται υπό την αιγίδα και τη σκέπη των αρχών του Διεθνούς Δικαίου, όπως αυτά προκύπτουν από τα καθιερωμένα μεταξύ των εμπολέμων έθιμα αλλά και από τους νόμους της φιλανθρωπίας και της κοινής συνείδησης*». Στο δε άρθρο 46 ορίζεται ρητά ότι οι δυνάμεις κατοχής οφείλουν να σέβονται την τιμή της οικογένειας και το δίκαιο που διέπει αυτή, τη ζωή και την ιδιοκτησία των κατοίκων των κατεχόμενων περιοχών, τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις καθώς και το δικαίωμα να ασκούν τα λατρευτικά τους καθήκοντα⁵. Βέβαια, πέρα από σποραδικές αναφορές σε θρησκευτικούς και πολιτιστικούς θρησκευτικούς θεσμούς πουθενά δε δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις ευάλωτες εθνικές ή εθνοτικές μειονότητες⁶.

Με το ξέσπασμα των Βαλκανικών Πολέμων και του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, η ολοένα και αυξανόμενη σφοδρότητα των ενόπλων συγκρούσεων οδήγησε σε προσπάθειες για μεγαλύτερη προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και σε συλλογικό επίπεδο. Είναι, μάλιστα, χαρακτηριστικό ότι το 1914 επισημαίνεται για πρώτη φορά σε αναφορά της Διεθνούς Επιτροπής για τη Διερεύνηση των Αιτιών και της Διεξαγωγής των Βαλκανικών Πολέμων (International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkans) ότι συνέβησαν «*θηριωδίες που διαπράχθηκαν εναντίων εθνικών μειονοτήτων, οι οποίες θεωρούνται παραβίαση των κανόνων των Συμβάσεων της Χάγης*», ενώ σε άλλο σημείο παρέχονται αποδεικτικά στοιχεία για πράξεις που σήμερα θα χαρακτηρίζονταν ως γενοκτονία⁷.

Το 1915 σε διακήρυξη των Δυνάμεων της Αντάντ πρωτοεμφανίζεται ο χαρακτηρισμός «*έγκλημα κατά της ανθρωπότητας*» σε αγριότητες που

⁵ Π. Νάσκου-Περράκη, *Κώδικας Πράξεων Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου* (Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2013), 274, 284.

⁶ W. E. Schabas, *Genocide in International Law: the crime of crimes* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 15.

⁷ J. Redlich κ.ά., *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkans* (Washington: Carnegie Endowment for International Peace), 16. Προσβάσιμο Οκτ 16, 2016, <http://archive.org/details/reportofinternat00inteuoft>

διαπράχθηκαν από την πλευρά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας προς τους Αρμένιους⁸.

Στη Συνθήκη των Βερσαλλιών το 1919, με την οποία τερματίστηκε επισήμως ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, γινόταν σαφής διάκριση ανάμεσα στον πόλεμο ως γεγονός, στην ευθύνη εκείνων των κρατών που αποφάσισαν την κήρυξη του, κατά παράβαση διεθνών συνθηκών και συμβάσεων, και στα εγκλήματα που διαπράττονται κατά τη διάρκειά του κατά παράβαση του Διεθνούς Δικαίου. Η ευθύνη για αυτά βαραίνει όσους τα οργάνωσαν, τα διέταξαν ή/και τα εκτέλεσαν⁹. Στο πλαίσιο αυτό στα άρθρα 228-230 της Συνθήκης των Βερσαλλιών προβλεπόταν το δικαίωμα των (νικητών) συμμάχων να συγκροτήσουν διεθνή δικαστήρια όπου θα έρχονταν αντιμέτωποι με τη δικαιοσύνη εκείνοι που διέπραξαν πράξεις που αντίκεινται στα έθιμα και τους νόμους του πολέμου. Μάλιστα, τέτοιου είδους διαδικασίες προβλέπονταν και για όσους τυχόν είχαν ήδη δικαστεί σε εθνικό επίπεδο για τον λόγο αυτό. Για τους δε ηττημένους (και κυρίως για τους Γερμανούς) οριζόταν σαφώς η υποχρέωση να παραδώσουν στους Συμμάχους τα άτομα που κατηγορούνταν για τέτοιες πράξεις καθώς και τα σχετικά ενοχοποιητικά στοιχεία. Επιπλέον, υπογράφηκαν και άλλες Συνθήκες που αποσκοπούσαν στη μελλοντική ειρηνική συμβίωση των χωρών που ενεπλάκησαν στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι Συνθήκες των Μειονοτήτων (Minorities' Treaties), που αποσκοπούσαν στην προστασία των μειονοτήτων εντός των κρατών, και στις οποίες προβλεπόταν ότι όλοι οι κάτοικοι ενός κράτους θα είχαν τα ίδια δικαιώματα ανεξάρτητα από τη θρησκεία τους, τη φυλή, την εθνικότητα ή την καταγωγή τους. Επιπλέον, προβλεπόταν η προστασία των τυχόν ιδιαιτεροτήτων που συνδέονταν με τα παραπάνω χαρακτηριστικά. Γενικά, οι συνθήκες αυτές αποτέλεσαν έναν από τους βασικότερους προδρόμους του σύγχρονου διεθνούς συστήματος προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁰, ιδιαίτερα με την έννοια ότι η Δυτική ανθρωπότητα είχε αρχίσει να αντιμετωπίζει σοβαρά το ζήτημα των βάνουσων

⁸ V. Dadrian, "Genocide as a problem of National and International Law: the World War I Armenian case and its contemporary legal ramifications", *Yale Journal of International Law*, 14, vo. 2 (1989), 262.

⁹ Παπασλιώτης, *Το έγκλημα της γενοκτονίας* (Θεσσαλονίκη: Βιβλιοθήκη Νομικών Επιστημών, 1966), 9.

¹⁰ Schabas, *Genocide in International Law*, 23.

συμπεριφορών ενάντια σε μειονότητες κατά τη διεξαγωγή πολέμων και άρχισε να προσπαθεί να θέσει τα θεμέλια για την προστασία τους από τέτοιες πράξεις. Στο πλαίσιο αυτό, η απουσία ουσιαστικών παραδειγμάτων καταδίκης ατόμων που ευθύνονταν για τέτοιες πράξεις, οδήγησε στην αύξηση των προσπαθειών για την κωδικοποίηση των εγκλημάτων πολέμου και την ίδρυση ενός διεθνούς ποινικού συστήματος για την εκδίκηση και την τιμωρία τους. Έτσι, ήδη πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, στο 5ο Συνέδριο για την ενοποίηση του Διεθνούς Ποινικού Δικαίου, το 1933 στη Μαδρίτη, συζητήθηκε εκτενώς η έννοια του «εγκλήματος πολέμου»¹¹ και ο ποινικολόγος Raphael Lemkin, που λίγο παρακάτω θα δούμε ότι έπαιξε βασικό ρόλο στον προσδιορισμό της έννοιας της γενοκτονίας στην έκθεσή του με τίτλο «Πράξεις που συνιστούν διεθνή κίνδυνο και θεωρούνται ως εγκλήματα του διεθνούς δικαίου» ορίζει το έγκλημα πολέμου ως μια πράξη τόσο επικίνδυνη που να συνιστά απειλή για τα υλικής ή ηθικής φύσης συμφέροντα ολόκληρης της διεθνούς κοινότητας, και η οποία και θα πρέπει να τιμωρείται σε οποιοδήποτε μέρος του κόσμου, ανεξαρτήτως της περιοχής όπου διαπράχθηκε. Μεταξύ των εγκλημάτων πολέμου συμπεριέλαβε και την πράξη της «βαρβαρότητας», που συνίσταται σε δραστηριότητες εναντίον μιας ανυπεράσπιστης θρησκευτικής, πολιτικής ή φυλετικής συλλογικότητας, όπως οι θηριωδίες εναντίον των γυναικόπαιδων, οι πράξεις εναντίον ανδρών με στόχο τη μείωση της αξιοπρέπειάς τους, οι σφαγές και τα πογκρόμ¹². Ουσιαστικά, εδώ ο Lemkin συνδέει σαφώς τα εγκλήματα πολέμου με πράξεις που συνιστούν και γενοκτονία.

Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου αναδείχθηκε το ζήτημα της τιμωρίας των υπαιτίων για την κήρυξη του πολέμου (όπως και στην περίπτωση του Α' Παγκοσμίου Πολέμου) καθώς και των ναζιστικών ωμοτήτων. Έτσι, οι Συμμαχικές Δυνάμεις υπέγραψαν το 1942 και το 1943 τις διακηρύξεις του Αγ. Ιακώβου και της Μόσχας, αντίστοιχα, όπου τονιζόταν ότι σε περίπτωση νίκης τους θα μεριμνούσαν για την τιμωρία εκείνων που διέπραξαν εγκλήματα κατά τη διάρκειά του, και τελικά δημιουργήθηκε η Επιτροπή για Εγκλήματα Πολέμου των Ηνωμένων Εθνών, με αποστολή να

¹¹ D. Segesser και M. Gessler, "Raphael Lemkin and the international debate on the punishment of war crimes (1919–1948)", *Journal of Genocide Research*, 7, vo. 4 (2005), 454-456.

¹² Schabas, *Genocide in International Law*, 26.

προσδιορίσει τις πράξεις που συνιστούσαν εγκλήματα πολέμου¹³. Εδώ βέβαια, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η επιτροπή δεν αναφέρθηκε στη γενοκτονία, πιθανότατα επειδή ο συγκεκριμένος όρος δεν είχε εισαχθεί καν στο ποινικό λεξιλόγιο.

Τέλος, προκειμένου να μη μείνουν ατιμώρητα τα εγκλήματα που διέπραξαν οι Ναζί, οι Σύμμαχοι στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου το 1945 υιοθέτησαν τη Συμφωνία για τη Δίωξη και την Τιμωρία των Σημαντικότερων Εγκληματιών Πολέμου του Ευρωπαϊκού Άξονα, και κατάρτισαν τον Χάρτη του Διεθνούς Δικαστηρίου¹⁴.

Έτσι, τον Οκτώβριο του 1945, 24 ηγετικά στελέχη της χιτλερικής Γερμανίας βρέθηκαν αντιμέτωπα με τη δικαιοσύνη και τον Νοέμβριο ξεκίνησε η δίκη της Νυρεμβέργης. Στο άρθρο 6 του Καταστατικού του Δικαστηρίου της Νυρεμβέργης γινόταν λόγος για πράξεις με τα παρακάτω χαρακτηριστικά: α) Εγκλήματα κατά της ειρήνης, δηλαδή έναρξη ή διεξαγωγή επιθετικού πολέμου ή ενός πολέμου κατά παράβαση των διεθνών συνθηκών, συμφωνιών ή διαβεβαιώσεων, προγραμματισμό, προετοιμασία ή συμμετοχή σε ένα κοινό σχέδιο ή συνωμοσία για την ολοκλήρωσή του, β) Εγκλήματα πολέμου, δηλαδή παραβιάσεις των εθίμων ή των νόμων του πολέμου, γ) Εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, δηλαδή απέλαση, δολοφονία, εξόντωση, υποδούλωση καθώς και άλλες απάνθρωπες πράξεις που διεπράχθησαν εναντίον άμαχου πληθυσμού, πριν ή κατά τη διάρκεια του πολέμου, ή διώξεις για θρησκευτικούς, πολιτικούς ή φυλετικούς λόγους εάν οι πράξεις ή οι διώξεις είναι αποτέλεσμα ή έγιναν στα πλαίσια των εγκλημάτων για τα οποία έχει δικαιοδοσία το Δικαστήριο, ακόμα κι αν δε συνιστούν παραβίαση του εσωτερικού δικαίου της χώρας όπου διαπράχθηκαν¹⁵.

Ο γενικά αποδεκτός ορισμός της γενοκτονίας είναι αυτός που αρχικά διατυπώθηκε από τον Raphael Lemkin, που το 1944 με αφορμή τις εγκληματικές πράξεις των Ναζιστών κατά των Εβραίων στο έργο του *Axis rule in occupied Europe - Laws of occupation, Analysis of government, Protocols for redress* εισήγαγε τον όρο γενοκτονία (genocide) και την όρισε ως εξής: «Σε γενικές γραμμές, γενοκτονία δεν σημαίνει κατ' ανάγκη την άμεση καταστροφή

¹³ Παπασλιώτης, *Το έγκλημα της γενοκτονίας*, 10.

¹⁴ Διαθέσιμο στο <http://www.refworld.org/docid/47dfb34d.html>

¹⁵ Διαθέσιμο στο <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp#art6>

ενός έθνους, εκτός αν πραγματοποιηθεί με μαζικό φόνο όλων των μελών του έθνους. Αποσκοπεί μάλλον στο να υποδηλώσει ένα συντονισμένο σχέδιο διαφορετικών πράξεων, που αποσκοπούν στην καταστροφή των θεμελιωδών βάσεων της ζωής των εθνικών ομάδων, με σκοπό την εξολόθρευση των ίδιων των ομάδων. Ο αντικειμενικός σκοπός ενός τέτοιου σχεδίου θα μπορούσε να είναι η αποσύνθεση των πολιτικών και κοινωνικών δομών, του πολιτισμού, της γλώσσας, του εθνικού αισθήματος, της θρησκείας και της οικονομικής υπόστασης των εθνικών ομάδων, καθώς και η καταστροφή της προσωπικής ασφάλειας, της ελευθερίας, της υγείας, της αξιοπρέπειας και ακόμη και της ζωής των ατόμων που ανήκουν σε τέτοιες ομάδες. Η γενοκτονία κατευθύνεται εναντίον της εθνικής ομάδας ως οντότητας και οι σχετικές πράξεις κατευθύνονται εναντίον των ατόμων όχι λόγω της προσωπικής τους υπόστασης αλλά ως μελών της εθνικής ομάδας» (σ. 79).

Η γενοκτονία προσδιορίστηκε ακριβέστερα στη Σύμβαση για την Πρόληψη και την Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας (ΣΠΚΕΓ), που έγινε δεκτή παμφηφεί στις 09 Δεκεμβρίου 1948 με την απόφαση 260(III)¹⁶ του ΟΗΕ. Η ΣΠΚΕΓ περιλαμβάνει 19 άρθρα με ρυθμίσεις που θα μπορούσαν να ενταχθούν τόσο στο διεθνές ανθρωπιστικό όσο και στο διεθνές ποινικό δίκαιο, ενώ, αν λάβουμε υπόψη ότι προστατεύει το δικαίωμα στη ζωή όχι μόνο μεμονωμένων ατόμων αλλά και ολόκληρων ομάδων, η ΣΠΚΕΓ θα μπορούσε να συμπεριληφθεί και στις πράξεις προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων¹⁷.

Η ιδιαίτερη σημασία της έγκειται στο γεγονός ότι το δικαίωμα ύπαρξης των διαφόρων εθνικών, θρησκευτικών και φυλετικών ομάδων τίθεται υπό την προστασία του ΟΗΕ, τα μέλη του οποίου, μέσω της υιοθέτησης της ΣΠΚΕΓ διακηρύσσουν ρητά την απόφασή τους να θέσουν τέρμα στη διάπραξη του εγκλήματος της γενοκτονίας¹⁸. Αποτελεί δε το βασικό νομικό πλαίσιο για την απόδοση κατηγοριών για γενοκτονία εις βάρος κρατών ή ατόμων και οι διατάξεις της αποτελούν πια εθιμικό διεθνές δίκαιο¹⁹.

¹⁶ Νάσκου-Περράκη, *Κώδικας Πράξεων Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου*, 503.

¹⁷ Ν. Ζάικος, «Η απαγόρευση της γενοκτονίας», στο *Συλλογή κειμένων Ανθρωπιστικού Δικαίου*, επιμέλεια από Κ. Κούφα (Θεσσαλονίκη: Σφακιανάκη, 2009), 217.

¹⁸ Α. Παπασλιώτης, *Το έγκλημα της γενοκτονίας*, 21.

¹⁹ Β. van Shaak, "Darfur and the rhetoric of genocide", *Whittier Law Review* 26 (2004-2005), 1112. Προσβάσιμο Οκτ 13, 2016, <http://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1408&context=facpubs>.

Οι κύριοι σκοποί της ΣΠΚΕΓ είναι η καταστολή και η πρόληψη της γενοκτονίας καθώς και ο προσδιορισμός της ως έγκλημα. Αναλυτικότερα, στο δεύτερο άρθρο ορίζεται με σαφήνεια η γενοκτονία ως *«οιαδήποτε εκ των κατωτέρων πράξεων, ενεργούμενη με την πρόθεση ολικής ή μερικής καταστροφής ομάδος, εθνικής, εθνολογικής, φυλετικής ή θρησκευτικής, ως τοιαύτης: α) Φόνος των μελών της ομάδας, β) Σοβαρά βλάβη της σωματικής ή διανοητικής ακεραιότητας των μελών της ομάδας, γ) Εκ προθέσεως υποβολή της ομάδας εις συνθήκας διαβίωσης δυνάμενας να επιφέρουν την πλήρη ή μερική σωματικήν καταστροφήν αυτής, δ) Μέτρα αποβλέποντα εις την παρεμπόδιση των γεννήσεων εις τους κόλπους ωρισμένης ομάδας, ε) Αναγκαστική μεταφορά παιδιών μιας ομάδας εις ετέρα ομάδα»*.

Στο τρίτο άρθρο καθορίζονται ως πράξεις που θα επισύρουν τιμωρία όχι μόνο η ίδια η διάπραξη του εγκλήματος αλλά και η απόπειρα και η συνέργεια σε αυτή, η προτροπή προς αυτή και η συνεννόηση για τη διενέργειά της. Ουσιαστικά εδώ γίνεται προσπάθεια όχι μόνο για την καταστολή της γενοκτονίας αλλά και για την πρόληψή της μέσω της τιμωρίας πράξεων που έχουν να κάνουν όχι μόνο με τη διενέργειά της αλλά και με την προετοιμασία της ακόμα κι αν τελικά η ίδια η γενοκτονία δεν πραγματοποιήθηκε. Ιδιαίτερο ρόλο σε αυτό παίζει και το γεγονός ότι στο τέταρτο άρθρο ορίζεται ότι σε τιμωρία θα υπόκεινται τόσο αυτοί που δρουν ως κυβερνώντες ή κρατικοί υπάλληλοι όσο και οι απλοί ιδιώτες.

Σημαντικά για την αντιμετώπιση της γενοκτονίας σε διεθνές επίπεδο είναι το όγδοο άρθρο και το ένατο. Το πρώτο δίνει το δικαίωμα σε κάθε συμβαλλόμενο μέρος να ζητήσει από τα όργανα του ΟΗΕ τη λήψη των απαραίτητων για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της γενοκτονίας μέτρων, οποτεδήποτε πράξεις όπως αυτές που περιγράφονται στο τρίτο άρθρο, υποπέσουν στην αντίληψή του. Στο ένατο άρθρο ορίζεται σαφώς ότι οποιαδήποτε διαφορά σχετικά τόσο με την εκτέλεση, την ερμηνεία και την εφαρμογή της ΣΠΚΕΓ όσο και με την οποιαδήποτε κρατική ευθύνη σε περιπτώσεις πιθανής γενοκτονίας, θα επιλύεται από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο (ICC).

1.2 Η γενοκτονία και οι συναφείς όροι από νομική άποψη

Σε επίπεδο διεθνών σχέσεων είναι κοινά αποδεκτό ότι τα κράτη δε διαθέτουν την απόλυτη ελευθερία να θεσπίζουν-υιοθετούν αρχές και κανόνες ή να συνάπτουν συμφωνίες που έρχονται σε αντίθεση με τις διεθνείς αρχές και το διεθνές δίκαιο. Άλλωστε, υπάρχουν αρχές και κανόνες του διεθνούς δικαίου που θεωρούνται τόσο μεγάλης σημασίας ώστε να είναι δεσμευτικοί για όλα τα μέλη της διεθνούς κοινότητας. Ουσιαστικά πρόκειται για κανόνες αναγκαστικού δικαίου (*jus cogens*)²⁰, που η ύπαρξή τους οφείλεται στην ανάγκη: 1) να αποτρέπονται τα κράτη από το να παραβιάζουν θεμελιακούς κανόνες της διεθνούς δημόσιας τάξης, η τήρηση των οποίων συμβάλλει στη διαφύλαξη της ειρήνης και της ευημερίας για όλη τη διεθνή κοινότητα, και 2) να μειώνεται στο ελάχιστο η δυνατότητα των κρατών να αλλάζουν αυτούς τους κανόνες ή να δημιουργούν αυθαίρετα νέους²¹.

Η ΣΠΚΕΓ και συνολικά η απαγόρευση της γενοκτονίας, ανήκουν στην κατηγορία του αναγκαστικού δικαίου, καθώς η ΣΠΚΕΓ ορίζει τη γενοκτονία ως διεθνές έγκλημα, που τιμωρείται ανεξάρτητα από την ιδιότητα του δράστη. Εδώ θα πρέπει να αναφέρουμε ότι και ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ στην αναφορά του προς το Συμβούλιο Ασφαλείας σχετικά με τη σύσταση του Διεθνούς Δικαστηρίου για τη Γιουγκοσλαβία²² συμπεριέλαβε στη λίστα του τελευταίου τη ΣΠΚΕΓ, με το αιτιολογικό ότι αποτελεί μέρος του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, που με τη σειρά του είναι τμήμα του διεθνούς εθιμικού δικαίου που πρέπει να εφαρμόζεται στις ένοπλες συρράξεις.

Στο πλαίσιο αυτό, κάθε μέλος της διεθνούς κοινότητας έχει το δικαίωμα τόσο το να θεωρεί ως έννομο συμφέρον του να καταγγείλει οποιαδήποτε παραβίαση σχετικά με τη διάπραξη του εγκλήματος της γενοκτονίας όσο και το να αξιώσει τη λήψη μέτρων για την αντιμετώπισή της και μάλιστα ακόμα και αν οι συγκεκριμένες παραβιάσεις δεν τον επηρεάζουν άμεσα. Συνεπώς, ακόμα κι αν η γενοκτονία διαπράττεται από την κυβέρνηση ενός κράτους απέναντι σε πολίτες ή υπηκόους του, είναι σαφές ότι η αντιμετώπισή και η

²⁰ I. Brownlie, *Principles of Public International Law* (Oxford: Oxford University Press, 1998), 515.

²¹ K. Hossain, "The concept of *jus cogens* and the obligation under the UN Charter", *Santa Clara Journal of International Law*, 3, vo. 1 (2005), 74. Προσβάσιμο Οκτ 15, 2016, <http://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=scujil>

²² Διαθέσιμο στο http://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_re808_1993_en.pdf

τιμωρία της δεν αποτελεί εσωτερική υπόθεση ενός κράτους αλλά δικαιούνται και άλλα κράτη-μέλη της διεθνούς κοινότητας να επέμβουν.

Όπως είδαμε, η έννοια της γενοκτονίας συνδέεται στενά με αυτήν των εγκλημάτων πολέμου. Σύμφωνα με τον Χάρτη του Λονδίνου της 8ης Αυγούστου 1945 (Άρθρο 2) πρόκειται για τις παραβιάσεις των εθίμων και των νόμων του πολέμου: η αδικαιολόγητη από στρατιωτικούς λόγους ερήμωση, η άσκοπη καταστροφή κωμοπόλεων, πόλεων και χωριών, η διαρπαγή δημόσιας ή ιδιωτικής περιουσίας, η κακομεταχείριση του πληθυσμού και οι φόνοι αιχμαλώτων, αμάχων, ναυαγών και ομήρων. Γενικά, *«Τα εγκλήματα πολέμου αποτελούν μια σαφώς προσδιορισμένη και, γνωστή κατηγορία εγκλημάτων κατά το Διεθνές Δίκαιο και μπορεί να διαπραχθούν κατά τη διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων ασχέτως αν πρόκειται περί πολέμων κατά την παραδοσιακή νομική έννοια»*²³. Σύμφωνα δε με το Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης των Ηνωμένων Εθνών, *«τα εγκλήματα πολέμου συμπεριλαμβάνουν τις σοβαρές παραβιάσεις των Συμβάσεων της Γενεύης και άλλες σοβαρές παραβιάσεις διεθνών κανόνων και εθιμικού δικαίου που διαπράττονται σε διεθνείς ένοπλες συγκρούσεις, και σε συγκρούσεις που δεν έχουν διεθνή χαρακτήρα»,* ή, όταν διαπράττονται *«ως μέρος σχεδίου ή πολιτικής ή σε ευρεία κλίμακα»*²⁴.

²³ Κ. Χατζηκωνσταντίνου, *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο* (Αθήνα: Σιδέρης), 388-389.

²⁴ Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης των Ηνωμένων Εθνών, *Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο* (Βρυξέλες: Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης των Ηνωμένων Εθνών, 2016). Προσβάσιμο Οκτ 14, 2016, http://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=23&Itemid=35.

Κεφάλαιο 2. Η γενοκτονία ως διαχρονικό φαινόμενο

2.1 Μέχρι και τον 19ο αι.

2.1.1 Η γενοκτονία στον αρχαίο κόσμο

2.1.1.1 Αρχαία Ελλάδα

Το 416-415 π.Χ. κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου οι Αθηναίοι εξεστράτευσαν κατά της Μήλου, οι κάτοικοι της οποίας ήταν άποικοι των Λακεδαιμονίων και αρνούσαν να ενταχθούν στην Αθηναϊκή Συμμαχία, τηρώντας στάση ουδετερότητας. Αρχικά, οι Αθηναίοι πολιορκήσαν την πόλη της Μήλου και προσπάθησαν να εξαναγκάσουν τους Μηλίους απλώς να υποταχθούν ειρηνικά. Μετά από άκαρπες διαπραγματεύσεις οι Αθηναίοι ενέτειναν την πολιορκία και τελικά οι Μήλιοι αναγκάστηκαν να παραδοθούν. Τότε, όπως αναφέρει ο Θουκυδίδης, *«τους μεν ενήλικες από αυτούς που παραδόθηκαν σκότωσαν, τα δε γυναικόπαιδα τα έκαναν δούλους. Και αργότερα έστειλαν 500 Αθηναίους πολίτες και αποίκισαν το νησί»*. Ουσιαστικά εδώ βλέπουμε τους Αθηναίους να εξοντώνουν είτε με φυσικά μέσα είτε με υποδούλωση μια ολόκληρη κοινότητα ανθρώπων επειδή δεν τους συνέφερε πολιτικά η ουδετερότητά της. Επιπλέον, αποστέλλοντας και Αθηναίους αποίκους στο νησί, εμποδίζουν την οποιαδήποτε δυνατότητα αναβίωσης αυτής της κοινότητας. Η σφαγή των Μηλίων έμεινε γνωστή στην ιστορία από την περιγραφή των διαπραγματεύσεων μεταξύ Αθηναίων και Μηλίων, όπου οι Αθηναίοι παρουσιάζονται έτοιμοι να διαπράξουν τη σφαγή, αν οι Μήλιοι δεν υποταχθούν ειρηνικά, επειδή όπως αναφέρουν : *«Απαίτησή μας είναι να επιτύχουμε όσα θεωρούμε δυνατά από εκείνα που έχουμε πράγματι στο μυαλό και οι δύο μας, αφού γνωρίζουμε καλά κι εσείς κι εμείς ότι σύμφωνα με την κρίση των ανθρώπων το δίκαιο λαμβάνεται υπόψη μόνο όταν και τα δύο αντίπαλα μέρη κατέχουν ίση δύναμη για την επιβολή του, και ότι όταν αυτό δεν συμβαίνει οι ισχυροί υλοποιούν όσα τους επιτρέπει η δύναμή τους»*. Ουσιαστικά, στον συγκεκριμένο διάλογο παρουσιάζεται με δραματικότητα μία αδυσώπητη αλήθεια των διεθνών σχέσεων: όχι μόνο ότι ο ισχυρός προβαίνει στις ενέργειες που του επιτρέπει η ισχύς του και ο αδύναμος υπομένει ότι του επιβάλλει η αδυναμία του, αλλά και ότι η φύση των διεθνών σχέσεων και των πολιτικών ισχύος (power politics) είναι τέτοια ώστε σε ορισμένες περιπτώσεις ο φόβος υπερισχύει της επιθυμίας για ειρήνη, και έτσι μια ισχυρή δύναμη αποφασίζει την καταστροφή ενός αδύναμου αντιπάλου, ανεξάρτητα της

στάσης του, όχι επειδή φοβάται την εχθρότητα του αλλά επειδή ανησυχεί ότι η φιλία του θα παρερμηνευθεί ως ένδειξη αδυναμίας από άλλους διεθνείς παράγοντες, ενώ, αντίθετα, το μίσος και η ωμή επιβολή αποτελούν απόδειξη της μεγάλης δύναμης του ισχυρού²⁵.

Γενικά ο Πελοποννησιακός Πόλεμος βρίθκει τέτοιων επεισοδίων, όπου ο νικητής θεωρεί σωστό να καταστρέψει πλήρως την κοινότητα του ηττημένου. Χαρακτηριστικά είναι τα όσα αναφέρει ο Ξενοφώντας στα *Ελληνικά* 2.2 για τη νύχτα κατά την οποία έφτασε στην Αθήνα η είδηση για την παντελή καταστροφή του αθηναϊκού στόλου στους Αιγός Ποταμούς: *«Στην Αθήνα από την άλλη όταν έφθασε η Πάραλος την νύχτα, διαδιδόταν η συμφορά και ο θρήνος από τον Πειραιά μέσα από τα μακρά τείχη έφτασε στην πόλη καθώς ειδοποιούσε ο ένας τον άλλον ώστε εκείνη τη νύχτα κανείς δεν κοιμήθηκε, όχι μόνον επειδή πενθούσαν τους χαμένους, αλλά πολύ περισσότερο ακόμη οι ίδιοι τους εαυτούς τους, επειδή νόμιζαν ότι θα πάθουν όσα έκαναν και στους Μηλίους που ήταν άποικοι των Λακεδαιμονίων, αφού τους νίκησαν στην πολιορκία, και στους κατοίκους της Ιστιαίας και της Σκιώνης και της Τορώνης και της Αίγινας και σε άλλους πολλούς των Ελλήνων»*.

Στο παραπάνω απόσπασμα βλέπουμε τους Αθηναίους να φοβούνται ότι θα πάθουν ότι διέπραξαν ενάντια σε άλλες κοινότητες ανθρώπων που τους εναντιώθηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου ή κατά τα προεόρτια του. Εκτός από τη Μήλο αναφέρονται: α) η Ιστιαία που τους κατοίκους της *«εξεδίωξαν από την περιοχή και τους πήραν τη γη τους»* (Θουκ. 1.114), β) τη Σκιώνη, όπου μετά την κατάκτησή της οι Αθηναίοι *«σκότωσαν τους ενήλικες, έκαναν δούλους τα γυναικόπαιδα και έδωσαν την περιοχή στους Πλαταιείς (που ήταν σύμμαχοί τους)»* (Θουκ. 5.32), γ) την Τορώνη (για την οποία δε μαρτυρείται κάποια ωμότητα εκ μέρους των Αθηναίων), και δ) την Αίγινα, που στην αρχή του Πελοποννησιακού Πολέμου, κατηγορήθηκε από τους Αθηναίους ότι αποτελούσαν τη βασική του αιτία και ολόκληρος ο πληθυσμός της εκδιώχθηκε από το νησί, στο οποίο στάλθηκαν να το κατοικήσουν Αθηναίοι πολίτες (Θουκ. 2.27).

Οι φόβοι των Αθηναίων δεν ήταν αβάσιμοι. Είναι γνωστό ότι κατά τις διαπραγματεύσεις που ακολούθησαν, μετά την ουσιαστική λήξη του

²⁵ A. Platias και C. Koliopoulos, *Thucydides on strategy - Athenian and Spartan grand strategies in the Peloponnesian War and their relevance today* (Αθήνα: Ευρασία), 117.

Πελοποννησιακού Πολέμου μεταξύ των νικητών, σχετικά με την τύχη της Αθήνας, σύμφωνα με τον Ξενοφώντα (*Ελληνικά* 2.2), οι Κορίνθιοι και οι Θηβαίοι ζήτησαν να μη γίνει καμιά συνθήκη με τους Αθηναίους («να τους αφανίσουν»), και είναι χαρακτηριστικό ότι οι Σπαρτιάτες (που φυσικά δεν τους συνέφερε μέσω της καταστροφής των Αθηναίων να ισχυροποιηθούν επικίνδυνα οι Κορίνθιοι και οι Θηβαίοι) δεν επικαλούνται κανέναν ανθρωπιστικό λόγο για να μη γίνει κάτι τέτοιο αλλά απλώς αρνήθηκαν «να καταστήσουν δούλους όλους τους πολίτες μιας πόλης ελληνικής που τόσες υπηρεσίες είχε προσφέρει τον καιρό του μεγαλύτερου κινδύνου που είχε απειλήσει ποτέ την Ελλάδα (ενν. οι Μηδικοί Πόλεμοι)».

2.1.1.2 Αρχαία Ρώμη

Η καταστροφή της Καρχηδόνας κατά τον Γ' Καρχηδονιακό Πόλεμο αποτέλεσε την τελική φάση ή την ολοκλήρωση της νικηφόρας για τη Ρώμη σύγκρουσής της με τη συγκεκριμένη φοινικική θαλασσοκράτειρα με έδρα στη Β. Αφρική. Είχαν προηγηθεί άλλοι δύο νικηφόροι για τους Ρωμαίους καρχηδονιακοί πόλεμοι που ιδιαίτερα μετά τη συντριβή των καρχηδονιακών δυνάμεων στην αφρικανική Ζάμα το 202 π.Χ. ουσιαστικά οδήγησαν στην πολιτικοστρατιωτική αποδυνάμωση των Καρχηδονίων που έχασαν τις κτήσεις τους ακόμα και στην Αφρική, υποχρεώθηκαν στην καταβολή βαρύτατων φόρων και στην απώλεια του στόλου τους (κυρίως του πολεμικού) και ουσιαστικά δεν μπορούσαν πια να ασκήσουν μια ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική²⁶.

Κατά την πεντηκονταετία που ακολούθησε η Καρχηδόνα γνώρισε μια πρωτοφανή οικονομική ανάπτυξη, σε βαθμό που να προτείνει στους Ρωμαίους να τους αποπληρώσει κατευθείαν και όχι σε δόσεις τις υπέρογκες πολεμικές αποζημιώσεις (8.000 τάλαντα) για τον Β' Καρχηδονιακό Πόλεμο, και να (προσπαθήσει να) τους δωρίσει σιτάρι ως βοήθεια για τον πόλεμο που διεξήγαν στην Ελλάδα. Από την πλευρά τους οι Ρωμαίοι, πέρα από το ότι μετά από τις τεράστιες καταστροφές και απώλειες των δύο πρώτων Καρχηδονιακών Πολέμων οι κάτοικοι της Καρχηδόνας είχαν ουσιαστικά εξισωθεί με τους αρχέγονους εχθρούς των Ρωμαίων, τους Γαλάτες, ο πλούτος και η ευμάρεια της συντριπτικά ηττημένης μόλις πριν από λίγες δεκαετίες

²⁶ H. H. Scullard, *Scipio Africanus* (Bristol: Thames & Hudson, 1970), 156.

αντιπάλου, άρχισε να μετατρέπει την όποια καχυποψία και ψυχρότητα των Ρωμαίων σε έχθρα και φόβο, ενώ ιδιαίτερη ανησυχία προκαλούσε το ενδεχόμενο η Καρχηδόνα να επιζητήσει την ανεξαρτησία της, καθώς θεωρούταν ότι αντίθετα με την ρωμαϊκή αντίληψη των πραγμάτων, οι Καρχηδόνιοι δεν ανέμεναν ότι ένα κράτος που ναι μεν είχε ηττηθεί αλλά όχι και κατακτηθεί και προσαρτηθεί, όφειλε να είναι για πάντα υποτελές στον νικητή²⁷.

Τελικά οι Ρωμαίοι αποφάσισαν το 150 π.Χ. την πλήρη υποταγή της Καρχηδόνας, και παρά το γεγονός ότι οι Καρχηδόνιοι αποδέχονταν τα πάντα προκειμένου να εξασφαλίσουν την ειρήνη, οι Ρωμαίοι κήρυξαν τον πόλεμο το 149 π.Χ. και όταν νίκησαν μετά από τρία χρόνια 150.000 Καρχηδόνιοι είχαν εξοντωθεί, ενώ 55.000 (μεταξύ των οποίων 25.000 γυναϊκόπαιδα) πουλήθηκαν ως δούλοι²⁸. Η δε Καρχηδόνα καιγόταν επί 17 ημέρες, ο Ρωμαίος στρατηγός Σκιπίων Αιμιλιανός επέτρεψε στους άνδρες του να τη λεηλατήσουν και λέγεται ότι, αν και δεν επιθυμούσε την πλήρη καταστροφή της πόλης, έλαβε διαφορετικές εντολές από τη ρωμαϊκή Σύγκλητο, βάσει των οποίων η πόλη και το λιμάνι της ισοπεδώθηκαν ολοκληρωτικά, η ύπαιθρός της προσφέρθηκε στους θεούς του Κάτω Κόσμου, έτσι ώστε να μην κατοικηθεί ποτέ ξανά, και μάλιστα σπάρθηκε με αλάτι προκειμένου να καταστεί εντελώς μη καλλιεργήσιμη²⁹. Ο B. Kiernan χαρακτηρίζει την κατάληξη του Γ' Καρχηδονιακού Πολέμου ως «την πρώτη γενοκτονία» (the first genocide), και παρόλο που υποστηρίζει ότι δεν επρόκειτο για έναν πόλεμο φυλετικής εξόντωσης (επειδή οι Ρωμαίοι δεν κατέσφαξαν τον ανδρικό πληθυσμό ή συνολικά τους αιχμαλώτους τους, ενώ δεν κατέστρεψαν και όσες καρχηδονιακές πόλεις παραδόθηκαν ειρηνικά σε αυτούς), θεωρεί ότι η ηθικοπολιτική δικαιολόγηση αυτών των πράξεων, ιδιαίτερα από τον πιο ένθερμο οπαδό της πλήρους καταστροφής της Καρχηδόνας Κάτωνα τον Τιμητή, παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά με περιπτώσεις του 20ου αι. όπως αυτές των Αρμενίων, των Εβραίων, της Καμπότζης και της Ρουάντα, ενώ επισημαίνει ότι οι αποφάσεις της ρωμαϊκής Συγκλήτου για ακραία βία,

²⁷ A. Goldsworthy, *The Punic Wars* (London: Cassell, 2000), 332-333.

²⁸ A. E. Astin, *Scipio Aemilianus* (Oxford: Oxford University Press, 1967), 36, 53, 280 - B. Kiernan, "The first genocide", *Diogenes*, 203, (2004), 27. Προσβάσιμο Οκτ 23, 2016, http://gsp.yale.edu/sites/default/files/first_genocide.pdf

²⁹ Goldsworthy, *The Punic Wars*, 334-335.

καταστροφή της Καρχηδόνας και της πλειοψηφίας των κατοίκων της και μετατροπής της σε ερείπια συνιστούν πράξεις γενοκτονίας έτσι όπως αυτή ορίστηκε στη ΣΠΚΕΓ, αν και πραγματώθηκαν σε ένα εντελώς διαφορετικό ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο³⁰.

Τέλος, θα πρέπει να αναφέρουμε και τις γενοκτονίες που διέπραξαν τα ρωμαϊκά στρατεύματα υπό την ηγεσία και καθοδήγηση του Ιούλιου Καίσαρα κατά τους Γαλατικούς Πολέμους του 58-51 π.Χ. Σύμφωνα με τους N. Roymans και M. Fernández-Götz, ήταν η πρώτη φορά στην ιστορία της Γαλατίας όπου φυλετικές ομάδες στη ΒΔ Ευρώπη θα αντιμετώπιζαν την επεκτατική βιαιότητα του ρωμαϊκού επεκτατισμού. Σύμφωνα δε με τον Ρωμαίο ιστορικό Αππιανό, ο Καίσαρας εξόντωσε 1.000.000 Γαλάτες και οδήγησε στη σκλαβιά άλλους τόσους σε ένα συνολικό πληθυσμό 4.000.000. Τα αρχαιολογικά δεδομένα δείχνουν ότι ιδιαίτερα στην τότε συνοριακή περιοχή μεταξύ Γαλατίας και Γερμανίας οι στρατιωτικές επιχειρήσεις εστίαζαν στην καταστροφή, τη μαζική σκλαβοποίηση, τις εκτοπίσεις (χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κατάληψη της οχυρής θέσης των Αδουατούκων στη σημερινή Thuin του Βελγίου, όπου ο ίδιος ο Καίσαρας πούλησε σε Ρωμαίους δουλέμπορους το σύνολο των 53.000 αιχμαλώτων, πρώην πια κατοίκων της κατακτημένης εγκατάστασης, ουσιαστικά εκτοπίζοντάς τους στην Ιταλία) και γενικά τη φυσική εξόντωση ολόκληρων πληθυσμών. Μάλιστα - κι αυτό δείχνει, όπως και στην περίπτωση της Καρχηδόνας, το διαφορετικό ηθικοπολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματωνόταν τα παραπάνω - ο ίδιος ο Καίσαρας στην περίπτωση της φυλής των Εμπουρόνων αναφέρει ρητά ότι η εκστρατεία του αποσκοπούσε στον αφανισμό του συγκεκριμένου πληθυσμού, ακόμα και του ονόματός του, κάτι που ισοδυναμεί με πρόθεση για γενοκτονία. Η δε τακτική που ακολουθούσαν τα ρωμαϊκά στρατεύματα συνίστατο στον εμπρησμό όσο περισσότερων οικισμών ήταν δυνατό, την καταστροφή σοδειών και τη δολοφονία των κατοίκων³¹, ουσιαστικά αποσκοπώντας όχι μόνο στη φυσική εξόντωση των εχθρικών πληθυσμών αλλά και στην κατάργηση των δυνατοτήτων των όποιων επιζώντων για περαιτέρω επιβίωση

³⁰ Kiernan, *The first genocide*, 27, 28.

³¹ N. Roymans και M. Fernández-Götz, "Fire and sword. The archaeology of Caesar's Gallic War", *Military History Monthly*, 56 (2015), 52-55. Προσβάσιμο Οκτ 24, 2016, https://www.researchgate.net/profile/Manuel_Fernandez-Gotz/publication/279961274_Fire_and_Sword_The_archaeology_of_Caesar%27s_Gallic_War/links/559ff5ca08ae032ef0544d55.pdf?origin=publication_detail

(μέσω της καταστροφής των μέσων επιβίωσης: κτισμάτων και πηγών τροφής).

2.1.2 Οι γενοκτονίες των Μογγόλων κατά των 13ο και 14ο αι.

Οι στρατιές του Τζένγκις Χαν κατά τον 13ο αι. είναι γνωστές για τον αφανισμό ολόκληρων εθνών, π.χ. στην περίπτωση της Μπουχάρας ή του Αφγανιστάν³². Στα τέλη του επόμενου αιώνα ο Ταμερλάνος σκότωσε όλους τους Χριστιανούς στην περιοχή της αρχαίας Ασσυρίας, ουσιαστικά αφανίζοντας την Ασσυριακή Εκκλησία της Ανατολής και περιορίζοντας τον Χριστιανισμό στη Μεσοποταμία στις ασσυρικές κοινότητες του Βορρά (που παρακάτω θα δούμε ότι υπέστησαν γενοκτονία από τους Οθωμανούς κατά τον 19ο αι.). Οι σφαγές του Ταμερλάνου επεκτάθηκαν και σε Σίτες Μουσουλμάνους, Εβραίους, παγανιστές, Άραβες, Πέρσες, Τούρκους και Γεωργιανούς και Αρμένιους Χριστιανούς (ακόμα ένα θύμα των οθωμανικών γενοκτονιών κατά τον 19ο αι.)³³.

2.1.3 Γενοκτονίες κατά τον 18ο και 19ο αι.

Σύμφωνα με τον D. Stannard ο αφανισμός των Αμερινδιάνων (με αποτέλεσμα να επιβιώσει μόνο το 1-2% από έναν πληθυσμό 76 εκατομμυρίων) ιδιαίτερα από το 1769 και μετά συνιστά μιας από τις μαζικότερες γενοκτονίες της ιστορίας³⁴. Ο δε R. Thornton αναφέρει χαρακτηριστικά ότι για τους Αμερινδιάνους «η άφιξη των Ευρωπαίων σηματοδότησε την έναρξη ενός μακροχρόνιου ολοκαυτώματος, που μπορεί να μη συνέβη με φούρνους, όπως στην περίπτωση των Εβραίων, αλλά οι φλόγες που κατέφαγαν τους Ινδιάνους της Β. Αμερικής ήταν οι πυρετοί που προκλήθηκαν από τις ασθένειες που ήρθαν από τον Παλαιό Κόσμο, τις λάμπεις από τα όπλα των αποίκων και των στρατιωτών, τη φθορά από το 'νερό της φωτιάς', τις φλόγες από τα χωριά και τις εκτάσεις που κάηκαν από τις αποψιλώσεις των εκδικητικών Ευρω-

³² A. Jones, *Genocide* (London: Routledge, 2006), 3-4. Προσβάσιμο Οκτ 26, 2016, <http://www.mcvts.net/cms/lib07/NJ01911694/Centricity/Domain/155/Textbook.pdf> - I. Charny (ed.), *Encyclopedia of genocide* (Santa Barbara: ABC-Clio, 1999), 48.

³³ P. Totten και J. Bartrop, *Dictionary of genocide* (Westport: Greenwood, 2006), 281. Προσβάσιμο Οκτ 25, 2016, <https://www.scribd.com/doc/13402762/Dictionary-of-Genocide#download>

³⁴ D. Stannard, *American holocaust* (Oxford: Oxford University Press, 1993), 146.

Αμερικανών»³⁵. Ακόμα κι αν θεωρήσουμε ότι τα παραπάνω δεν έγιναν με τη σκοπιμότητα και τη συστηματικότητα που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν τον χαρακτηρισμό τους ως πράξεις γενοκτονίας, είναι γνωστό ότι καθ' όλη τη διάρκεια του 17ου και 18ου αι. στρατιωτικές και παραστρατιωτικές δυνάμεις των Ευρωπαϊών αποίκων ή των Η.Π.Α. διέπραξαν σφαγές και εκτοπισμούς που ξεκάθαρα σχετίζονταν με τον αφανισμό των Αμερινδιάνων ως ομάδας με διακριτά φυλετικά χαρακτηριστικά³⁶.

Κατά τον 19ο διαπράχθηκαν γενοκτονίες σε διάφορες περιοχές ανά την υφήλιο. Έτσι, κατά το διάστημα 1810-1828 οι Ζουλού υπό την ηγεσία του Σάκα προέβησαν σε πράξεις γενοκτονίας σε περιοχές της σημερινής Νοτιοαφρικανικής Δημοκρατίας και της Ζιμπάμπουε, καθώς φαίνεται ότι στόχος των στρατευμάτων αυτών ήταν όχι μόνο η κατανίκηση των αντιπάλων αλλά και ο πλήρης αφανισμός τους, κάτι που περιλάμβανε και την εξόντωση αιχμαλώτων πολέμου, γυναικόπαιδων και οικόσιτων ζώων³⁷.

Περίπου την ίδια περίοδο στη Νέα Ζηλανδία δύο φυλές Μαόρι κατέσφαξαν τους Μοριόρι των νησιών Τσάταμ στα ανατολικά της Ν. Ζηλανδίας, που κατοικούσαν στα νησιά, σε βαθμό που ο πληθυσμός των Μοριόρι σχεδόν εξαφανίστηκε. Ιδιαίτερα το 1835 παραστρατιωτικές ομάδες των Μαόρι σκότωσαν ή υποδούλωσαν τους Μοριόρι αφού πρώτα οικειοποιήθηκαν με τη βία τις ιδιοκτησίες τους. Στη συνέχεια απαγορεύτηκε στους Μοριόρι όχι μόνο να παντρεύονται με τους Μαόρι αλλά και να αναπαράγονται μεταξύ τους. Το 1862 επιζούσαν μόνο 101 Μοριόρι από τους 2.000 που ήταν τρεις δεκαετίες νωρίτερα³⁸.

³⁵ R. Thornton, *American Indian holocaust and survival* (Oxford: Oxford University Press, 1987), xv-xvi.

³⁶ D. Brown, *War comes to Cheyenne* (London: MacMillan, 1970), 86 - A. Grenke, *God, greed and genocide* (Washington: New Academia Publishing, 2005), 161 - A. D. Moses, *Empire, colony, genocide* (New York: Berghahn, 2008), 443-444 - Stannard, *American holocaust*, 124 - G. Michno, *Encyclopedia of Indian Wars* (Missoula : Mountain Press, 2003), 353.

³⁷ A. Jones, *Genocide*, 7-8.

³⁸ M. King, *Mori* (Chatam Islands: Viking, 2000), 59 - D. Kopel, P. Gallant και J. Eisen, "A Mori lesson", Dave Kopel, 2003. Προσβάσιμο Οκτ 28, 2016, <http://www.davekopel.com/NRO/2003/Mori-Lesson.htm>

2.1.4 Γενοκτονίες κατά τον 20ο αι.

2.1.4.1 Γερμανική Ναμίμπια

Στις αρχές του 20ου αι. οι Γερμανοί αποικιοκράτες στη Ναμίμπια εξόντωσαν συστηματικά δεκάδες χιλιάδες ιθαγενείς Χερέρο και Ναμάκουα³⁹, με τον στρατηγό Lothar von Trotha να δίνει διαταγές του τύπου «*κάθε Χερέρο, με ή χωρίς όπλο, με ή χωρίς βοοειδή, να πυροβολείται. Δε θα δεχτώ πια τα γυναικόπαιδα αλλά θα τους οδηγήσω πίσω στους δικούς τους (ενν. στην έρημο για να πεθάνουν) ή ας τους πυροβολούν*»⁴⁰.

2.1.4.2 Γενοκτονίες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Κατά τον 20ο αι. οι ωμότητες κατά των χριστιανικών πληθυσμών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποτέλεσαν σταθμό στην ιστορία της γενοκτονίας αφού τόσο ακόμα και κατά τη διάπραξη τους όσο και στη συνέχεια, σχεδόν καθ' όλη τη διάρκεια του 20ου αι. αποτέλεσαν ένα από εκείνα τα σύνολα γεγονότων για τα οποία έχουν γίνει εντονότερες συζητήσεις σχετικά με το κατά πόσο συνιστούν γενοκτονία, ποιες θα πρέπει να είναι οι συνέπειες για τους ηθικούς και φυσικούς τους αυτουργούς κλπ.

2.1.4.2.1 Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου

Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε τρεις φάσεις: α) 1908-1914, β) 1915-1918, και γ) 1919-1923⁴¹.

Κατά την πρώτη περίοδο οι Νεότουρκοι μεταξύ του 1908 και του 1912 εφάρμοσαν μια ανθελληνική πολιτική με το πρόσχημα της κατάργησης των προνομίων όλων των εθνο-θρησκευτικών ομάδων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας βάσει της ισονομίας και πολιτικής ισότητας που επαγγέλονταν για όλους του υπηκόους της. Έτσι, προχώρησαν τόσο στην κατάργηση των προνομίων των Χριστιανών στα εκκλησιαστικά και εκπαιδευτικά ζητήματα όσο και στην στρατολόγηση των Χριστιανών. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι σηματοδότησαν την οριστική ρήξη μεταξύ Ελλήνων και Νεότουρκων. Με την

³⁹ A. Cooper, "Reparations for the Herero genocide", *African Affairs*, 106, no. 422 (2007): 114-115 - J. Sarkin-Hughes, *Colonial genocide and reparations claims in the 21st century* (Santa Barbara: ABC-Clio, 2008), 5.

⁴⁰ D. Olusoga και C. Erichsen, *The Kaiser's holocaust* (London: Faber & Faber, 2010), 150-151.

⁴¹ Κ. Φωτιάδης, *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, τ. 1 (Θεσσαλονίκη: Ηρόδοτος, 2002), 148.

έναρξή τους οι μουσουλμάνοι του Πόντου άρχισαν μέσω του τοπικού Τύπου να ασκούν μία ανθελληνική προπαγάνδα με σκοπό να φανατίσουν τον λαό, ενώ ταυτόχρονα εξοπλίστηκαν και προχώρησαν σε διαδηλώσεις εναντίον των χριστιανών. Οι δε οθωμανικές αρχές, έχοντας ως πρόφαση τις πολεμικές ανάγκες, προχώρησαν σε επιτάξεις ελληνικών περιουσιακών στοιχείων (εκκλησίες, ενδύματα, ζώα, σχολεία, τρόφιμα κ.ά.) καθώς και σε υποχρεωτικούς υπέρ του οθωμανικού στρατού εράνους μεταξύ των Χριστιανών. Με το τέλος δε των Βαλκανικών Πολέμων πραγματοποιήθηκαν στη Θράκη το 1913 και στη δυτική Μ. Ασία το 1914 εκτοπίσεις ελληνικών πληθυσμών με πρόσχημα την κρατική ασφάλεια. Τα προβλήματα εντάθηκαν και από δύο ακόμα παράγοντες, την προσπάθεια αποφυγής της στράτευσης στον οθωμανικό στρατό εκ μέρους των Ελλήνων κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, και την εγκατάσταση Μουσουλμάνων προσφύγων στην περιοχή του Πόντου, ως αποτέλεσμα της αρνητικής για τους Οθωμανούς έκβασης των Βαλκανικών Πολέμων. Στην πρώτη περίπτωση, οι Νεότουρκοι, με το πρόσχημα του εντοπισμού των λιποτακτών, προχώρησαν σε επιθέσεις και λεηλασίες όχι μόνο σε σπίτια των οικείων τους αλλά και σε ολόκληρα ελληνικά χωριά. Στη δεύτερη περίπτωση, η υποχρεωτική εγκατάσταση των προσφύγων σχεδόν μόνο σε ελληνικές περιοχές, σε συνδυασμό και με την αρπαγή ελληνικών κτημάτων, οδήγησε σε συγκρούσεις του ελληνικού στοιχείου με τη χωροφυλακή και τον στρατό, ενώ, παράλληλα οι οθωμανικές αρχές διέδιδαν φήμες για ωμότητες των Ελλήνων κατά των Μουσουλμάνων προσφύγων, την ίδια ώρα που αρκετοί από τους τελευταίους τοποθετήθηκαν σε διοικητικές θέσεις στις περιοχές εγκατάστασής τους, αποκτώντας έτσι τη δυνατότητα να καταπιέζουν τους ομοεθνείς αυτών που η νίκη τους στους Βαλκανικούς Πολέμους αποτέλεσε τη βασική αιτία της προσφυγιάς τους⁴².

Με την είσοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τον Οκτώβριο του 1914 η κατάσταση για τους Έλληνες επιδεινώθηκε εξαιτίας τόσο της τρομοκράτησης όσο και των επιτάξεων των ελληνικών περιουσιών και της επιβολής νέων φόρων και εισφορών υπέρ του στρατού. Ιδιαίτερα στον ανατολικό Πόντο τα οθωμανικά στρατεύματα που στρατοπέδευαν εκεί

⁴² Ε. Γεωργανόπουλος, «Μεταξύ ελπίδας και καταστροφής: ο Πόντος κατά την τελευταία τραγική περίοδο (1908-1922)», στο *Η σφαγή των Ποντίων*, επιμέλεια από Α. Ψαρομηλίγκος και Β. Λάζου (Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος, 2013), 24, 30, 31.

προέβησαν σε ποικίλες αυθαιρεσίες κατά των ελληνικών χωριών των τουρκορωσικών συνόρων. Επιπλέον, Γερμανοί αξιωματικοί καταλαμβάνουν σημαντικές θέσεις στον οθωμανικό στρατό με στόχο όχι μόνο την αναδιοργάνωσή του αλλά και την εκτέλεση ενός σχεδίου γενοκτονίας των χριστιανικών λαών της αυτοκρατορίας σε συνδυασμό και με την καταστολή των εξεγέρσεων των Αράβων. Βασικό ρόλο στη μεθόδευση της γενοκτονίας σε αυτή τη φάση παίζει ο στρατηγός Λίμαν φον Σάντερς.

Κατά τη δεύτερη περίοδο τα ποντιακά χωριά μετά την ήττα του οθωμανικού στρατού τον Ιανουάριο του 1915 δέχθηκαν επιθέσεις και λεηλατήθηκαν από Οθωμανούς στρατιώτες και από ομάδες τσετών. Μάλιστα, οι Νεότουρκοι, προκειμένου να δικαιολογήσουν τις συντριπτικές ήττες τους στον Καύκασο, τις απέδωσαν στη στάση των Αρμενίων και των Ελλήνων. Βέβαια, οι Έλληνες στρατιώτες ήδη από τον Σεπτέμβριο του 1914 δεν τοποθετούνταν σε ένοπλα σώματα του οθωμανικού στρατού αλλά στα γνωστά τάγματα εργασίας (αμελέ ταμπουρού), κάτι που οδήγησε στη φυγοστρατία ή στη λιποταξία ακόμη περισσότερους Έλληνες, που κατέφυγαν στα βουνά του Πόντου, όπου και σχημάτισαν τα πρώτα ανταρτικά σώματα. Μάλιστα, ορισμένα από αυτά ήταν ιδιαίτερα αξιόμαχα, όπως αυτό του Βασίλ Αγά (Βασίλειου Ανθόπουλου), που το 1915 κατόρθωσε να απελευθερώσει στη Σεβάστεια έναν Ρώσο στρατηγό⁴³. Στις αρχές του 1916 η κατάσταση στο μέτωπο μεταστράφηκε οριστικά υπέρ των Ρώσων, που με οργανωμένη (αντ)επίθεση έκαμψαν την αντίσταση των Οθωμανών και προέλασαν στον ανατολικό Πόντο, όπου οι Έλληνες, που είχαν υποστεί εκτεταμένες λεηλασίες και φόνους από τα υποχωρούντα οθωμανικά στρατεύματα, τους υποδέχτηκαν ως απελευθερωτές. Η ρωσική προέλαση δε συνεχίστηκε πέρα από την περιοχή της Τρίπολης (βάσει και της μυστικής συμφωνίας των Σάικς-Πικώ τον Απρίλιο του 1916 σχετικά με τη διανομή των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τις δυνάμεις της Αντάντ). Έτσι, ο δυτικός Πόντος δεν πέρασε ποτέ σε ρωσική κατοχή, και απλώς το καλοκαίρι του 1916 κάποιοι οπλαρχηγοί της περιοχής έλαβαν μικρή ρωσική βοήθεια σε όπλα και πολεμοφόδια. Σε κάθε περίπτωση η προέλαση του ρωσικού στρατού, η βοήθεια προς τους Πόντιους αντάρτες και κάποιες

⁴³ Γεωργανόπουλος, *Μεταξύ ελπίδας και καταστροφής*, 32-33· Γ. Χρονόπουλος, «Η γενοκτονία των Ποντίων», στο *Η σφαγή των Ποντίων*, επιμέλεια από Α. Ψαρομηλίγκος και Β. Λάζου (Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος, 2013), 132-133.

επιτυχίες που σημείωσαν εναντίον των οθωμανικών στρατευμάτων αποτέλεσαν μια πολύ καλή δικαιολογία για το νεοτουρκικό καθεστώς προκειμένου να ξεκινήσει την οργανωμένη μαζική εκτόπιση-γενοκτονία των Ελλήνων από την περιοχή του δυτικού Πόντου. Ουσιαστικά, η ηγεσία των Νεότουρκων προσπάθησε να δικαιολογήσει τις εκτοπίσεις των Ελλήνων που κατοικούσαν στα παράλια του Εύξεινου Πόντου επικαλούμενη ότι δήθεν οι Ρώσοι αντίπαλοί της κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχαν εξοπλίσει τον συγκεκριμένο ελληνικό πληθυσμό, με αποτέλεσμα να μην είναι απίθανη μια ελληνική εξέγερση κατά του οθωμανικού καθεστώτος, κάτι, βέβαια, που δεν ευσταθεί καθώς το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού που εκτοπίστηκε ήταν γέροι και γυναικόπαιδα δεδομένου ότι ικανοί για όπλα Έλληνες είχαν ήδη κληθεί και καταταγεί στο στρατό ή είχαν καταφύγει είτε στα βουνά είτε στο εξωτερικό⁴⁴. Θα μπορούσε, βέβαια, να υποστηρίξει κάποιος ότι έστω και σε μικρό βαθμό οι Νεότουρκοι έπρεπε με κάποιο τρόπο να αντιμετωπίσουν το γεγονός ότι ήδη στην περιοχή του Πόντου δρούσαν αντάρτικα σώματα που δημιουργούσαν όχι αμελητέα προβλήματα στον οθωμανικό στρατό, που πολεμούσε τις ρωσικές δυνάμεις υπερασπιζόμενος τα πάτρια εδάφη. Αλλά και σε αυτή την περίπτωση, θυμίζουμε ότι τα συγκεκριμένα αντάρτικα σώματα, σχηματίστηκαν λόγω του ότι δεν είχαν εξασφαλιστεί από το νεοτουρκικό καθεστώς εκείνες οι συνθήκες και συμπεριφορές εκ μέρους των Τούρκων αξιωματούχων που θα έκαναν αρεστό σε έναν μη Μουσουλμάνο να υπηρετήσει στον τουρκικό στρατό, με συνέπεια οι μη Μουσουλμάνοι φυγόστρατοι και λιποτάκτες να καταφεύγουν σε ορεινές περιοχές και μέσα από την οργάνωσή τους σε ομάδες, να δημιουργηθούν τα ποντιακά αντάρτικα σώματα.

Χαρακτηριστική για το πώς πραγματωνόταν η γενοκτονία είναι η αναφορά του Γερμανού προξένου στην Αμισό προς το γερμανικό Υπουργείο Εσωτερικών στο Βερολίνο το 1916: *«Από αξιόπιστες πηγές ολόκληρος ο ελληνικός πληθυσμός της Σινώπης και της παραλιακής περιοχής της επαρχίας Καστανομής έχει εξοριστεί. Εξορία και εξολόθρευση είναι στα τουρκικά η ίδια*

⁴⁴ Γεωργανόπουλος, *Μεταξύ ελπίδας και καταστροφής*, 33-34· Φωτιάδης, *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, 2. Προσβάσιμο Σεπ 3, 2016, http://ikaros.teipir.gr/tp/test_new/genoktonia.pdf.

έννοια, γιατί όποιος δε δολοφονείται, πεθαίνει ως επί το πλείστον από τις αρρώστιες και την πείνα»⁴⁵.

Όπως αναφέραμε και παραπάνω, με αφορμή την προέλαση του ρωσικού στρατού το νεοτουρκικό καθεστώς άρχισε τον οργανωμένο και μαζικό εκτοπισμό των ελληνικών πληθυσμών αρχικά στον δυτικό Πόντο. Η ουσιαστική εξόντωση των Ελλήνων πραγματοποιούταν όχι τόσο άμεσα με εκτελέσεις και σκηνοθετημένες επιθέσεις άτακτων μουσουλμάνων, αλλά μέσω αυτού που ο Sartiaux αποκάλεσε *λευκή σφαγή*, δηλ. «την αργή εξόντωση από την κακομεταχείριση, τις εκτοπίσεις, το κρύο, την παρατεταμένη στέρση νερού και τροφής, τον αποκλεισμό σε μπουντρούμια, τόσο μικρά, που να μη χωράς όρθιος. Ο φανατισμός και η κτηνωδία του Εμβέρ, η πιο ψυχρή, μα κυνική φαντασία του Ταλαάτ αγαλλίασαν με αυτή την τρομερή επινόηση. Μπορούσαν να ισχυριστούν ότι τις εκτοπίσεις τις απαιτούσαν οι στρατιωτικές ανάγκες και πως τα χέρια τους δεν είχαν λερωθεί με αίμα, γιατί οι χριστιανοί πέθαιναν μόνοι τους στο δρόμο!»⁴⁶.

Οι εκτοπισμοί ξεκίνησαν τον Νοέμβριο του 1916 από την Τρίπολη και συνοδεύτηκαν από λεηλασίες των ελληνικών περιουσιών. Μέχρι το τέλος του χρόνου οι διωγμοί είχαν επεκταθεί σε όλο τον δυτικό Πόντο, με εξαίρεση την ενδοχώρα σε εκείνες τις περιπτώσεις όπου τα χωριά προστατεύονταν από τους αντάρτες, οι δυνάμεις των οποίων επανενισχύθηκαν από νέους που κατέφευγαν στα βουνά. Τελικά, όμως, μετά και τη δολοφονία του καπετάνιου Αντών πασά τον Αύγουστο του 1917 και κυρίως τη διακοπή της βοήθειας από τον ρωσικό στρατό λόγω της Οκτωβριανής Επανάστασης το αντάρτικο αποδυναμώθηκε⁴⁷.

Αναφορές του 1917 τόσο από ελληνικές όσο και από αυστρουγγρικές διπλωματικές αρχές κάνουν με περισσότερες λεπτομέρειες λόγο για την καταδίωξη των ποντιακών πληθυσμών από τον τουρκικό στρατό, καταστροφές και λεηλασίες περιουσιακών στοιχείων και κακοποιήσεις και βιασμούς μετά τις γνωστοποιήσεις ότι επρόκειτο να εκτοπιστούν στο εσωτερικό της Ανατολίας⁴⁸.

⁴⁵ ό.π.

⁴⁶ F. Sartiaux, *Η ελληνική Μικρά Ασία από την αρχαιότητα μέχρι τον 20ο αιώνα* (Αθήνα: Κάτοπτρο, 1993), 142.

⁴⁷ Γεωργανόπουλος, *Μεταξύ ελπίδας και καταστροφής*, 35.

⁴⁸ Φωτιάδης, *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, 3.

Στον ανατολικό Πόντο, οι διώξεις επεκτάθηκαν το 1918 όταν πια η ρωσική αντίσταση είχε καταρρεύσει, ενώ είχαν αποτύχει και οι διάφορες προσπάθειες για μια βιώσιμη αυτονομία ή ανεξαρτησία του Πόντου ή/και για την οργάνωση στρατιωτικών ποντιακών δυνάμεων που με τη βοήθεια της κομμουνιστικής πια Ρωσίας θα μπορούσαν να αντισταθούν στους προελαύνοντες Τούρκους. Η επιστροφή του Πόντου στη νεοτουρκική κυριαρχία προκάλεσε και τη μεγάλη προσφυγιά τουλάχιστον 85.000 προς τη Ρωσία, κάτι που εντάθηκε όταν με τη συνθήκη του Μπρεστ-Λιτόβσκ, τον Μάρτιο του 1918, ο Πόντος, το Καρς, το Αρνταχάν και το Βατούμ παραχωρήθηκαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, οπότε και οι περισσότεροι από τους Έλληνες του Καρς κατέφυγαν στο Βατούμ. Τον Οκτώβριο του 1918, όταν υπογράφηκε η ανακωχή του Μούδρου οι Έλληνες του Πόντου ήταν σε πολύ μεγάλο βαθμό εκτοπισμένοι ή/και εξοντωμένοι και οικονομικά κατεστραμμένοι⁴⁹.

Οι επιθέσεις και διώξεις κατά των χριστιανικών πληθυσμών εντάθηκαν ιδιαίτερα μετά την απόβαση ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη το 1919, ενώ οι δυνάμεις της Αντάντ που βρίσκονταν στη Μ. Ασία ήταν αριθμητικά ανεπαρκέστες προκειμένου να προστατέψουν τους διωκόμενους. Ιδιαίτερα από το 1921 και μετά την ήττα του Βενιζέλου, η διπλωματική απομόνωση της νέας ελληνικής φιλοβασιλικής ελληνικής κυβέρνησης σε συνδυασμό και με την επικράτηση των κεμαλικών στην ανατολική Μ. Ασία, έδωσαν τη δυνατότητα στο τουρκικό καθεστώς να εντείνει τις ανθελληνικές ενέργειες και τελικά από τον Μάιο του 1921 να ξεκινήσει τις οργανωμένες και μαζικές εκτοπίσεις των Ελλήνων του δυτικού Πόντου με πραγματικό σκοπό την εξόντωσή τους και με (τη γνωστή) δικαιολογία τον κίνδυνο απόβασης ελληνικών δυνάμεων που θα συνεργάζονταν με τους Έλληνες κατοίκους και αντάρτες της περιοχής κατά του τουρκικού καθεστώτος. Τον Ιούλιο αποφασίστηκε ο συνολικός εκτοπισμός του ελληνικού πληθυσμού, ενώ παράλληλα συνεχίζονταν οι εκτεταμένες σφαγές Ελλήνων. Σε σύντομο δε χρονικό διάστημα οι εκτοπισμοί επεκτάθηκαν σε όλο τον παράλιο και μεσόγειο Πόντο, ενώ σε «νομικό» επίπεδο έχουμε και τα περίφημα «Δικαστήρια της Ανεξαρτησίας» τον Σεπτέμβριο του 1921, με τις αποφάσεις των οποίων καταδικάστηκαν ως συμμετέχοντες στην απόσχιση του Πόντου από την Τουρκία και εκτελέστηκαν

⁴⁹ Γεωργανόπουλος, *Μεταξύ ελπίδας και καταστροφής*, 36-38.

εκατοντάδες σημαίνοντες Έλληνες. Οι διαμαρτυρίες, Ελλήνων αλλά και ξένων ιθυόντων, όταν έγιναν γνωστές οι σφαγές των Ελλήνων τον Μάιο του 1922 μέσα από δημοσιεύματα αμερικανικών και βρετανικών εφημερίδων, δεν έφεραν κανένα αποτέλεσμα. Γενικά, έως και τη Μικρασιατική Καταστροφή οι Έλληνες του Πόντου επιδίωξαν, χωρίς αποτέλεσμα, τη συμμαχική ή ελληνική επέμβαση στην περιοχή προκειμένου να προστατευθούν από τον ολοκληρωτικό αφανισμό και όχι για να δημιουργηθεί αυτόνομο ποντιακό κράτος. Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή ο Κεμάλ, προκειμένου να φέρει προ τετελεσμένων γεγονότων την Ελλάδα ως προς την ανταλλαγή των πληθυσμών, άρχισε να πιέζει τους Ποντίους να εγκαταλείψουν τις περιοχές τους. Οι περισσότεροι μεταφέρθηκαν αρχικά στην Κωνσταντινούπολη, όπου ζώντας υπό άθλιες συνθήκες υπέστησαν μεγάλες απώλειες⁵⁰.

Τη γενοκτονία συνόψισε στις 14/10/1922 η δήλωση του Λόιντ Τζορτζ στο Μάντσεστερ: «Οι Τούρκοι εξόντωσαν εν ψυχρώ από το 1914 ως σήμερα 500.000 Έλληνες, άνδρες, γυναίκες, παιδιά, χωρίς καμία πρόκληση. Ο τουρκικός στρατός έχει, εκτός από τον ενθουσιασμό της νίκης, αίμα στα χέρια του»⁵¹. Σύμφωνα δε με επίσημους υπολογισμούς από το 1914 μέχρι και το 1923 οι Νεότουρκοι και οι Κεμαλικοί εξόντωσαν περίπου 353.000 Έλληνες του Πόντου, δηλ. περισσότερο από το 50% του συνολικού ελληνικού πληθυσμού, που το 1914 έφτανε τις 700.000⁵².

2.1.4.2.2 Ομοιότητες και διαφορές με άλλες γνωστές γενοκτονίες

Ο Ενεπεκίδης (1997), συγκρίνοντας τη γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου με αυτή των Εβραίων, εντοπίζει δυο βασικές διαφορές: 1) την έλλειψη οποιασδήποτε προσπάθειας για κάποια ιδεολογική ή (ψευδο)επιστημονική θεμελίωσή της, όπως στην περίπτωση του Blut und Boden του βασικού θεωρητικού εκφραστή του ναζιστικού ρατσισμού του A. Rosenberg, και 2) συντελέστηκε μέσα από εκτοπίσεις των κατοίκων ολόκληρων χωριών οι οποίες ήταν στην ουσία εξοντωτικές οδοιπορίες κυρίως γυναικόπαιδων και γερόντων μέσα σε εξαιρετικά καιρικές συνθήκες, ενώ ο ανδρικός πληθυσμός

⁵⁰ Γεωργανόπουλος, *Μεταξύ ελπίδας και καταστροφής*, 41-42 - Χρονόπουλος, *Η γενοκτονία των Ποντίων*, 131-153.

⁵¹ όπ. αναφ. στο Γεωργανόπουλος, *Μεταξύ ελπίδας και καταστροφής*, 41-42.

⁵² Δ. Γ. Βαλαβάνης, *Σύγχρονος γενική ιστορία του Πόντου* (Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 1995), 12.

ήδη είχε «καταταγεί» στα τάγματα εργασίας του τουρκικού στρατού, όπου και εκεί οι συνθήκες για τους μη Οθωμανούς ήταν άθλιες. Αντίθετα στην περίπτωση των Εβραίων, η γενοκτονία πραγματοποιήθηκε κυρίως μέσα στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης⁵³.

Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου συνδέεται σχεδόν άμεσα και με τη γενοκτονία των Αρμενίων, αφού και οι δυο τους εντάσσονται στο γενικότερο σχέδιο των Νεότουρκων να απαλλαγούν από όλους τους ιθαγενείς Χριστιανούς της Μ. Ασίας. Μάλιστα, η σύνδεση μεταξύ των δύο γενοκτονιών εμπεριέχει και τη σχέση αφορμής-αποτελέσματος, με την εξής έννοια: η φιλορωσική στάση των Αρμενίων στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έδωσε στους Νεότουρκους την αφορμή να διατάξουν την εξοντωτική εκτόπισή τους από την ανατολική Μ. Ασία. Η εξόντωση, που ξεκίνησε τον Απρίλιο του 1915, γρήγορα έλαβε ολοκληρωτική μορφή, συμπεριλαμβάνοντας περίπου 60.000 Αρμενίους, που εκτοπίστηκαν τον Ιούνιο του 1915. Οι Έλληνες της περιοχής προσπάθησαν, και σε κάποιον βαθμό κατάφεραν, να τους βοηθήσουν, όπως έγινε στην Αμισό από τον μητροπολίτη Γερμανό και στην Τραπεζούντα από τον μητροπολίτη Χρύσανθο. Αυτό έδωσε την αφορμή στους Νεότουρκους να προχωρήσουν σε διώξεις Ελλήνων και να καλλιεργήσουν μια γενικότερη ατμόσφαιρα τρομοκρατίας-προετοιμασίας για την οργανωμένη γενοκτονία που θα ακολουθούσε σε λίγο⁵⁴.

2.1.4.2.3 Το νομικό καθεστώς της γενοκτονίας των Ποντίων

Τα γεγονότα που περιγράψαμε παραπάνω συνιστούν γενοκτονία σύμφωνα με το άρθρο 2 της Σύμβασης του ΟΗΕ για την πρόληψη και την καταστολή της γενοκτονίας (παρ. α, β, γ, δ, ε) και έχουν αναγνωριστεί ως γενοκτονία από τη Βουλή των Ελλήνων και τη Βουλή των Αντιπροσώπων της Κυπριακής Δημοκρατίας το 1994, τις τοπικές βουλές της Νότιας Αυστραλίας το 2009 και της Νέας Νότιας Ουαλίας στην Αυσταλία το 2013 (και στις δύο περιπτώσεις μαζί με τις γενοκτονίες που διέπραξε το νεοτουρκικό ή κεμαλικό καθεστώς κατά των Αρμενίων και των Ασσυρίων) καθώς και από 7 Πολιτείες των Η.Π.Α. κατά το διάστημα 2002-2008, ενώ σε επιστημονικό επίπεδο ιδιαίτερα σημαντική ήταν η αναγνώριση από τη Διεθνή Ένωση Ακαδημαϊκών για τη

⁵³ Π. Ενεπεκίδης, «Άουσβιτς εν ροή η ποντιακή γενοκτονία», *Καθημερινή*, Αυγ 17, 1997, 3.

⁵⁴ Χρονόπουλος, *Η γενοκτονία των Ποντίων*, 156.

Μελέτη των Γενοκτονιών (IAGS) το 2007 (μαζί με τη γενοκτονία των Ασσυρίων)⁵⁵.

2.1.4.2.4 Η γενοκτονία των Αρμενίων

Η γενοκτονία των Αρμενίων ξεκίνησε ήδη από τα τέλη του 19ου αι. με σφαγές κατά την περίοδο 1894-1896, συνεχίσθηκε με τη γνωστή σφαγή των Αδάνων το 1909, εντάθηκε κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων (σε συνδυασμό και με τις σφαγές του ελληνικού πληθυσμού και στα πλαίσια ενός ευρύτερου σχεδίου των Νεότουρκων, όπως ήδη αναφέρθηκε) και μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η κορύφωσή της αρχίζει στις 26 Μαρτίου 1915 στο Ζεϊτούν με σφαγές και διώξεις που αφορούν όχι μόνο το αρμενικό αλλά ολόκληρο το χριστιανικό στοιχείο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Λίγο αργότερα, στις 24 Απριλίου 1915 συλλαμβάνεται και «απελαύνεται» σε άγνωστους προορισμούς η αρμενική πολιτική και πνευματική ηγεσία, ενώ οι στρατιώτες αρμενικής καταγωγής αφοπλίζονται και στέλνονται ουσιαστικά προς εξόντωση στα τάγματα εργασίας. Παράλληλα, στα χωριά και τις πόλεις συλλαμβάνονται αρχικά οι άντρες και συνήθως εκτελούνται λίγο έξω από τους τόπους κατοικίας τους, ενώ τα γυναικόπαιδα ξεκινούν πορείες θανάτου προς τις ερήμους της Μεσοποταμίας. Μέχρι τα τέλη του 1916 η Αρμενική Γενοκτονία έχει ουσιαστικά ολοκληρωθεί με τη συμμετοχή όχι μόνο Τούρκων αλλά και Κούρδων. Με τη Συνθήκη των Σεβρών προβλεπόταν μία διευρυμένη Αρμενία, στην οποία θα περιλαμβανόταν τελικά και η περιοχή του Πόντου, στα πλαίσια μιας Ποντοαρμενικής Ομοσπονδίας. Τελικά οι Αρμένιοι θα εγκαταλειφθούν από τους νικητές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και σε συνδυασμό με την προσέγγιση κεμαλικών και σοβιετικών το 1920, ένα μεγάλο μέρος της Αρμενίας θα σοβιετοποιηθεί. Το 1922 οι Τούρκοι κυριαρχούν στο μικρασιατικό μέτωπο έναντι και των Ελλήνων, και τελικά στη Συνθήκη της Λωζάννης οι όροι «Αρμενία» και «αρμενικός» δεν υφίστανται πια⁵⁶.

Συνολικά από τον Απρίλιο του 1915 μέχρι και το τέλος του 1916 από τους 1.845.450 Αρμένιους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας επέζησαν μόνο

⁵⁵ Θ. Μαλκίδης, «Εθνικές και διεθνείς διαστάσεις της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου», *Διαβητολογικά Χρονικά* 22, αρ. 4 (2009), 273.

⁵⁶ Η. Κουσκουβέλης, *Η γενοκτονία της μνήμης και η διεθνής διάσταση της Αρμενικής Γενοκτονίας*, 1-2. Προσβάσιμο 8 Αυγ 8, 2016, http://www.kouskouvelis.gr/site/files/omilies/armenian_genocide.pdf.

600.000, δηλ. λιγότερο από το 30%. Σε αυτούς περιλαμβάνονται και περίπου 250.000 που κατέφυγαν στη Ρωσία. Οι περισσότεροι από τους Αρμένιους που επέζησαν στην Τουρκία, την εγκατέλειψαν το 1922 μαζί με τους Έλληνες. Σήμερα στην Τουρκία έχουν απομείνει 45.000 Αρμένιοι, που ζουν κυρίως στην Κωνσταντινούπολη⁵⁷.

2.1.4.2.5 Το νομικό καθεστώς της γενοκτονίας των Αρμενίων

Οι πρωταίτιοι της Αρμενικής Γενοκτονίας δεν τιμωρήθηκαν νομικά ποτέ, καταφεύγοντας το 1918, μετά την κατάρρευση της νεοτουρκικής Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στο εξωτερικό. Η δε κεμαλική Τουρκία αρνήθηκε και εξακολουθεί να αρνιέται ότι τα γεγονότα που αναφέραμε συνιστούν γενοκτονία. Στη δε σοβιετική Αρμενία, ιδιαίτερα κατά τη σταλινική περίοδο, η επίσημη «αφήγηση» για τη γενοκτονία ήταν ότι η μαζική εξόντωση των Αρμενίων στην Ανατολία οφειλόταν περισσότερο στην «αρμενική εθνικιστική μπουρζουαζία», που ανακίνησε το αρμενικό ζήτημα επιδιώκοντας την επέμβαση εκείνων των δυνάμεων που θα ήθελαν την απόσχιση της Αρμενίας από την οθωμανική Τουρκία. Στο πλαίσιο, όμως, και της συνθήκης Τουρκο-σοβιετικής φιλίας, και με δεδομένο ότι οι επαναστατικές δυνάμεις στην πρώην τσαρική Ρωσία και την πρώην Οθωμανική Αυτοκρατορία είχαν επικρατήσει, ο τουρκικός και ο αρμενικός λαός θα έπρεπε να αφήσουν στην άκρη τους παλιούς ανταγωνισμούς, και συνεπώς και τα όσα έπαθαν οι Αρμένιοι ιδιαίτερα την προηγούμενη πενταετία.

Το 1965 ξέσπασαν σοβαρότατες ταραχές στη σοβιετική Αρμενία με αφορμή τη συμπλήρωση 50 ετών από την έναρξη της Γενοκτονίας, σε σημείο που η τοπική κυβέρνηση να χάσει τον έλεγχο της κατάστασης για τρεις μέρες και να απειληθεί η επέμβαση στρατιωτικών δυνάμεων από τη Μόσχα. Την ίδια χρονιά οι αρμενικές κοινότητες σε όλο τον κόσμο προχώρησαν σε δυναμικές κινητοποιήσεις υπέρ της αναγνώρισης της Γενοκτονίας. Η ευρεία δημοσιότητα στη Γενοκτονία συνδέθηκε και με τη δράση οργανώσεων όπως ο Μυστικός Στρατός για την Απελευθέρωση της Αρμενίας (ASALA), που κατά το διάστημα

⁵⁷ Κουσκοβέλης, *Η γενοκτονία της μνήμης*, 1 - Τ. Akcam, *Μια επαίσχυντη πράξη* (Αθήνα: Παπαζήσης, 2007), 281.

1975-1985 δολοφόνησε περίπου 222 Τούρκους διπλωματικούς, πολιτικούς και οικονομικούς παράγοντες⁵⁸.

Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η απόφαση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου το 1987, σύμφωνα με την οποία η αναγνώριση της Αρμενικής Γενοκτονίας από την Τουρκία συνιστούσε προϋπόθεση για την είσοδό της στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το 1990 η Αρμενία ανεξαρτητοποιήθηκε από την πρώην Σοβιετική Ένωση και στο κείμενο της ανακήρυξης της ανεξαρτησίας συμπεριλήφθηκε μια παράγραφος όπου δηλωνόταν ρητά ότι η Δημοκρατία της Αρμενίας θα υποστήριζε τις προσπάθειες για τη διεθνή αναγνώριση της Αρμενικής Γενοκτονίας, ενώ το 1998 το ζήτημα της Γενοκτονίας συμπεριλήφθηκε στην επίσημη ατζέντα της εξωτερικής πολιτικής του αρμενικού κράτους. Ιδιαίτερα κατά τον 21ο αι. διάφορες κυβερνήσεις προσπάθησαν να εκμεταλλευτούν την Αρμενική Γενοκτονία είτε για να ασκήσουν πιέσεις στην Τουρκία είτε για να βρουν μια δικαιολογία προκειμένου να προχωρήσουν οι διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Τουρκίας στην Ε.Ε. Έτσι, η Γαλλία αναγνώρισε την Αρμενική Γενοκτονία το 2001⁵⁹, ενώ το ίδιο έκανε η Γερμανία στις 2 Ιουνίου 2016⁶⁰.

2.1.4.2.6 Οι γενοκτονίες των Ασσυρίων

Στη σύγχρονη εποχή η παλαιότερη καταγεγραμμένη σφαγή των Ασσυρίων έλαβε χώρα το 1840 στη βόρεια Μεσοποταμία, όταν οι οθωμανικές αρχές δεν απέτρεψαν τον «Ιερό Πόλεμο» που ο Κούρδος φύλαρχος Badr Khan Bey κήρυξε κατά τον Ασσυρίων με 10.000 νεκρούς, τη λεηλασία και καταστροφή πολλών χωριών και τον βιασμό και την απαγωγή πολλών γυναικόπαιδων. Στις βιαιότητες συμμετείχαν και Τούρκοι στρατιώτες. Στα τέλη του 19ου αι. το φιλοκυβερνητικό κουρδικό ιππικό Hamidiye, που το οργάνωσε ο ίδιος ο σουλτάνος Αβδούλ Χαμίτ Β' κατέσφαξε ή/και οδήγησε στην προσφυγιά

⁵⁸ K. Derghougassian, "The Armenian Genocide on the international agenda: the case for diplomatic engagement", *Haigazian Armenological Review* 32 (2012), 232-234. Προσβάσιμο Σεπ 8, 2016, http://live.v1.udesa.edu.ar/files/UAHUMANIDADES/REVISTAS_ACADEMICAS/DERGHOUGASSIAN_THEARMENIANGENOCIDEONTHEINTERNATIONALAGENDA_HAIGAZIAN_ARMENOLOGICAL_REVIEW.PDF.

⁵⁹ Derghougassian, *The Armenian Genocide on the international agenda*, 236-237 - Κουσκουβέλης, *Η γενοκτονία της μνήμης*, 5-6.

⁶⁰ O. Sargsyan, *Recognition of the Armenian Genocide by the German Bundestag on 2.6.2016 (Armenian Press Review)*, (Rangendingen: Libertas - European Institute, 2016). Προσβάσιμο Σεπ 9, 2016, <http://www.libertas-institut.com/wp-content/uploads/2016/06/BundestagArmeniaRecognition.pdf>.

πολλούς Ασσύριους και Αρμένιους υπηκόους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Μάλιστα, στα μέλη του Hamidiye δόθηκαν διαβεβαιώσεις ότι δε θα έδιναν λόγο για τις πράξεις τους εναντίον των συγκεκριμένων χριστιανικών πληθυσμών⁶¹.

Τον Νοέμβριο του 1914, λίγο μετά την είσοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων, ο Σείχης του Ισλάμ στην αυτοκρατορία, δηλ. η ανώτατη θρησκευτική αρχή της χώρας κήρυξε ιερό πόλεμο ενάντια στους εχθρούς του Ισλάμ, κάτι που προκάλεσε ένα ξέσπασμα οργής ενάντια σε όλες τις χριστιανικές μειονότητες της αυτοκρατορίας. Οι βιαιοπραγίες διαπράττονταν από τουρκικούς και κουρδικούς πληθυσμούς του οποίους οι οθωμανικές στρατιωτικές δυνάμεις όχι μόνο δεν έκαναν καμιά προσπάθεια να σταματήσουν αλλά, αντίθετα, συμμετείχαν σε αυτές. Όπως και στην περίπτωση των Αρμενίων και των Ποντίων ο ανδρικός πληθυσμός θανατωνόταν, ενώ τα γυναικόπαιδα υφίσταντο κάθε λογής βαρβαρότητες. Αναφέρουμε ενδεικτικά ότι σε περιπτώσεις όπως η περσική Urmia (που κατελήφθη προσωρινά από τον οθωμανικό στρατό το 1915) το 20% των Ασσυρίων, που συνολικά πρέπει να έφταναν τις 30.000 θανατώθηκαν ενώ τόσο η πόλη όσο και τα γειτονικά χωριά κήκαν και μετατράπηκαν σε ερείπια. Στην ίδια την Τουρκία η γενοκτονία των Ασσυρίων συνέβη παράλληλα με αυτή των Αρμενίων, και φυσικά με τα ίδια χαρακτηριστικά (σφαγές κυρίως των ανδρών, βιαιοπραγίες κατά γυναικόπαιδων, λεηλασίες περιουσιών). Μέχρι το τέλος του πολέμου είχε επιβιώσει μόνο το 1/3 του ασσυριακού πληθυσμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κυρίως σε βρετανικά στρατόπεδα προσφύγων. Μετά το τέλος του πολέμου οι κεμαλιστές συνέχισαν τις σφαγές ακόμα και μέχρι το 1925. Το 1940 είχαν απομείνει 20.000 Ασσύριοι στο Ιράκ και στη Σοβιετική Ένωση και 30.000 στις Η.Π.Α.⁶²

Ο αριθμός των Ασσυρίων είχε ήδη μειωθεί στη Μεσοποταμία και κατά τη μεταοθωμανική περίοδο όταν τον Αύγουστο του 1933 οι στρατιωτικές

⁶¹ J. Joseph, *The Modern Assyrians of the Middle East* (Leiden: Brill, 2000), 73, 83 - A. Yoahannan, *The death of a nation* (New York: Putnam's Sons, 1916), 11-112, 144, 149-150.

⁶² H. Travis, "Native Christians massacred", *Genocide Studies and Prevention* 1 (2006), 332-334. Προσβάσιμο Σεπ 14, 2016, <http://www.aina.org/reports/togotadww1.pdf>.

δυνάμεις του ιρακινού βασιλείου σε μια εκστρατεία κατά των Ασσυρίων στο βόρειο τμήμα της χώρας, κατέσφαξαν συστηματικά χιλιάδες άτομα⁶³.

2.1.4.3 Οι ωμότητες κατά των Κούρδων του Ντερσίμ από το κεμαλικό καθεστώς

Το 1937-1938 σε μια προσπάθεια εκκένωσης του Ντερσίμ στο τουρκικό Κουρδιστάν 13.000-40.000 Αλεβίτες Κούρδοι σκοτώθηκαν ή στην καλύτερη περίπτωση εξαναγκάστηκαν με ιδιαίτερη βιαιότητα να εγκαταλείψουν τις εστίες τους, στα πλαίσια μιας ευρύτερης προσπάθειας τουρκοποίησης της σχετικά πρόσφατα ιδρυθείσας Τουρκικής Δημοκρατίας μέσω εκτοπίσεων πληθυσμών⁶⁴. Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι απόψεις των αναλυτών ακόμα δίστανται σχετικά με το αν επρόκειτο για γενοκτονία ή απλώς εθνοκάθαρση⁶⁵.

2.1.4.4 Η γενοκτονία των Εβραίων από το ναζιστικό καθεστώς

Ο αντισημιτισμός έγινε επίσημη πολιτική της γερμανικής κυβέρνησης στις 30 Ιανουαρίου 1933, όταν ο Χίτλερ ανήλθε στην εξουσία, και εκφράστηκε αρχικά με νομοθετικούς περιορισμούς και λεκτικές και υλικές επιθέσεις εναντίον των Εβραίων με στόχο την εξαφάνιση της επιρροής τους από τη Γερμανία και τη μετατροπή τους σε «κοινωνικά νεκρά όντα»⁶⁶. Αρχικά οργανώθηκαν πανεθνικά μπουϊκοτάζ, ενώ μέσω ενός συνδυασμού βίας και διοικητικής δράσης νομιμοποιήθηκαν οι απολύσεις εκατοντάδων Εβραίων από τις θέσεις τους ως δικαστών, δικηγόρων, δημοσιογράφων, καθηγητών στα πανεπιστήμια, μαέστρων και μουσικών στις ορχήστρες κλπ.⁶⁷ Ως μέσο για τον αποκλεισμό των Εβραίων από τη δημόσια ζωή χρησιμοποιήθηκε και η εξορία (που εφαρμόστηκε εναντίον ξένων Εβραίων) και η μετανάστευση (εν μέρει εθελοντικά και εν μέρει με εξαναγκασμό εναντίον των Εβραίων πολιτών της

⁶³ R. DeKelaite, *The origins and development of Assyrian nationalism*, Διδ. διατρ. στο University of Chicago, Chicago, 2011, 20-21. Προσβάσιμο 2 Δεκ, 2016, <http://www.aina.org/books/oadoan.pdf>.

⁶⁴ D. MacDowall, *A modern history of Kurds* (London: Tauris, 2007), 209. Προσβάσιμο Δεκ 1, 2016, <http://www.kurdipedia.org/books/74457.PDF>.

⁶⁵ M. vanBruinessen, "Genocide in Kurdistan?", στο *Conceptual and historical dimensions of genocide*, επιμ. G. Andreopoulos (University of Pennsylvania Press, 1994), 142-143.

⁶⁶ N. T. Γκόλντχαγκεν, *Πρόθυμοι δήμιοι* (Αθήνα: Terzo Books), 133.

⁶⁷ L. Dawidowicz, *The war against the Jews 1939-1945* (New York: Penguin, 1975), 85-90.

Γερμανίας)⁶⁸. Τα επόμενα χρόνια εντάθηκαν οι βίαιες επιθέσεις και οι δημόσιοι εξευτελισμοί εις βάρος των Εβραίων, και μάλιστα σε αυτές συμμετείχαν όχι μόνο τα μέλη της ναζιστικής πολιτοφυλακής αλλά και απλοί Γερμανοί πολίτες⁶⁹, ενώ το 1938 άρχισε αυτό που οι Ναζί αποκαλούσαν αριανοποίηση της γερμανικής οικονομίας μέσω της εθνικοποίησης των γερμανικών επιχειρήσεων. Παράλληλα, οι Εβραίοι υποχρεώνονταν να ξεχωρίζουν από τον υπόλοιπο πληθυσμό τόσο με την προσθήκη των κατάλληλων ανθρωπωνυμίων στα ονόματα που ήδη είχαν, όσο και με τον διαφορετικό χρωματισμό των διαβατηρίων τους. Το αποκορύφωμα των τρομοκρατικών βίαιων επιθέσεων κατά των Εβραίων ήταν η Νύχτα των Κρυστάλλων, όταν τη νύχτα της 9ης προς 10ης Νοεμβρίου 1938 καταστράφηκαν εκατοντάδες συναγωγές και χιλιάδες εβραϊκά καταστήματα, χιλιάδες Εβραίοι δολοφονήθηκαν ή βασανίστηκαν και δεκάδες χιλιάδες συνελήφθησαν και εκτοπίστηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης⁷⁰.

Η κατάσταση για τους Εβραίους χειροτέρευε ακόμα περισσότερο κατά τη διεξαγωγή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Έτσι, οι Εβραίοι τόσο της Γερμανίας όσο και των κατεχομένων εδαφών της Α. Ευρώπης σταδιακά είτε εξοντώθηκαν είτε αρχικά εκτοπίστηκαν σε μεγάλα αστικά κέντρα όπου ζούσαν κάτω από άθλιες συνθήκες και αναγκαστικά διαχωρισμένοι από τον μη εβραϊκό πληθυσμό. Το 1943 άρχισε η εκκένωση των γκέτο και η μαζική μεταφορά των Εβραίων σε στρατόπεδα εργασίας ή εξόντωσης⁷¹.

Ήδη από το 1941 είχε αποφασιστεί από τη ναζιστική ηγεσία η «τελική λύση» (Endlösung) του «εβραϊκού ζητήματος» και άρχισε η κατασκευή στρατοπέδων θανάτου τόσο στην Πολωνία όσο και στη Γερμανία⁷². Σε αυτά μεταφέρθηκαν Εβραίοι από όλες τις κατεχόμενες χώρες. Συνολικά, με τον έναν ή τον άλλο

⁶⁸ H. Friedländer, "STEP BY STEP", στο *The Holocaust*, επιμέλεια από O. Bartov (London: Routledge, 2000), 132-133.

⁶⁹ N. T. Γκόλντχαγκεν, *Πρόθυμοι δήμιοι*, 136-140.

⁷⁰ L. Dawidowicz, *The war against the Jews*, 132-133, 137-138.

⁷¹ L. Dawidowicz, *The war against the Jews*, 149-150, 259-261 - C. Browning, *The path to genocide* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 16-17 - R. Hilberg, *The destruction of the European Jews* (New York: Holmes & Meier, 1985), 315 - O. Bartov, "German soldiers and the Holocaust, research and implications", στο *The Holocaust*, επιμέλεια από O. Bartov (London: Routledge, 2000), 132-133 York: Penguin), 173-174.

⁷² C. Gerlach, "The Wansee Conference, the fate of German Jews and Hitler's decision in principle to exterminate all European Jews", στο *The Holocaust*, επιμέλεια από O. Bartov (London: Routledge, 2000), 132-133.

τρόπο εξοντώθηκε το 67% των Ευρωπαίων Εβραίων ή περίπου 6.000.000 άτομα⁷³.

2.1.4.5 Η γενοκτονία στην κατεχόμενη από τους Γερμανούς Γιουγκοσλαβία

Συνδεδεμένη με τον ναζισμό είναι και η γενοκτονία που διέπραξαν εναντίον των Σέρβων, Εβραίων και Τσιγγάνων συμπατριωτών τους οι Κροάτες Ουστάζι στο υπό την πλήρη εξάρτηση των Γερμανών κατακτητών ανεξάρτητο κράτος της Κροατίας από το 1941-1945. Οι ίδιοι οι Ουστάζι έκαναν ρητά λόγο για την ανάγκη λύσης στο «Σερβικό πρόβλημα», η οποία θα ήταν το «Σκοτώστε το 1/3 των Σέρβων, διώξτε άλλο 1/3 και μετατρέψτε σε μη Σέρβους άλλο 1/3»⁷⁴. Σύμφωνα με πρόσφατους υπολογισμούς περισσότεροι από 500.000 Σέρβοι δολοφονήθηκαν με σαδιστικές μεθόδους, 250.000 εκτοπίστηκαν και 200.000 αναγκάστηκαν να γίνουν Καθολικοί (όπως οι Κροάτες)⁷⁵.

2.1.4.6 Μεταπολεμικές γενοκτονίες

2.1.4.6.1 Η γενοκτονία των Μανδαίων Αράβων κατά την αποξήρανση των ελών της Μεσοποταμίας

Κατά τη 10ετία του 1990 οι προσπάθειες αποξήρανσης της συγκεκριμένης περιοχής οδήγησαν στην ερημοποίησή της και ανάγκασαν τον αραβικό πληθυσμό της να την εγκαταλείψει. Η πιθανή γενοκτονία συνίσταται στο γεγονός ότι ο ιρακινός στρατός προκειμένου να εξασφαλίσει την ταχύτερη εκκένωση της περιοχής προχώρησε σε συστηματικές επιθέσεις και εμπρησμούς χωριών καθώς και σε δηλητηρίαση νερού. Η πλειοψηφία των κατοίκων της περιοχής αναγκάστηκε να μετακινηθεί σε γειτονικές περιοχές ή και σε στρατόπεδα προσφύγων στο Ιράν, ουσιαστικά εγκαταλείποντας τον παραδοσιακό τρόπο ζωής της. Επιπλέον, είναι δεδομένο ότι η αποξήρανση

⁷³ R. Hilberg, *The destruction of the European Jews*, 346-392, 422-426, 452-455, 463-465, 476, 482-487, 509-510 - L. Dawidowicz, *The war against the Jews*, 403, 431-452, 455-459, 461-463, 468 - Z. Σεμελέν, *Άσπλοι απέναντι στον Χίτλερ* (Αθήνα: Χατζηνικολής), 222-224, 229-232, 234-243.

⁷⁴ όπ. αναφ. στο D. MacDonald, "From Jasenovac to Srebrenica", στο A. Jones και N. Robins (επιμ.), *Genocides by the oppressed* (Bloomington: Indiana University Press, 2009), 106.

⁷⁵ D. MacDonald, "From Jasenovac to Srebrenica", στο A. Jones και N. Robins (επιμ.), *Genocides by the oppressed* (Bloomington: Indiana University Press, 2009), 108.

των ελών εξυπηρετούσε κυρίως τον στόχο της εξόντωσης πληθυσμών που κατά τη διάρκεια του Πολέμου στον Κόλπο (1991) είχαν εξεγερθεί κατά του μπααθικού καθεστώτος του Σαντάμ Χουσεΐν⁷⁶.

2.1.4.6.2 Καμπότζη

Κατά τη δεκαετία του 1970 η γνωστότερη γενοκτονία που διαπράχθηκε ήταν αυτή στην Καμπότζη όπου η υπό το καθεστώς των Ερυθρών Χμερ υπό την ηγεσία του Πολ Ποτ σταλινικού ή μαοϊκού τύπου αγροτική «σοσιαλιστική» αναγκαστική αλλαγή της κοινωνίας, η οποία έγινε όχι μόνο μέσω της αναγκαστικής μετακίνησης της πολύ μεγάλης πλειοψηφίας του αστικού πληθυσμού στις αγροτικές περιοχές αλλά και μέσω μαζικών βασανισμών και εκτελέσεων, εξαντλητικής καταναγκαστικής εργασίας και υποσιτισμού (και για τον λόγο ότι οι αγροτικές περιοχές δεν ήταν προετοιμασμένες για να συντηρήσουν τον μεγάλο όγκο του αστικού πληθυσμού που εξαναγκάστηκε να μετοικήσει σε αυτές), οδήγησε στον θάνατο περίπου 2.000.000 ανθρώπους (το 25% του συνολικού πληθυσμού) κατά το διάστημα 1975-1979⁷⁷.

2.1.4.6.3 Ανατολικό Τιμόρ

Σχετικά πρόσφατα έγινε γνωστή και η επί δεκαετίες γενοκτονία που διέπρατταν οι ινδονησιακές δυνάμεις στο Ανατολικό Τιμόρ από το 1975 έως το 1999 όταν τελικά αναγκάστηκαν να αποσυρθούν μετά από δημοψήφισμα υπέρ της ανεξαρτησίας αυτής της πρώην πορτογαλικής αποικίας που βρισκόταν σε μια περιοχή με σημαντικά υποθαλάσσια κοιτάσματα φυσικού αερίου. Υπολογίστηκε ότι κατά το διάστημα αυτό μπορεί να βρήκε τον θάνατο ίσως και σχεδόν το 25% των κατοίκων και μάλιστα με παρατηρητές του ΟΗΕ οι Ινδονήσιοι χρησιμοποίησαν βόμβες ναπάλμ και χημικά όπλα με σκοπό να προκαλέσουν λιμοκτονία δηλητηριάζοντας τους πόρους τροφής και νερού και στρεφόμενοι όχι μόνο εναντίον εκείνων των Τιμορέζων που αντιστέκονταν στην προσάρτηση της χώρας τους στην Ινδονησία αλλά ακόμα και σε άτομα

⁷⁶ P. Totten και J. Bartrop, *Dictionary of genocide*, 270 - R. Frisk, *The great war for civilization* (London: Harper, 2005), 844.

⁷⁷ P. Totten και J. Bartrop, *Dictionary of genocide*, 57-58.

που δε συμμετείχαν στην αντίσταση καθώς και ενάντια σε μέλη της κινεζικής μειονότητας του νησιού (περίπου 20.000 πριν την ινδονησιακή εισβολή)⁷⁸.

2.1.4.6.4 Νταρφούρ

Ίσως η πιο πρόσφατα ευρέως γνωστή γενοκτονία του 21ου αι. ήταν αυτή που διαπράχθηκε στο Νταρφούρ του Σουδάν όταν συγκρούστηκαν τον Φεβρουάριο του 2003 οι μη αραβικές γεωργικές φυλές που πλειοψηφούσαν στην περιοχή, με το ισλαμικό καθεστώς του Αλ-Μπασίρ που είχε την υποστήριξη των μειοψηφούντων Αράβων κτηνοτρόφων της περιοχής. Οι γεωργικοί πληθυσμοί δημιούργησαν τον Στρατό για την Απελευθέρωση του Σουδάν, ο οποίος γρήγορα διαλύθηκε από τις αραβικές παραστρατιωτικές ομάδες που ενισχύθηκαν από το ισλαμικό καθεστώς, ενώ στην περιοχή κλήθηκαν και αραβικοί πληθυσμοί από γειτονικές χώρες. Σύντομα ξεκίνησε η φυσική εξόντωση των μη αραβικών πληθυσμών από τους Τζαντζαβίντ, δηλ. τα ένοπλα σώματα αραβικής εθνικότητα, σε μια γιγαντιαία εκστρατεία τρόμου: καταστροφή σοδειών και χωριών, σφαγές πολιτών, συστηματικούς βιασμούς και σφάξιμο ζώων. Στις ωμότητες συμμετείχε ακόμα και η κυβερνητική αεροπορία βομβαρδίζοντας πόλεις και χωριά. Επιπλέον, η κυβέρνηση απαγόρευσε την πρόσβαση ανθρωπιστικών οργανώσεων στις κατεστραμμένες περιοχές. Σύμφωνα με τον ΟΗΕ οι βιαιότητες οδήγησαν στον θάνατο χιλιάδων νεκρών, στην προσφυγοποίηση εκατοντάδων χιλιάδων και στην καταστροφή ποικίλων υποδομών (νοσοκομεία, συστημάτων ύδρευσης, σχολείων κλπ.). Επιπλέον, εκατοντάδες παιδιά απάχθηκαν και έγιναν σκλάβοι των Τζαντζαβίντ, ενώ το Νταρφούρ έχει μετατραπεί σε μια απέραντη έρημη έκταση όπου εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι περιπλανιούνται αβοήθητοι ανάμεσα στα ερείπια. Παρά το γεγονός τόσο το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ καθώς και ο Οργανισμός Αφρικανικών Κρατών περιέγραψαν την κατάσταση στο Νταρφούρ ως «περιπλεγμένη», δύο έρευνες της Επιτροπής ανθρωπίνων δικαιωμάτων του ΟΗΕ χαρακτήρισαν τουλάχιστον ως “πιθανή”

⁷⁸ B. Kiernan, P. “War, genocide and resistance in East Timor, 1975-99”, στο *War and terrorism*, επιμέλεια από M. Selden και A. So (Lanham: Rowman & Littlefield) 200-201. Προσβάσιμο Οκτ 8, 2016, https://web.archive.org/web/20060920124313/http://www.yale.edu/gsp/east_timor/03-263_Ch_09.pdf.

τη διάπραξη εγκλημάτων πολέμου ή εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας από τις κυβερνητικές δυνάμεις στο Νταρφούρ⁷⁹.

2.1.4.6.5 Γιουγκοσλαβία

Η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας στις αρχές της δεκαετίας του 1990 οδήγησε σε έναν καταστροφικό πόλεμο στο πολυεθνικό κράτος της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, με κύρια χαρακτηριστικά τις συγκρούσεις μεταξύ των διάφορων εθνοτήτων, που πολλές φορές είχαν χαρακτηριστικά γενοκτονίας λόγω των προσπαθειών εθνοκάθαρσης συγκεκριμένων περιοχών. Εδώ να θυμίσουμε ότι κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όταν η Γιουγκοσλαβία ηττήθηκε από τις δυνάμεις του άξονα και διαμελίστηκε, τόσο το προτεκτοράτο των Γερμανών η Κροατία όσο και οι Μουσουλμάνοι της Βοσνίας συνεργάστηκαν με τους Ναζί, συμμετέχοντας στην εξολόθρευση τόσο των Εβραίων όσο και των Σέρβων που υποστήριζαν το κομμουνιστικό κόμμα. Γενικά, στη Γιουγκοσλαβία του Β' Παγκοσμίου Πολέμου έλαβε χώρας ένας πόλεμος μεταξύ των διάφορων εθνοτήτων της χώρας, κάτι που ήταν λογικό να σημαδέψει βαθιά τις συνειδήσεις των κατοίκων του μεταπολεμικού κράτους. Μετά τον πόλεμο οι νικητές κομμουνιστές του Τίτο δημιούργησαν ένα σχετικά φιλελεύθερο ομοσπονδιακό κομμουνιστικό κράτος όπου καμιά εθνότητα δεν υπερίσχυε της άλλης⁸⁰.

Τον Τίτο διαδέχτηκαν ηγέτες όπως ο Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς στη Σερβία και ο Φράνκο Τούτμαν στην Κροατία, με στόχους σαφώς πιο εθνικιστικούς. Ιδιαίτερα ο Μιλόσεβιτς οραματιζόταν μια Γιουγκοσλαβία όπου θα κυριαρχούσαν οι Σέρβοι και οι ενέργειές του προκάλεσαν την αντίδραση των άλλων εθνοτήτων. Έτσι το 1991 η Σλοβενία και η Κροατία και το 1992 η Βοσνία-Ερζεγοβίνη διακήρυξαν την ανεξαρτησία τους με αποτέλεσμα να ξεκινήσουν οι ένοπλες συγκρούσεις. Οι συγκρούσεις ήταν ιδιαίτερα σφοδρές τόσο στην Κροατία, όπου η ισχυρή σερβική μειονότητα έσπευσε να ανακηρύξει τη Σερβική Δημοκρατία της Κράινα, όσο και στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, όπου η μουσουλμανική πλειοψηφία δέχτηκε την επίθεση του σερβικού στρατού που σύντομα κατέλαβε το 70% της χώρας, ενώ όλες οι εθνότητες στράφηκαν τελικά εναντίον όλων σε μια προσπάθεια να

⁷⁹ P. Totten και J. Bartrop, *Dictionary of genocide*, 97-98.

⁸⁰ A. Jones, *Genocide*, 212-213.

αποκτήσουν τον πλήρη έλεγχο σε συγκεκριμένες περιοχές, υιοθετώντας και τακτικές εθνοκάθαρσης ή γενοκτονίας, κάτι που ανάγκασε τα Ηνωμένα Έθνη να επέμβουν, ανακηρύσσοντας ολόκληρες περιοχές της χώρας ως ασφαλείς υπό την προστασία τους. Από τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις γενοκτονικών τακτικών ήταν ο σφαγιασμός 8.000 Μουσουλμάνων της Σρεμπρένιτσα από τους Σέρβους. Τελικά, μετά και από τις αεροπορικές επιδρομές του ΝΑΤΟ κατά των Σέρβων της Βοσνίας υπογράφηκε το 1995 η συνθήκη του Ντέπτον με την οποία και τερματίστηκε ο πόλεμος⁸¹.

Ήδη από το 1993 είχε συσταθεί το ad hoc Διεθνές Ποινικού Δικαστηρίου για τη Γιουγκοσλαβία (ICTY), με την απόφαση 827 του Συμβουλίου Ασφαλείας σε συνδυασμό με το άρθρο VII του καταστατικού του ΟΗΕ, με βασικό στόχο την εκδίκηση, μεταξύ άλλων, και εγκλημάτων γενοκτονίας, κυρίως όσον αφορά Σέρβους αξιωματούχους που ευθύνονταν είτε για τη δημιουργία και λειτουργία στρατοπέδων συγκέντρωσης Μουσουλμάνων και Κροατών πολιτών είτε για τα γεγονότα της Σρεμπρένιτσα⁸².

Έτσι, στην περίπτωση των Σερβοβόσνιων ηγετών Karadzic και Mladic το ICTY συμπεριέλαβε στα κατηγορητήριά τους τη διάπραξη γενοκτονίας κατά το διάστημα διεξαγωγής του πολέμου, βασιζόμενο στη δημιουργία των παραπάνω στρατοπέδων κράτησης Μουσουλμάνων και Κροατών και στα όσα διέπραξαν εκεί οι υφιστάμενοί τους, καθώς και στις κατηγορίες για τη σφαγή της Srebrenitsa. Ο δε εισαγγελέας προσπάθησε να δείξει ότι οι δύο ηγέτες με τις διαταγές τους προς τις σέρβικες δυνάμεις στόχευαν στο να δημιουργήσουν μια «καθαρή» από άλλες εθνότητες ή θρησκείες σερβική επικράτεια στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, ενώ το δικαστήριο έκρινε τελικά ότι ακόμα κι αν δε συμμετείχαν ως φυσικοί αυτουργοί, είχαν την ατομική ευθύνη για τη διάπραξη γενοκτονίας. Το 2001 το ICTY απήγγειλε κατηγορίες για τέλεση γενοκτονίας στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη κατά του Μιλόσεβιτς. Ήταν η πρώτη φορά που απαγγέλλονταν κατηγορίες γενοκτονίας κατά εν ενεργεία αρχηγού κράτους, και στο κατηγορητήριο δινόταν έμφαση στο ότι ο Μιλόσεβιτς, ως ο ανώτατος πολιτειακός παράγοντας της πρώην Γιουγκοσλαβίας και ηγέτης των Σέρβων, σχεδίασε και προέβη στη διάπραξη γενοκτονίας εναντίων των μη-σέρβικων

⁸¹ A. Jones, *Genocide*, 214-215 - P. Totten και J. Bartrop, *Dictionary of genocide*, 47-48.

⁸² "The conflicts", International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Προσβάσιμο Νοε 10, 2016, <http://www.icty.org/sid/322>.

πληθυσμών της περιοχής, με στόχο την «εθνοκάθαρσή» της. Ο δε Εισαγγελέας βασίστηκε όχι μόνο στα στοιχεία της συγκεκριμένης υπόθεσης αλλά και σε παραδείγματα αποφάσεων άλλων δικών με τα ίδια χαρακτηριστικά, και τελικά το δικαστήριο αποφάνθηκε ότι τα εκτεθέντα στοιχεία αποδεικνύουν τόσο την πρόθεση όσο και την τέλεση γενοκτονίας⁸³.

Τέλος, ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει σε εκείνες τις περιπτώσεις μη ανώτερων Σέρβων αξιωματούχων που αν και καταδικάστηκαν για άλλα εγκλήματα από το ICTY, αθωώθηκαν όσον αφορά το έγκλημα της γενοκτονίας με το σκεπτικό ότι δεν είχαν την πρόθεση να καταστρέψουν ολικά ή εν μέρει συγκεκριμένες εθνικές ή θρησκευτικές ομάδες. Χαρακτηριστικότερη από όλες ήταν αυτή του Goran Jelisic, που όχι μόνο προέβη σε συστηματικούς φόνους Βοσνίων Μουσουλμάνων στην περιοχή του Brcko, στοχοποιώντας τους ουσιαστικά ως εθνο(θρησκευτική) ομάδα αλλά είχε δηλώσει δημόσια ο ίδιος ότι είχε μεταβεί στην περιοχή για να αφαιρέσει τη ζωή Μουσουλμάνων. Παρ' όλα αυτά το ICTY απεφάνθη ότι δεν ήταν δυνατό να αποδειχθεί πέραν πάσης αμφιβολίας η πρόθεσή του για γενοκτονία. Ουσιαστικά, τόσο σε αυτήν την υπόθεση όσο και σε αυτήν του Momčilio Krajišnik προέδρου της Σερβοβοσνιακής Συνέλευσης, που αν και κατηγορήθηκε για τέλεση και συνέργια σε γενοκτονία, επειδή λόγω της σημαντικής πολιτικής του θέσης όχι μόνο γνώριζε τις πράξεις και τις προθέσεις της σερβοβοσνιακής ηγεσίας αλλά ασκούσε και έλεγχο στις σερβοβοσνιακές στρατιωτικές ή παραστρατιωτικές δυνάμεις που διέπρατταν πράξεις γενοκτονίας, τελικά αθωώθηκε όσον αφορά τη γενοκτονία με το σκεπτικό των δικαστών ότι αν και αποδείχτηκε η διάπραξη των πράξεων που συμπεριλαμβάνονται στην αντικειμενική υπόσταση του εγκλήματος της γενοκτονίας, δεν μπορούσε να αποδειχθεί πέραν πάσης αμφιβολίας η πρόθεση για τη διάπραξή της⁸⁴. Φαίνεται ότι σε νομικό επίπεδο, κατά την εκδίκαση υποθέσεων γενοκτονίας, σημαντικό ρόλο παίζει η διάκριση μεταξύ της νομοτυπικής μορφής του εγκλήματος (*actus reus*), όπως στην περίπτωση της γενοκτονίας καθορίζεται από το άρθρο 2 της ΣΠΚΕΓ⁸⁵ και της

⁸³ W. Schabas, *Genocide in International Law*, 381-382 - V. Peskin, *International justice in Rwanda and the Balkans* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 57-59.

⁸⁴ Β. Τσουμάνη, *Το έγκλημα της γενοκτονίας μέσα από τα Διεθνή Ποινικά Δικαστήρια*, μεταπτ. διατρ., Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 48-51. Προσβάσιμο 13 Νοε 2016, <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/16164/3/TsoumaniVasilikiMsc2013.pdf>.

⁸⁵ Ε. Ρουκουνας, *Διεθνής προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων* (Αθήνα: Εστία, 1995), 270.

υποκειμενικής υπόστασης (*mens rea*), δηλ. ότι οι δράστες έχουν συνείδηση ότι με τις πράξεις τους διαπράττουν το συγκεκριμένο έγκλημα⁸⁶.

2.1.4.6.6 Ρουάντα

Οι ρίζες των γενοκτονικών γεγονότων στη Ρουάντα μπορούν να αναχθούν στα τέλη του 19^{ου} αι. και στις αρχές του 20^{ου} αι., όταν οι Γερμανοί και οι Βέλγοι κυρίαρχοί της χώρας στηρίζονται σε τοπικούς μονάρχες της φυλής των Τούτσι προκειμένου να εδραιώσουν τον έλεγχό τους. Οι δε Τούτσι ουσιαστικά εφάρμοσαν μια πολιτική καταπάτησης των δικαιωμάτων των άλλων φυλών της χώρας. Το 1959 ο θάνατος του Τούτσι μονάρχη έδωσε τη δυνατότητα σε εξτρεμιστές της φυλής Χούτου να σκοτώσουν χιλιάδες Τούτσι και να καταργήσουν τα προνόμια τους. Επιπλέον, χιλιάδες Τούτσι κατέφυγαν ως πρόσφυγες σε άλλες χώρες. Τα προβλήματα για τους Τούτσι συνεχίστηκαν και μετά την ανεξαρτητοποίηση της χώρας το 1962, καθώς σύντομα οι Χούτου εγκαθίδρυσαν ένα δικτατορικό καθεστώς όπου προβλεπόταν επίσημα διακρίσεις εις βάρος των Τούτσι, οι οποίες εφαρμόστηκαν με ιδιαίτερη αυστηρότητα επί δεκαετίες. Όταν στις αρχές της δεκαετίας του 1990 ο δικτάτορας Habyarimana, προκειμένου να λάβει οικονομική βοήθεια από τη Δύση, αποδέχτηκε την εγκαθίδρυση πολυκομματικής δημοκρατίας με τη συμμετοχή και των δύο φυλών, καθώς και τη διανομή της εξουσίας μεταξύ τους, οι εξτρεμιστές Χούτου το 1994 κατέρριψαν το αεροπλάνο στο οποίο επέβαινε και ξεκίνησαν σφαγές κατά των Τούτσι, με αποτέλεσμα, σύμφωνα με στοιχεία του ΟΗΕ να δολοφονηθούν 800.000 Τούτσι μέσα σε 100 ημέρες⁸⁷.

Τον Νοέμβριο του 1994 με βάση την απόφαση 955/1994 του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ συστάθηκε το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο για τη Ρουάντα (ICTR). Από τις σημαντικότερες υποθέσεις που εκδικάστηκαν στο ICTR ήταν αυτή του Jean-Paul Akayuesu δημάρχου της Taba, που αν και είχε ως καθήκον του τη διατήρηση της έννομης τάξης στην περιοχή, κατηγορήθηκε ότι επί των ημερών του δολοφονήθηκαν σε κοινή θέα περισσότεροι από 2.000 Τούτσι, ενώ γυναίκες της φυλής υπέστησαν βιασμούς, σεξουαλική και σωματική βία, με τον ίδιο όχι μόνο να μην απαγορεύει τη διάπραξη των

⁸⁶ W. Schabas, *Genocide in International Law*, 222.

⁸⁷ H. Ball, *Prosecuting war crimes and genocide* (Lawrence: University Press of Kansas, 1999), 158-164 - P. Totten και J. Bartrop, *Dictionary of genocide*, 379.

εγκλημάτων αλλά και να προτρέπει τους Χούτου στην εξόντωση των Τούτσι. Κατά την εκδίκαση της συγκεκριμένης υπόθεσης οι δικαστές επισήμαναν ότι οι δολοφονίες των Τούτσι από τους Χούτου αποσκοπούσαν στον συνολικό αφανισμό των πρώτων (αφού από αυτές δε γλύτωσαν ούτε νεογέννητα μωρά), ενώ για πρώτη φορά έγινε δεκτό ότι ο βιασμός γυναικών αποτελεί μορφή γενοκτονίας⁸⁸.

⁸⁸ H. Ball, *Prosecuting war crimes and genocide*, 181.

Κεφάλαιο 3. Οι Γεζίντι

3.1 Η ιστορία των Γεζίντι

Πρόκειται για μια φυλή ή κλειστή εθνοθρησκευτική κοινότητα που για την προέλευσή της οι ερευνητές διαφωνούν για το αν εθνολογικά πρόκειται για Κούρδους (η πλειοψηφία μιλά Κουρδικά), Άραβες, Πέρσες ή Ασσύριους. Οι ίδιοι υποστηρίζουν ότι προέρχονται από την ανατολική όχθη της Κασπίας. Ο πληθυσμός τους σήμερα ανέρχεται στους 700.000 περίπου με την πλειοψηφία τους (500.000) να κατοικεί στο Ιράκ, στην επαρχία Νινευή⁸⁹.

Η θρησκεία τους (Yazidism) είναι συνδεδεμένη με το Ζωροαστρισμό και άλλες θρησκείες της περιοχής της Μεσοποταμίας και χαρακτηρίζεται από έντονο μυστικισμό. Οι Γεζίντι είναι μονοθεϊστές (το όνομά τους προέρχεται από τη λέξη *yesdañ* ή *ezid* που σημαίνει «θεός») και πιστεύουν ότι ο θεός είναι ο μεγάλος δημιουργός που έφτιαξε τον κόσμο των Αγγέλων, με πρώτο τον Αρχάγγελο Μελέκ Ταούς (Άγγελο–Παγώνι). Επειδή η ιστορία του Μελέκ Ταούς θυμίζει την ιστορία του χριστιανικού αγγέλου που εξελίχθηκε στον Σατανά, οι Γεζίντι εσφαλμένα θεωρήθηκαν και θεωρούνται ως λάτρεις του Διαβόλου. Την αντίληψη αυτή έχει υιοθετήσει και το ISIS, που υποστηρίζει ότι γι' αυτόν τον λόγο θα πρέπει να εξαιρεθούν. Επιπλέον, τους θεωρεί και οπαδούς του χαλίφη της Δαμασκού Γιαζίντ ιμπν Μοάβια, που το 680 π.Χ. στη μάχη της Καρμπάλα σκότωσε τον εγγονό του Μωάμεθ Ιμάμη Χουσεΐν. Υπάρχει βέβαια και ένας βασικός πολιτικοοικονομικός λόγος για αυτές τις ωμότητες, το ότι η περιοχή στην οποία κατοικούν (ή κατοικούσαν) οι Γεζίντι, είναι πλούσια σε ενεργειακές πηγές⁹⁰.

3.2 Οι Γεζίντι κατά τον 20ο και 21ο αι.

Ο κύριος όγκος των Γεζίντι ζει στο Ιράκ, όπου αποτελούν σημαντική μειονότητα. Οι εκτιμήσεις για το μέγεθος των κοινοτήτων των Γεζίντι στο Ιράκ

⁸⁹ R. Jalabi, "Who are the Yazidis and why is ISIS hunting them?", *The Guardian*, Αυγ 11, 2014. Προσβάσιμο Σεπ. 18, 2016, <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/07/who-yazidi-isis-iraq-religion-ethnicity-mountains> - Σ. Βλάχκα, «Οι Γεζίντι του Ιράκ», *Ανθρώπινα Δικαιώματα και Δημοκρατία*, 1 (2014), 7. Προσβάσιμο Σεπ. 17, 2016, <http://ceregreece.org/wp-content/uploads/2010/03/%CE%9C%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%B1%CE%AF%CE%BF-%CE%94%CE%B5%CE%BB%CF%84%CE%AF%CE%BF-%CE%9D%CE%BF%CE%B5%CE%BC%CE%B2%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85-2014.pdf> - D. Darke, "Who, what, why: who are the Yazidis?", *BBC News*, Αυγ 8, 2014. Προσβάσιμο Σεπ. 16, 2016, <http://www.bbc.com/news/blogs-magazine-monitor-28686607>.

⁹⁰ Jalabi, *Who are the Yazidis* - Βλάχκα, *Οι Γεζίντι του Ιράκ*, 7.

κάνουν λόγο για 70.000 και 500.000, που είναι συγκεντρωμένα στο βόρειο Ιράκ στην επαρχία Νινευή, με τις δύο μεγαλύτερες κοινότητες να βρίσκονται στη Σεχάν (βορειοανατολικά της Μοσούλης) και στη Σινγιάρ στα σύνορα Συρίας και Ιράκ (80 χλμ. δυτικά της Μοσούλης). Στη Σεχάν υπάρχει ο ναός του σείχη Αντί ιμπν Μουσαφίρ στο Λάλις, ο πιο ιερός τόπος των Γεζίντι. Το δημογραφικό προφίλ των Γεζίντι άλλαξε σημαντικά ιδιαίτερα μετά τον πόλεμο στο Ιράκ το 2003 και την πτώση του μπααθικού καθεστώτος του Σαντάμ Χουσεϊν⁹¹.

Στη Συρία οι Γεζίντι ζουν στην Τζαζίρα και στο Κουρντ-Νταγ και υπολογίζονται σε 12.000-15.000, αν και εικάζεται ότι περισσότεροι από τους μισούς έχουν μεταναστεύσει από τη χώρα τη δεκαετία του 1980. Από την άλλη πλευρά, ο πληθυσμός των Γεζίντι στη Συρία αυξήθηκε λόγω της άφιξης 50.000 προσφύγων Γεζίντι που έφυγαν από το Ιράκ λόγω του Πολέμου του Κόλπου το 2003⁹².

Η μαζική μετανάστευση των Γεζίντι οδήγησε στην ύπαρξη μεγάλης Διασποράς. Έτσι, σήμερα η κοινότητα των Γεζίντι στη Γερμανία ξεπερνά τα 40.000 άτομα⁹³, ενώ μερικές χιλιάδες Γεζίντι υπάρχουν και στη Γαλλία, τη Δανία, τη Μ. Βρετανία, τη Σουηδία, την Αυστραλία, την Ελβετία, τις ΗΠΑ, το Βέλγιο, τον Καναδά⁹⁴.

⁹¹ C. Allison, "Yazidis I. General", στο *Encyclopædia Iranica* (New York: Columbia University, 2004). Προσβάσιμο Νοε 20, 2016, <http://www.iranicaonline.org/articles/yazidis-i-general-1>.

⁹² D. Commins, *Historical dictionary of Syria* (Lanham, Scarecrow Press, 2004), 282.

⁹³ C. Allison, "Yazidis I. General", στο *Encyclopædia Iranica* (New York: Columbia University, 2004). Προσβάσιμο Νοε 20, 2016, <http://www.iranicaonline.org/articles/yazidis-i-general-1>.

⁹⁴ C. Allison, "Yazidis I. General", στο *Encyclopædia Iranica* (New York: Columbia University, 2004). Προσβάσιμο Νοε 20, 2016, <http://www.iranicaonline.org/articles/yazidis-i-general-1>.

Κεφάλαιο 4. Το ISIS

4.1 Οι πρόδρομοι του ISIS

Η εμφάνιση του ISIS θα μπορούσε να ενταχθεί σε ένα γενικότερο φαινόμενο που χαρακτηρίζει τουλάχιστον την τελευταία δεκαετία: αυτό της ανάδειξης θεοκρατικών καθεστώτων όπως η Shabab στην Ανατολική Αφρική, το Boko Haram στη Δυτική Αφρική και το Ισλαμικό Εμιράτο στον Καύκασο. Τα συγκεκριμένα κινήματα όχι μόνο καλούν τους Μουσουλμάνους σε Ιερό Πόλεμο εναντίον της Δύσης αλλά επιπλέον προσπαθούν να εγκαθιδρύσουν θεοκρατίες. Από την άποψη αυτή έχουν πολλά κοινά με ισλαμικά κινήματα του 18ου αιώνα, όπως οι Ουαχάμπι στην Αραβική Χερσόνησο, και τα μεγάλα τζιχαντιστικά κράτη του 19ου αιώνα, που και εκείνα όχι μόνο είχαν εξαπολύσει Ιερό Πόλεμο κατά μη μουσουλμανικών δυνάμεων αλλά και επιχείρησαν τον ριζοσπαστικό μετασχηματισμό των κοινωνιών τους. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις το Ισλάμ αποτέλεσε το κέντρο των κινήματων και των κρατών που δημιουργήθηκαν, με τους ηγέτες τους να έχουν και θρησκευτική εξουσία και να φέρουν και τον τίτλο του «ηγέτη των πιστών» σε θεοκρατικώς οργανωμένα κράτη, όπου το Ισλάμ έπαιζε βασικό ρόλο στην ενοποίηση φυλετικά διαιρεμένων κοινωνιών, συνιστώντας την πηγή της απόλυτης, «θείας» αρχής, η υποταγή στην οποία ενίσχυε την κοινωνική πειθαρχία και την πολιτική τάξη, και νομιμοποιούσε τον πόλεμο κατά των μη Μουσουλμάνων εχθρών. Παράλληλα, στα καθεστώτα αυτά η τότε παραδοσιακή ισλαμική κοινωνία καταγγελλόταν ως διεφθαρμένη, οπισθοδρομική και προληπτική⁹⁵.

Έτσι κατά τις δεκαετίες του 1830 και του 1840 οι μαχητές του Αμπντ αλ-Καντίρ όχι μόνο αντιστάθηκαν στη γαλλική αυτοκρατορική εισβολή στη Βόρεια Αφρική αλλά και ίδρυσαν ένα βραχύβιο ισλαμικό κράτος στη δυτική Αλγερία, με τακτικό στρατό και μια διοίκηση που επέβαλλε το δίκαιο της Σαρία και διέθετε κάποιες δημόσιες υπηρεσίες. Τελικά, οι Γάλλοι διέλυσαν το συγκεκριμένο κράτος⁹⁶.

⁹⁵ Ν. Μόταντελ, «Η προϊστορία του Κράτους του Ι.Σ.Ι.Σ.», *Χριστιανική*, Οκτ, 20, 2014. Προσβάσιμο Νοε 30, 2016, <http://www.xristianiki.gr/arkheio-ephemeridas/926/proistoria-tou-kratous-tou-isis-tou-nteibint-motantel-kathegete-istorias-sto-kaimpritz.html>

⁹⁶ Α. Bouyerdenne, *Emir Abd el-Kader: hero and saint* (Bloomington: World Wisdom, 2012), 11, 23-24, 35-37, 48-51.

Παρομοίως και το κίνημα Μαχντί στο Σουδάν (1880-1890), με επικεφαλής τον Μοχάμαντ Άχμαντ, όχι μόνο κήρυξε Ιερό Πόλεμο ενάντια στην αιγυπτιακο-οθωμανική κυριαρχία και τους Βρετανούς υποστηρικτές της αλλά και ίδρυσε κρατικές δομές, διαθέτοντας εργοστάσια όπλων, μηχανισμούς προπαγάνδας και τηλεγραφικό δίκτυο. Στο συγκεκριμένο κράτος απαγορευόταν η κατανάλωση αλκοόλ, το κάπνισμα και ο χορός, ενώ εξαπολύθηκαν και διώξεις κατά των θρησκευτικών Μειονοτήτων. Το θεοκρατικό αυτό καθεστώς αντιμετώπισε τεράστια οικονομικά προβλήματα επειδή δεν μπόρεσε να εγκαθιδρύσει σταθερούς θεσμούς, με αποτέλεσμα να ξεσπάσει λιμός που οδήγησε στον θάνατο ίσως και το 50% του πληθυσμού. Τελικά, τα βρετανοαιγυπτιακά στρατεύματα κατέλυσαν το συγκεκριμένο κράτος μετά από μια εξαιρετικά αιματηρή εκστρατεία⁹⁷.

Και στις δύο περιπτώσεις τα συγκεκριμένα κράτη δημιουργήθηκαν υπό συνθήκες πολέμου, και λειτούργησαν υπό συνεχείς εσωτερικές και εξωτερικές πιέσεις, με αποτέλεσμα να είναι μονίμως ασταθή και ποτέ πλήρως λειτουργικά. Επιπλέον, όπως φάνηκε και από την τελική τους κατάληξη, η δημιουργία ενός κράτους καθιστά ευάλωτους τους Ισλαμιστές επειδή, ενώ τα δίκτυα των τζιχαντιστών ή/και οι ομάδες ανορθόδοξου πολέμου είναι δύσκολο να αντιμετωπιστούν, ένα κράτος με έστω και μερικώς καθορισμένα σύνορα, όπου μπορούν να εισβάλουν τακτικές εχθρικές δυνάμεις, είναι πολύ πιο εύκολο να κατατροπωθεί (π.χ. η ευκολία με την οποία οι κουρδικές και ιρακινές δυνάμεις, με την πολύ μεγάλη, βέβαια, αεροπορική βοήθεια των Δυτικών, κατάφεραν σχεδόν να έχουν επανακτήσει τη Μοσούλη από το ISIS). Η μαχητικότητα τέτοιων κινήματων-κρατών μειώνεται και από το γεγονός ότι, όταν τελικά ιδρύεται το θεοκρατικό κράτος, συχνά οι ηγέτες του δεν είναι σε θέση να παρέχουν επαρκείς κοινωνικές και πολιτικές λύσεις, με αποτέλεσμα να αποξενώνονται σταδιακά από οπαδούς και υπηκόους⁹⁸.

4.2 Το ISIS ως πολιτικοστρατιωτική οργάνωση

Το ISIS ήταν ένα από τα αποτελέσματα της αμερικανικής εισβολής στο Ιράκ το 2003, αφού αρχικά δεν ήταν τίποτα περισσότερο από μια από τις πολλές

⁹⁷ W. Cleveland και M. Bunton, *A history of the modern Middle East* (Boulder: Westview Press), 114 - F. Mading Deng, *War of visions* (Washington: Brookings Institution Press, 1995), 51.

⁹⁸ N. Μόταντελ, *Η προϊστορία του Κράτους του Ι.Σ.Ι.Σ.*

σουνιτικές εξτρεμιστικές ομάδες που μάχονταν τις στρατιωτικές δυνάμεις των ΗΠΑ, κάνοντας ταυτόχρονα επιθέσεις κατά Σιιτών αμάχων. Μάλιστα, αρχικά προβλήθηκε ως παρακλάδι της αλ Κάιντα, αφού πέρα από το ότι η αρχική του ονομασία ήταν αλ Κάιντα στο Ιράκ (AQI), και ο ηγέτη της, ο πρώτος του ηγέτης Αμπού Μουσάμπ αλ Ζαρκάουι είχε υποσχεθεί υποταγή στον Μπιν Λάντεν. Το 2006 η AQI σχεδόν εξαλείφθηκε όταν πολλές σουνιτικές φυλές αποφάσισαν να συνεργαστούν με τους Αμερικανούς για να αντιμετωπίσουν τους τζιχαντιστές, αλλά κατάφερε να ανανεωθεί στις αμερικανικές φυλακές του Ιράκ, όπου αντάρτες και τρομοκράτες συνδέθηκαν μεταξύ τους και σχημάτισαν δίκτυα συνεργασίας⁹⁹.

Το 2011 η εξέγερση κατά του καθεστώτος Άσαντ στη Συρία εξελίσσεται σε έναν χαοτικό εμφύλιο πόλεμο, και το AQI βρίσκει την ευκαιρία να καταλάβει το βορειοανατολικό μέρος της χώρας, δημιουργώντας έτσι μια αρκετά σταθερή επιχειρησιακή βάση. Τότε, μετονομάζεται σε ISIS και αρχίζει να εκμεταλλεύεται τα κενά εξουσίας που δημιουργούνται από τις εμφύλιες και μη συγκρούσεις στη Μέση Ανατολή. Έτσι, πέρα από τη Συρία, το ISIS, στο Ιράκ, επωφελείται τόσο από την αδυναμία του κεντρικού κράτους όσο και από τη θρησκευτική σύγκρουση μεταξύ Σουνιτών και Σιιτών (σε συνδυασμό και με το ότι οι αμερικανικές δυνάμεις είχαν αποσυρθεί από τη χώρα), πήρε με το μέρος του αρκετούς Σουνίτες φύλαρχους, πρώην αντι-αμερικανούς αντάρτες, ενώ στις τάξεις του εντάχθηκαν και πρώην αξιωματικοί του τέως μπααθικού ιρακινού στρατού (της εποχής του Σαντάμ Χουσεΐν). Το 2014 η διεθνής κοινότητα σοκάρεται όχι μόνο από την κατάληψη της Φαλούτζα και του Ραμάντι από το ISIS αλλά και από την αδυναμία των, με αμερικανική εκπαίδευση και καλής ποιότητας εξοπλισμό, ιρακινών δυνάμεων ασφαλείας να αντιμετωπίσουν τη σουνιτική απειλή. Έτσι, γρήγορα το ISIS άρχισε να προελαύνει προς την ίδια τη Βαγδάτη, καταλαμβάνοντας, μεταξύ άλλων, σημαντικές ιρακινές πόλεις όπως η al-Qaim, η Μοσούλη και η Τικρίτ. Στο πλαίσιο αυτό το ISIS μετονομάζεται σε Ισλαμικό Κράτος και κηρύπτει σε χαλιφάτο την περιοχή που ελέγχει, στην οποία άρχισαν να συρρέουν με εντυπωσιακό ρυθμό τουλάχιστον 15.000 ξένοι μαχητές από 80 χώρες και

⁹⁹ A. Kurth Cronin, «Το ISIS δεν είναι τρομοκρατική οργάνωση», *Foreign Affairs* 35 (2015). *The Hellenic edition*, 18 Νοε 2015. Προσβάσιμο Δεκ 1, 2016, <http://www.foreignaffairs.gr/articles/70588/audrey-kurth-cronin/to-isis-den-einai-tromokratiki-organosi?page=show>.

μάλιστα όχι μόνο από μουσουλμανικές χώρες όπως η Σαουδική Αραβία και η Τυνησία αλλά και από τη Ρωσία, την Αυστραλία, την ευρωπαϊκή Δύση, την Κίνα και τις ΗΠΑ¹⁰⁰.

Σήμερα το ISIS επιδιώκει να ελέγξει εδάφη ως κρατική οντότητα (με τη διεθνή ονομασία ISIS ή ISIL («Ισλαμικό Κράτος του Λεβάντε») ή Da'esh στα Αραβικά), δημιουργώντας ένα «καθαρό» σουνιτικό ισλαμιστικό κράτος (όπου εφαρμόζεται μια ιδιαίτερα σκληρή ερμηνεία ή εκδοχή της σαρία) και επιδιώκοντας να εξαλείψει τα διαμορφωμένα από τις Δυτικές δυνάμεις πολιτικά σύνορα της Μέσης Ανατολής που δημιουργήθηκαν στον 20ο αιώνα και να κυριαρχήσει ως η απόλυτη πολιτικοθρησκευτικοστρατιωτική εξουσία στον μουσουλμανικό κόσμο¹⁰¹.

4.3 Το ISIS στο πλαίσιο της διεθνούς νομιμότητας-ανομίας

Το ISIS είναι ουσιαστικά ένα περίτεχνο τζιχαντιστικό μιλιταριστικό κράτος, με βασικά χαρακτηριστικά: 1) τις ανελέητες επιθέσεις κατά εσωτερικών και εξωτερικών εχθρών (με μαζικές εκτελέσεις, απαγωγές και λεηλασίες), 2) την καταπίεση των γυναικών, 3) τη δημιουργία ευρύτερων συμμαχιών με τοπικές φυλές και κοινότητες, και μάλιστα παρά την αγριότητα και την ισχυρή τάση αυτονομίας των συγκεκριμένων ομάδων, 4) σύγχρονες κρατικές δομές, συμπεριλαμβανομένης μιας ιεραρχικά οργανωμένης γραφειοκρατίας, δικαστικό σύστημα και ιεροδιδασκαλεία, 5) την ευρεία παροχή υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας, 6) την ίδρυση αυστηρών δικαστηρίων της σαρία, 7) την εφαρμογή προηγμένων μεθόδων προπαγάνδας, και 8) ένα καλά σχεδιασμένο σύστημα συσσώρευσης πλούτου σε βαθμό πρωτόγνωρο για τις προηγούμενες ισλαμικές πολιτείες (π.χ. μέσω των παράνομων εξαγωγών τεράστιων ποσοτήτων πετρελαίου)¹⁰².

Ουσιαστικά πρόκειται για ένα σε σημαντικό βαθμό λειτουργικό ψευδοκράτος με μια σύνθετη διοικητική δομή, όπου πέρα από τον χαλίφη και τους δύο

¹⁰⁰ A. Kurth Cronin, *To ISIS δεν είναι τρομοκρατική οργάνωση* - F. A. Gerges, *ISIS: a history* (Princeton: Princeton University Press, 2016), 2-3. Προσβάσιμο, Νοε 30, 2016, <http://press.princeton.edu/chapters/i10673.pdf>.

¹⁰¹ A. Kurth Cronin, *To ISIS δεν είναι τρομοκρατική οργάνωση* - F. A. Gerges, *ISIS: a history* (Princeton: Princeton University Press, 2016), 2-3. Προσβάσιμο, Νοε 30, 2016, <http://press.princeton.edu/chapters/i10673.pdf>

¹⁰² Ν. Μόταντελ, *Η προϊστορία του Κράτους του Ι.Σ.Ι.Σ.*

υπαρχηγούς του, υπάρχει ένα 12μελές συμβούλιο διαχείρισης των κατακτημένων εδαφών, της οικονομίας, της θρησκείας και των ΜΜΕ¹⁰³.

Το συγκεκριμένο κρατικό μόρφωμα δεν έχει τύχει αναγνώρισης από κανένα κράτος του κόσμου, αλλά το ζήτημα είναι ότι στην παρούσα φάση αυτό που δεν ενδιαφέρει την ηγεσία του ISIS είναι η διεθνής αναγνώριση, αφού όπως είπαμε και παραπάνω, ο στόχος του είναι η πλήρης ανατροπή της Δυτικής προέλευσης διεθνούς τάξης πραγμάτων πρώτα στη Μέση Ανατολή και στη συνέχεια σε ολόκληρο τον κόσμο. Με το να ανακηρύξει τον εαυτό του χαλίφη, ο ηγέτης του ISIS Μπαγκντάντι προέβαλε μια τολμηρή αξίωση για την θρησκευτική Αρχή, η οποία όμως συνδέεται άρρηκτα και με την πολιτική. Στο πλαίσιο αυτό το βασικό μήνυμα του ISIS φαίνεται να είναι η εκδίκηση και η ωμή δύναμη και η όχι η διεθνής νομιμοποίηση σε έναν κόσμο όπου λίγο ή πολύ κυριαρχούν οι Δυτικές ή Δυτικού τύπου δυνάμεις. Έτσι, η βιαιότητα που επιδεικνύει χωρίς καμιά διάθεση συγκάλυψης το ISIS (π.χ. μαγνητοσκοπημένοι αποκεφαλισμοί και μαζικές εκτελέσεις) αποσκοπεί πρώτα απ' όλα στο να εκφοβιστούν οι εχθροί και να κατασταλούν οι διαφωνίες¹⁰⁴.

Στο παραπάνω πλαίσιο αυτό θα πρέπει να προσεγγίσουμε και τα όσα διέπραξε το ISIS κατά των Γεζίντι, δηλ. βάσει δύο σημαντικών παραμέτρων: 1) οι Γεζίντι δεν μπορούν εξ ορισμού να υπάρχουν στον κόσμο που θέλει να «φτιάξει» το ISIS και αυτό όχι τόσο για οικονομικοπολιτικούς λόγους αλλά για ιδεολογικούς-θρησκευτικούς, 2) ο πραγματικός ή εικονικός κόσμος του ISIS βρίσκεται ουσιαστικά στον αντίποδα του Δυτικού κόσμου. Συνεπώς, διάφορες αξίες και αρχές του τελευταίου δεν έχουν καμιά αξία για το ISIS. Εδώ εντάσσεται όχι μόνο το να θεωρείται η γενοκτονία έγκλημα αλλά και η ίδια η γενοκτονία ως έννοια. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στα συμπεράσματα της σχετικής έκθεσης που συνέταξε η Ανεξάρτητη Διεθνής Επιτροπή Διερεύνησης στη Συρία (ΑΔΕΔΣ), όπως όλες οι γενοκτονίες έτσι και αυτή των Γεζίντι είναι προϊόν της στρεβλής άποψης ότι ο κόσμος θα ήταν καλύτερος αν δεν υπήρχε μια συγκεκριμένη ομάδα ανθρώπων. Έτσι, καταστρέφοντας την, αυτοί που διαπράττουν τη γενοκτονία θεωρούν ότι δημιουργούν μια καλύτερη κοινωνία. Στην περίπτωση των Γεζίντι οι μαχητές του ISIS είναι ολοκληρωτικά

¹⁰³ A. Kurth Cronin, *To ISIS δεν είναι τρομοκρατική οργάνωση*.

¹⁰⁴ A. Kurth Cronin, *To ISIS δεν είναι τρομοκρατική οργάνωση* - F. A. Gerges, *ISIS: a history*, 9-10

πεπεισμένοι (στο πρωτότυπο κείμενο χρησιμοποιείται η φράση *ideologically enslaved*) ότι κάνουν καλύτερο τον κόσμο τους, αφανίζοντας τους «άπιστους» Γεζίντι¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Human Rights Council, *'They came to destroy': ISIS crimes against the Yazidis*. (Geneva: United Nations, 2016), 36-37. Προσβάσιμο Δεκ 3, 2016, http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/ColSyria/A_HRC_32_CRP.2_en.pdf.

5. Η γενοκτονία των Γεζίντι: παρουσίαση και ανάλυση σε ιστορικό επίπεδο

5.1 Τα γεγονότα

Η γενοκτονία των Γεζίντι άρχισε το 2014 και συνδέεται με την εξάπλωση και την ισχυροποίηση του ISIS. Στις αρχές του Αυγούστου το ιρακινό Σινγιάρ ουσιαστικά ερήμωσε, όταν 200.000 άνθρωποι (μεταξύ αυτών 40.000 Γεζίντι) το εγκατέλειψαν προσπαθώντας να καταφύγουν στο Ντοχούκ του ιρακινού Κουρδιστάν, καθώς ήταν σαφές ότι οι Κούρδοι μαχητές Πεσμεργκά δεν μπορούσαν να αναχαιτίσουν την προέλαση του ISIS, που επίσημα διεμήνυε ότι οι Γεζίντι έπρεπε να αφανιστούν ως λάτρες του Διαβόλου. Βέβαια, εναλλακτικά, το ISIS έδινε τη δυνατότητα στους Γεζίντι (καθώς και σε άλλες μη μουσουλμανικές μειονότητες στο Ιράκ, όπως οι Σάβαίοι Άραβες και οι Χριστιανοί) να ασπαστούν το Ισλάμ, διαφορετικά θα εκτελούνταν¹⁰⁶.

Κατά την απομάκρυνση, πολλοί άνθρωποι με εύθραυστη υγεία καθώς και ηλικιωμένοι εκτελέστηκαν από το ISIS, ενώ αρκετοί ήταν και οι θάνατοι από αφυδάτωση και πείνα. Στις 10 Αυγούστου του 2014 μαχητές του ISIS έθαψαν ζωντανούς έναν απροσδιόριστο αριθμό γυναικοπαίδων Γεζίντι σε μια επίθεση στην οποία σκοτώθηκαν τουλάχιστον 500 άνθρωποι. Επιπλέον, υπάρχουν μαρτυρίες σύμφωνα με τις οποίες το ISIS επιδίδεται όχι μόνο σε σφαγές αλλά και σε απαγωγές, βιασμούς και αγοραπωλησίες γυναικών και παιδιών Γεζίντι¹⁰⁷.

Περιστατικά όπως αυτά συνετέλεσαν στο να αποδοθεί ο χαρακτηρισμός της γενοκτονίας στις επιθέσεις έναντι της φυλής Γεζίντι¹⁰⁸. Έτσι, σε συνάντηση που είχε στο Στρασβούργο στις 29 Απριλίου 2016, ο πρόεδρος του Ευρωκοινοβουλίου Μάρτιν Σουλτς με αντιπροσωπεία των Γεζίντι, έγινε αναφορά στη δραματική αύξηση που καταγράφεται στις επιθέσεις κατά των Γεζίντι στις περιοχές του Ιράκ που πέφτουν υπό τον έλεγχο του ISIS. Η δε Γεζίντι ευρωβουλευτής Βιαν Ντακίλ, ζήτησε από την Ευρώπη «ανθρωπιστική βοήθεια για τις 420.000 πρόσφυγες Γεζίντι στο Κουρδιστάν» και τόνισε ότι «Ζητάμε βοήθεια για την απελευθέρωση των 5.000 γυναικών, ηλικιωμένων και παιδιών της μειονότητας που έχουν απαχθεί από το Ισλαμικό Κράτος καθώς

¹⁰⁶ Βλάχκα, *Οι Γεζίντι του Ιράκ*, 7-8.

¹⁰⁷ Βλάχκα, *Οι Γεζίντι του Ιράκ*, 8-9

¹⁰⁸ Βλάχκα, *Οι Γεζίντι του Ιράκ*, 8 - Jalabi, *Who are the Yazidis*.

και την παροχή ψυχολογικής στήριξης στις κοπέλες που ξέφυγαν από το Ισλαμικό Κράτος και είναι θύματα πολλαπλών βιασμών», ενώ η 89χρονη πρόσφυγας Αισά Ταχά Οθμάν, που έχει χάσει τρεις γιους στον πόλεμο κατά του ISIS, ζήτησε από το Ευρωκοινοβούλιο να δοθεί οπλισμός και ιατροφαρμακευτικό υλικό στους μαχητές των Γεζίντι¹⁰⁹.

5.2 Σύγκριση με γενοκτονίες του 20ου και 21ου αι.

Η σύγκριση των όσων υπέστησαν οι Γεζίντι με άλλα παρόμοια γεγονότα του 20 και 21ου αι. θα μπορούσε να γίνει σε διάφορα επίπεδα: 1) γεωγραφικό, 2) ιστορικοπολιτικοθρησκευτικό, και 3) τρόπων και μέσων διάπραξης των ωμοτήτων. Η δε εξέταση σε νομικό επίπεδο θα γίνει στο επόμενο κεφάλαιο.

5.2.1 Γεωγραφικό επίπεδο

Σε γεωγραφικό επίπεδο είναι σαφές ότι η γενοκτονία των Γεζίντι δεν είναι κάτι το πρωτόγνωρο για την περιοχή στην οποία συμβαίνει. Έτσι, αν θεωρήσουμε ότι τα γεγονότα έλαβαν χώρα στην Εγγύς Ανατολή, τότε αυτά θα μπορούσαν να συγκατηγοριοποιηθούν με ωμότητες όπως αυτές που διαπράχθηκαν κατά την πρώτη 40ετία του 20ου αι. στην πρώην Οθωμανική Αυτοκρατορία και μετέπειτα Τουρκία κατά διαφόρων χριστιανικών μειοτήτων και των Κούρδων, και στο Ιράκ κατά των Ασσύριων και των Μανδαίων Αράβων.

5.2.2 Ιστορικοπολιτικοθρησκευτικό επίπεδο

Οι βιαιότητες κατά των Γεζίντι θα μπορούσαν να ενταχθούν σε εκείνα τα ανά τον κόσμο γεγονότα όπου σε συνθήκες πίεσης ή πολέμου μια συγκεκριμένη κρατική οντότητα (ή τουλάχιστον πολιτική οντότητα με χαρακτηριστικά κράτους αλλά όχι απαραίτητα με απόλυτη ανεξαρτησία ή πλήρη αναγνώριση από τη διεθνή κοινότητα) στρέφεται με εξαιρετική βιαιότητα ενάντια σε μια κοινότητα με κάποια διακριτά θρησκευτικά-πολιτισμικά χαρακτηριστικά επειδή θεωρεί ότι έτσι είναι βολικότερο ως προς την επίτευξη των στόχων της. Κατά κανόνα σε τέτοιες περιπτώσεις η κοινότητα-θύμα διαθέτει ελάχιστα, καθόλου ή τουλάχιστον συγκριτικά με αυτά που διαθέτει ο θύτης πολύ λιγότερα μέσα

¹⁰⁹ «Οι Γιαζίντι του Ιράκ στο ΕΚ για συνάντηση με τον πρόεδρο Σουλτς», Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Προσβάσιμο Δεκ 3, 2016, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=IM-PRESS&reference=20150505STO50326&language=EL>.

αυτοάμυνας. Στην περίπτωση των Γεζίντι είδαμε ότι το ISIS στρέφεται ενάντια σε έναν μη μουσουλμανικό - σουνιτικό πληθυσμό επειδή θεωρεί ότι ο οποιοσδήποτε αλλόθρησκος δεν έχει θέση στον κόσμο που οραματίζεται να διαμορφώσει ή στον οποίο οραματίζεται να κυριαρχήσει πλήρως. Σίγουρα όμως έχει παίξει ρόλο και το γεγονός ότι σε αντίθεση με σιιτικούς μουσουλμανικούς πληθυσμούς όπως οι Σίιτες και οι Κούρδοι του Ιράκ, δε διαθέτει κάποιον εξοπλισμό ή στρατιωτική (ή παραστρατιωτική) οργάνωση που θα βοηθούσε στην αποτροπή ή στον περιορισμό των ωμοτήτων, όπως π.χ. είδαμε να πετυχαίνουν κάτι τέτοιο έστω και πρόσκαιρα τα ανταρτικά σώματα των Ποντίων κατά τη δεύτερη δεκαετία του 20ου αι.. Και οι τελευταίοι όμως, όπως και οι σύμμαχοί τους Αρμένιοι, τελικά κατέληξαν να συντριβούν από τις πολύ ισχυρότερες τουρκικές δυνάμεις, και οι πληθυσμοί τους συνέχισαν να υφίστανται τις συστηματικά εξοντωτικές πολιτικές των Οθωμανών και των κεμαλικών. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση της Βοσνίας όπου οι μουσουλμανικές δυνάμεις σε πολύ λίγες περιπτώσεις μπόρεσαν να αποτελέσουν έναν αποτελεσματικό αντίπαλο των σερβικών στρατιωτικών και παραστρατιωτικών δυνάμεων και να προστατεύσουν από γενοκτονικές πρακτικές τους άμαχους ομόθρησκους συμπατριώτες τους. Γενικά, όμως, η περίπτωση των Γεζίντι μοιάζει περισσότερο με αυτές των Ασσυρίων, των Εβραίων (αν εξαιρέσουμε μεμονωμένες περιπτώσεις όπως η εξέγερση στο Γκέτο της Βαρσοβίας ή η ένταξη κάποιων εβραϊκών ομάδων σε ανταρτικές οργανώσεις αντίστασης κατά των δυνάμεων του Άξονα) και των Καμποτζιανών θυμάτων των Ερυθρών Χμερ.

5.2.3 Τρόποι και μέσα διάπραξης των ωμοτήτων

Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν στην υποενότητα 5.1, θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τα όσα υφίστανται οι Γεζίντι ως μια μικρή επιτομή γενοκτονικών δραστηριοτήτων κατά τον 20ο και 21ο αι. Έτσι, η βίαιη μαζική αφαίρεση ανθρώπινων ζώων αποτελεί κοινό χαρακτηριστικό σχεδόν όλων των γενοκτονιών στις οποίες αναφερθήκαμε στο κεφάλαιο 2. Επιπλέον, σε πολλές περιπτώσεις είδαμε ότι η μείωση του υφιστάμενου τη γενοκτονία πληθυσμού ήταν το αποτέλεσμα των κακουχιών στις οποίες υποβαλλόταν κατά την αναγκαστική μετακίνησή του ή την υπό άθλιες συνθήκες φυγή του προκειμένου να αποφύγει τις ωμότητες του θύτη του, όπως για παράδειγμα

στις γενοκτονίες των Αμερινδιάνων, των Χερέρο και Ναμάκουα στη Ναμίμπια και των χριστιανικών πληθυσμών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και την κεμαλική Τουρκία. Σε αρκετές περιπτώσεις τα γυναικόπαιδα υφίστανται σε μεγαλύτερο βαθμό κακοποιήσεις και σεξουαλική κακοποίηση. Έτσι, είδαμε ότι στην περίπτωση της Ουγκάντα, το Διεθνές Δικαστήριο καταδίκασε κάποιον από τους κατηγορούμενους για γενοκτονία και επειδή εμπλεκόταν σε βιασμούς θυμάτων.

Από την άλλη πλευρά υπάρχει μια σημαντική διαφορά μεταξύ της γενοκτονίας των Γεζίντι και των άλλων σύγχρονων γενοκτονιών. Όπως αναφέρθηκε οι του ISIS παίρνουν ως σκλάβες γυναίκες Γεζίντι. Αυτή η πρακτική δεν αναφέρεται παρά σε ελάχιστες περιπτώσεις γενοκτονιών, π.χ. κατά τη γενοκτονία των Μοριόρι από τους Μαόρι, ενώ ήταν ο κανόνας στις γενοκτονίες της αρχαιότητας, τόσο στην Αρχαία Ελλάδα (βλ. κεφ. 2.1.1.1) όσο και στη Ρώμη (βλ. κεφ. 2.1.1.2). Είναι χαρακτηριστικό ότι, όπως θα δούμε και στο επόμενο κεφάλαιο, το ISIS δε νιώθει καμιά ανάγκη να απολογηθεί επισήμως ή το να απορρίψει τις κατηγορίες ότι σκλαβώνει άτομα των πληθυσμών που υποτάσσει, ενώ και για τους Αρχαίους Έλληνες και Ρωμαίους η υποδούλωση των γυναικόπαιδων των εχθρών που είχαν ηττηθεί μετά από πολεμικές επιχειρήσεις ήταν κάτι το εντελώς φυσιολογικό. Από την άποψη αυτή θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι η γενοκτονία των Γεζίντι αποτελεί ακόμα μια ένδειξη ότι στην περίπτωση του ISIS δεν έχουμε να κάνουμε με κάτι που ενδιαφέρεται να ενταχθεί με τον έναν ή τον άλλο τρόπο στον σύγχρονο κόσμο ή να γίνει αποδεκτό από τη σύγχρονη διεθνή κοινότητα που αποδέχεται ή δεν αποδέχεται συγκεκριμένες πρακτικές ή ενέργειες σε επίπεδο σχέσεων μεταξύ αντίπαλων πληθυσμιακών ομάδων. Για το ISIS η πραγματικότητα αυτή δεν έχει θέση στον κόσμο του και όποιος είναι «διαφορετικός» πρέπει ή να «εξομοιωθεί» ή να εξοντωθεί.

6. Η γενοκτονία των Γεζίντι: εξέταση σε νομικό επίπεδο

6.1 Εξέταση με βάση τα νομικώς προβλεπόμενα σε διεθνές επίπεδο

Το ότι η αντιμετώπιση των Γεζίντι θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως γενοκτονία έχει να κάνει όχι μόνο με τη φυσική εξόντωση, και επισήμως εξαγγελμένη από τους θύτες εξόντωση ενός μεγάλου αριθμού μελών του συγκεκριμένου πληθυσμού με μοναδικό κριτήριο τα θρησκευτικά του πιστεύω, αλλά και με τη συστηματική διατάραξη του αναπαραγωγικού κύκλου του συγκεκριμένου πληθυσμού. Διαθέτουμε μαρτυρίες σύμφωνα με τις οποίες το ISIS επιδίδεται όχι μόνο σε σφαγές αλλά και σε απαγωγές, βιασμούς και αγοραπωλησίες γυναικών με στόχο τα παιδιά Γεζίντι να αρχίσουν να γεννιούνται εκτός φυλής. Μάλιστα, είναι χαρακτηριστικό ότι από τα σκλαβοπάζαρα του ISIS, αποκλείονται οι Γεζίντι αγοραστές. Παράλληλα, ο αφανισμός των Γεζίντι συντελείται και μέσω του εξαναγκασμού τους να ασπαστούν το Ισλάμ προκειμένου να αποφύγουν την εκτέλεση από το ISIS¹¹⁰. Ενδιαφέρον όσον αφορά το πώς οι ίδιοι οι θύτες βλέπουν αυτές τις πράξεις είναι άρθρα στο Dabiq, το προπαγανδιστικό περιοδικό του ISIS, όπου η σκλαβιά θηλυκών αιχμαλώτων και η απόδοσή τους στους Μουσουλμάνους μαχητές θεωρείται ως κάτι το προβλεπόμενο από το Κοράνι και συνεπώς, σύμφωνα με το ISIS, εδώ έχουμε κάτι το απόλυτα δικαιολογήσιμο και όχι κάποιο έγκλημα. Πιο αναλυτικά, το Ισλαμικό Κράτος στο τελευταίο τεύχος του προπαγανδιστικού περιοδικού Dabiq, παραδέχθηκε ότι έχουν δοθεί στους μαχητές του γυναίκες και παιδιά Γεζίντι ως λάφυρα πολέμου, αναβιώνοντας έτσι την παλιά πρακτική της δουλείας. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η Umm Sumayyah Al-Muhajirah στο τεύχος 9 του Dabiq, «Αυτό που πραγματικά με εξέγειρε ήταν ότι κάποιοι υποστηρικτές του Ισλαμικού κράτους [...] όταν τα ΜΜΕ των απίστων ασχολήθηκαν με το ζήτημα της αιχμαλωσίας γυναικών Γεζίντι από το Κράτος [...] άρχισαν να αρνούνται το γεγονός, λες και οι στρατιώτες του Χαλιφάτου είχαν κάνει κάποιο λάθος ή είχαν διαπράξει ένα έγκλημα»¹¹¹.

Σύμφωνα με έκθεση του Παρατηρητηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το ISIS χώρισε πολλές νεαρές γυναίκες και κορίτσια από τις οικογένειές τους και

¹¹⁰ Βλάχκα, *Οι Γεζίντι του Ιράκ*, 8-9.

¹¹¹ U. S. Al-Muhajirah, "Slave-girls or prostitutes?", *Dabiq*, 9 (2014), 45. Προσβάσιμο Σεπ. 15, 2016, <http://www.joshualandis.com/blog/wp-content/uploads/Dabiq-9-They-Plot-and-Allah-Plots-compressed.pdf>.

ανάγκασε κάποιες από αυτές να παντρευτούν μαχητές του. Ας σημειωθεί ότι μερικές από τις γυναίκες που κρατήθηκαν ως λάφυρα και τις μεταχειρίστηκαν ως σκλάβες του σεξ, οδηγήθηκαν στην αυτοκτονία. Αυτές δε που ασπάστηκαν το Ισλάμ, στη συνέχεια πωλήθηκαν ως νύφες, ενώ αυτές που αρνήθηκαν να αλλάξοπιστήσουν βιάστηκαν, βασανίστηκαν και τελικά εκτελέστηκαν. Επιπλέον, αγνοείται και η τύχη των μωρών που γεννήθηκαν στη φυλακή όπου κρατούνταν οι μητέρες τους. Τέλος, ακόμα και στις περιπτώσεις που κάποιες σεξουαλικά κακοποιημένες Γεζίντι, κατόρθωσαν να το σκάσουν και να επιστρέψουν στις οικογένειές τους, αντιμετώπισαν ιδιαίτερα προβλήματα από την άποψη ότι η σεξουαλική κακοποίηση αποτελεί το μεγαλύτερο ίσως ταμπού στη συντηρητική κοινωνία των Γεζίντι, με αποτέλεσμα, όσες δεν μπόρεσαν να διαχειριστούν ψυχολογικά το πρόβλημά τους, να αυτοκτονούν¹¹².

Σύμφωνα με τον ΟΗΕ το ISIS διαπράττει γενοκτονία εναντίον των Γεζίντι. Στη σχετική έκθεση της ΑΔΕΔΣ, το ISIS όχι μόνο διαπράττει εγκλήματα πολέμου και εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας αλλά και κρατά αιχμαλώτους χιλιάδες Γεζίντι που υφίστανται πρωτοφανείς ωμότητες. Η έκθεση έχει τον χαρακτηριστικό τίτλο «Ήρθαν για να καταστρέψουν: τα εγκλήματα του ISIS κατά των Γεζίντι», κάτι που υποδηλώνει ότι σύμφωνα με τη γνώμη της Επιτροπής τα όσα διαπράττει το ISIS υπάγονται όχι μόνο στο πεδίο του *actus reus* αλλά και του *mens rea*. Στην ίδια την έκθεση η επιτροπή αναφέρει ρητά ότι η γενοκτονία των Γεζίντι όχι μόνο έχει συμβεί αλλά και συνεχίζεται, με το ISIS να έχει υποβάλλει κάθε Γεζίντι στις πιο τρομερές ωμότητες. Έτσι, στη Συρία χιλιάδες γυναίκες και κορίτσια Γεζίντι κρατούνται αιχμάλωτα και κακοποιούνται, συχνά ως σκλάβες, ενώ έχουν παρατηρηθεί και εκτοπισμοί Γεζίντι από το Βόρειο Ιράκ στη Συρία, μετά τις επιθέσεις στο Σινγιάρ τον Αύγουστο του 2014. Σημαντικό ως προς το νομικό σκέλος της γενοκτονίας που εξετάζουμε είναι ότι υπάρχουν πια πολλά στοιχεία (προερχόμενα από συνεντεύξεις με ακτιβιστές, δημοσιογράφους, επιζώντες, θρησκευτικούς ηγέτες, ιατρικό προσωπικό, λαθρέμπορους και νομικούς) με τα οποία μπορεί να τεκμηριωθεί όχι μόνο η ευθύνη αλλά και η εγκληματική πρόθεση όχι μόνο των στρατιωτικών, θρησκευτικών και θεωρητικών ηγετών του ISIS αλλά και

¹¹² Βλάχκα, *Οι Γεζίντι του Ιράκ*, 9.

των μαχητών του, οπουδήποτε κι αν εδρεύουν¹¹³. Εδώ βλέπουμε ότι η Επιτροπή κάνει λόγο για μια ευρεία συλλογική ευθύνη ουσιαστικά όλων των μελών του ISIS για τη γενοκτονία των Γεζίντι. Ουσιαστικά εδώ η Επιτροπή φαίνεται να μην υιοθετεί πλήρως απόψεις όπως αυτές του S. Kim, ότι το έγκλημα της γενοκτονίας, αν αντιμετωπιστεί ως μια συλλογική πράξη είναι στην πραγματικότητα ένα έγκλημα συλλογικού *actus reus*¹¹⁴, αφού αναφερόμενη σε πρόθεση των μελών του ISIS, ουσιαστικά αποδέχεται και το *mens rea* των συγκεκριμένων ατόμων. Παραπάνω είδαμε πόσο σημαντικό είναι το στοιχείο αυτό από αποφάσεις διεθνών ποινικών δικαστηρίων για τις περιπτώσεις της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της Ρουάντα.

Άλλωστε, όπως αναφέρεται και στην Έκθεση, το ISIS δεν κάνει καμιά προσπάθεια να αποκρύψει την πρόθεσή του να αφανίσει τους Γεζίντι, στους οποίους αναφέρεται ως μια μειονότητα ειδωλολατρών που την ύπαρξή της κάθε Μουσουλμάνος θα πρέπει να θέσει υπό συζήτηση, ενώ οι γυναίκες τους μπορούν να γίνουν σκλάβες ως λάφυρα πολέμου¹¹⁵.

Το βασικό συμπέρασμα της Έκθεσης είναι ότι το ISIS προσπάθησε και εξακολουθεί να αποσκοπεί στον αφανισμό των Γεζίντι με ποικίλους τρόπους, οι οποίοι αναφέρονται και στη ΣΠΚΕΓ: αναγκαστικούς εκτοπισμούς, απάνθρωπη μεταχείριση, απομάκρυνση των παιδιών από τις οικογένειες τους και ένταξή τους σε οικογένειες μαχητών του ISIS (ουσιαστικά αποκόπτοντάς τα από τις πεποιθήσεις και τις πρακτικές της μητρικής τους θρησκευτικής κοινότητας), βασανισμούς, δολοφονίες, επιβολή συνθηκών ζωής που οδηγούν σε αργό θάνατο καθώς και μέτρων που εμποδίζουν τη φυσική αναπαραγωγή της φυλής, σεξουαλική δουλεία, υποδούλωση. Είναι χαρακτηριστικό ότι η απομάκρυνση των παιδιών από τις οικογένειές τους δεν αφορούσε μόνο μικρά παιδιά αλλά και άτομα ηλικίας μεγαλύτερης των 12 ετών. Μάλιστα, υπάρχουν και μαρτυρίες ότι παιδιά ηλικίας 7 ετών μετά τον

¹¹³ «UN Commission of Inquiry on Syria: ISIS is committing genocide against the Yazidis», United Nations - Office of the High Commissioner of Human Rights. Προσβάσιμο Δεκ 4, 2016,

<http://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20113&LangID=E>.

¹¹⁴ S. Kim, *A collective theory of genocidal intent* (Hague: Springer, 2016), 229. Προσβάσιμο Δεκ 6, 2016,

<http://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20113&LangID=E>.

¹¹⁵ *UN Commission of Inquiry on Syria: ISIS is committing genocide against the Yazidis* - Βλ. και τα όσα αναφέρονται στο U. S. Al-Muhajirah, *Slave-girls or prostitutes?, Dabiq*, 9 (βλ. υποσ. 110).

αναγκαστικό αποχωρισμό τους από την οικογένειά τους μεταφέρθηκαν σε στρατόπεδα όπου δέχτηκαν όχι μόνο στρατιωτική εκπαίδευση αλλά και κατήχηση του τύπου «Ακόμα κι αν δεις μπροστά σου τον πατέρα σου, και είναι ακόμα Γεζίντι, πρέπει να τον σκοτώσεις». Όσοι δε Γεζίντι αρνήθηκαν να εξισλαμιστούν εκτελέστηκαν και μάλιστα μπροστά στα μάτια των συζύγων και των παιδιών τους¹¹⁶.

Χιλιάδες είναι οι θηλυκές Γεζίντι (ακόμα και ηλικίας 9 ετών) που όχι μόνο έχουν κυριολεκτικά πουληθεί σε σκλαβοπάζαρα σε συριακές επαρχίες της επικράτειας του ISIS αλλά χρησιμοποιούνται ως σεξουαλικές δούλες, που αναγκάζονται να δωριστούν σε μαχητές Γεζίντι και άλλα φιλικά προσκείμενα άτομα ως αντικείμενα σεξουαλικής ικανοποίησης, συχνά υφιστάμενες επαναλαμβανόμενους ή/και ομαδικούς βιασμούς. Υπάρχουν μάλιστα μαρτυρίες για περιπτώσεις γυναικών που πουλήθηκαν κι αγοράστηκαν ακόμα και 15 φορές¹¹⁷.

Ακόμα δε και στις περιπτώσεις όπου οι γυναίκες και τα κορίτσια των Γεζίντι είναι απλές σκλάβες, αντιμετωπίζονται ως αντικείμενα ή εργαλεία για το νοικοκυριό και συχνά δεν τους δίδεται ούτε καν αρκετή τροφή και νερό από τους ιδιοκτήτες τους. Συνολικά, οι παραπάνω πρακτικές έχουν οδηγήσει πολλές αιχμάλωτες Γεζίντι σε απόπειρες αυτοκτονίας¹¹⁸.

Παρομοίως και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σε ψήφισμά του στις 4/2/2016, αφού πρώτα επικαλείται, μεταξύ άλλων, και τη ΣΠΚΕΓ, κα λαμβάνοντας υπόψη ότι «*θρησκευτικές και εθνοτικές μειονότητες, όπως οι χριστιανικές κοινότητες (Χαλδαίοι/Σύριοι/Ασσύριοι, Μελχίτες και Αρμένιοι), και οι κοινότητες των Γιαζίντι, των Τουρκμένων, των Σαμπάκ, των Γιαρσάν, των Σαβαίων/Μανδαίων, των Κούρδων και των Σιιτών, καθώς και πολλοί Άραβες και Σουνίτες Μουσουλμάνοι, έχουν τεθεί στο στόχαστρο του λεγόμενου "ISIS/Daesh" [...] ότι πολλοί έχουν υποπέσει θύματα δολοφονιών, σφαγών και*

¹¹⁶ UN Commission of Inquiry on Syria: *ISIS is committing genocide against the Yazidis*.

¹¹⁷ UN Commission of Inquiry on Syria: *ISIS is committing genocide against the Yazidis* - Για παρόμοιες περιπτώσεις στις περιοχές που ελέγχονται από το ISIS στο Ιράκ, βλ. Amnesty International, *Escape from hell: torture and sexual slavery in Islamic State captivity in Iraq* (London: Amnesty International, 2014), 5-7. Προσβάσιμο Δεκ 5, 2016, https://www.amnesty.org.uk/sites/default/files/escape_from_hell_-_torture_and_sexual_slavery_in_islamic_state_captivity_in_iraq_-_english_2.pdf.

¹¹⁸ UN Commission of Inquiry on Syria: *ISIS is committing genocide against the Yazidis* - Για παρόμοιες περιπτώσεις στις περιοχές που ελέγχονται από το ISIS στο Ιράκ, βλ. Amnesty International, *Escape from hell*, 8.

ξυλοδαρμών και έχουν υποστεί εκβιασμούς, απαγωγές και βασανιστήρια· ότι έχουν υποδουλωθεί (ιδίως οι γυναίκες και τα κορίτσια, που έχουν επίσης υποβληθεί σε άλλες μορφές σεξουαλικής βίας) και εξαναγκάστηκαν να ασπασθούν τον ισλαμισμό και υπήρξαν θύματα αναγκαστικών γάμων και εμπορίας ανθρώπων· λαμβάνοντας υπόψη ότι παρατηρήθηκε επίσης αναγκαστική στράτευση παιδιών· ότι τεμένη, μνημεία, ιερά, εκκλησίες και άλλοι τόποι λατρείας, τάφοι και νεκροταφεία έχουν υποστεί βανδαλισμούς» επισημαίνει «ότι η γενοκτονία, τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και τα εγκλήματα πολέμου δεν πρέπει να παραμένουν ατιμώρητα και ότι η αποτελεσματική δίωξή τους πρέπει να εξασφαλίζεται με τη λήψη μέτρων σε εθνικό επίπεδο και με την ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας και μέσω του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου και της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης [...] ότι η γενοκτονία, τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας και τα εγκλήματα πολέμου είναι μέλημα όλων των κρατών μελών της ΕΕ τα οποία είναι αποφασισμένα να συνεργάζονται για την πρόληψη των εγκλημάτων αυτών και προκειμένου να τεθεί τέρμα στην ατιμωρησία των δραστών τους σύμφωνα με την Κοινή Θέση του Συμβουλίου 2003/444/ΚΕΠΠΑ της 16ης Ιουνίου 2003»¹¹⁹.

Στο παραπάνω απόσπασμα είναι σαφές ότι η γενοκτονία των Γεζίντι εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο γενοκτονιών που κατηγορείται ότι πραγματοποιεί το ISIS ενάντια σε διάφορες κοινότητες με θρησκευτικά πιστεύω διαφορετικά από τα σουνιτικά. Επιπλέον, η πρόληψη ή η τιμωρία της προβάλλονται ως μέλημα της διεθνούς κοινότητας και συνδέονται με τη λειτουργία του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου και γενικότερα της διεθνούς ποινικής δικαιοσύνης.

Από την άποψη αυτή είναι ενδιαφέρον ότι ο πρόεδρος της ΑΔΕΔΣ, που συνέταξε την Έκθεση του ΟΗΕ στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω, δήλωσε ότι, καθώς η διεθνής δικαιοσύνη δε διαθέτει κανένα τρόπο να προσαγάγει τους υπεύθυνους στο δικαστήριο, θεωρεί πιθανό (το 2016) ότι αρχικά τα εγκλήματα του ISIS θα δικαστούν σε εθνικό επίπεδο¹²⁰.

¹¹⁹ «Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 4ης Φεβρουαρίου 2016 σχετικά με τις συστηματικές μαζικές δολοφονίες θρησκευτικών μειονοτήτων από το λεγόμενο «ISIS/Daesh» (2016/2529(RSP))», Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Προσβάσιμο 1 Δεκ 2016, <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P8-TA-2016-0051&format=XML&language=EL>

¹²⁰ UN Commission of Inquiry on Syria: ISIS is committing genocide against the Yazidisi.

Τα παραπάνω, βέβαια, έρχονται σε αντίθεση με τα όσα αναφέρονται στο τμήμα VII της ίδιας της Έκθεσης, όπου, όπως και στην περίπτωση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου γίνεται αναφορά :

1) στο ότι σύμφωνα με τη ΣΠΚΕΓ οι χώρες που την έχουν αποδεχθεί υποχρεώνονται όχι μόνο να μη διαπράττουν γενοκτονίες αλλά και να εμποδίζουν τους άλλους να τις διαπράξουν. Μάλιστα, γίνεται αναφορά στο ότι το 2007 το ICTY όρισε ότι *«Η ευθύνη για την αντιμετώπιση της γενοκτονίας υφίσταται όταν το Κράτος (ενν. όπου διεξάγεται η γενοκτονία) δε θέλησε να λάβει όλα τα μέτρα που μπορούσε, προκειμένου να εμποδίσει τη γενοκτονία, και τα οποία θα μπορούσαν να είχαν συμβάλει στην αποτροπή της»*. Στο πλαίσιο αυτό η Επιτροπή εξετάζει το κατά πόσο τόσο η Συρία όσο και άλλες χώρες που έχουν εμπλακεί σε εχθροπραξίες με το ISIS, έχουν λάβει κάποια μέτρα για την παρεμπόδιση της γενοκτονίας, και καταλήγει στο ότι με εξαίρεση τη δήλωση του Προέδρου των ΗΠΑ Μ. Ομπάμα το 2014 ότι *«μετά από αίτημα της ιρακινής κυβέρνησης έχουμε αρχίσει να επιχειρούμε με στόχο να βοηθήσουμε Ιρακινούς πολίτες που έχουν αποκλειστεί σε ορεινές περιοχές, προκειμένου να εμποδίσουμε την πιθανή διάπραξη γενοκτονίας»* (κάτι που πέρα από τη ρίψη εφοδίων στους Γεζίντι από αμερικανικές, αυστραλιανές, βρετανικές, γαλλικές και ιρακινές αεροπορικές δυνάμεις, και τελικά τη διάνοιξη, μέσω βομβαρδισμών από τις ΗΠΑ, ενός διαδρόμου ασφαλούς περάσματος των Γεζίντι σε μη ελεγχόμενες από το ISIS περιοχές), σε καμιά άλλη περίπτωση κατά την οποία το ISIS δέχτηκε στρατιωτικές επιθέσεις, οι αντίπαλοί του δε συνέδεσαν τις επιχειρήσεις τους με την παρεμπόδιση της διάπραξης γενοκτονίας από το ISIS¹²¹.

Ουσιαστικά, εδώ η Επιτροπή εντάσσει τη γενοκτονία του ISIS σε ένα περιβάλλον διεθνούς δικαίου, τονίζοντας την ανάγκη για μια συλλογική διεθνή αντιμετώπιση της γενοκτονίας των Γεζίντι, δεδομένου μάλιστα ότι τόσο το Ιράκ όσο και η Συρία δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά το ISIS σε στρατιωτικό επίπεδο, πολύ περισσότερο να προσαγάγουν του υπεύθυνους για τη γενοκτονία στη δικαιοσύνη (εθνική ή διεθνή). Ανησυχία, από την άλλη πλευρά, για το κατά πόσο θα μπορούσε να συμβεί κάτι τέτοιο, προκαλεί η παρατήρηση της Επιτροπής ότι σχεδόν καμιά κυβέρνηση από εκείνες που

¹²¹ Human Rights Council, 'They came to destroy'.

μάχονται κατά του ISIS, δε συνδέει τις επιχειρήσεις της με τη γενοκτονία, καθώς επίσης και το γεγονός ότι μέχρι τώρα δε φαίνεται να έχει κάποια ενέργεια από οποιοδήποτε κράτος με στόχο τη διερεύνηση των συγκεκριμένων πράξεων ή την προσαγωγή μελών ή υποστηρικτών του ISIS ενώπιον της δικαιοσύνης ως κατηγορούμενους για τη διάπραξη ή τον σχεδιασμό ή τη δημόσια προτροπή ή γενικά τη συνεργασία σε γενοκτονία,

2) στην ανάγκη να ελεγχθεί και ποια άλλα κράτη θα μπορούσαν να είναι συνυπεύθυνα για τη γενοκτονία των Γεζίντι ή για παραβιάσεις της ΣΠΚΕΓ, έχοντας αναπτύξει οποιεσδήποτε διασυνδέσεις με το ISIS. Στο σημείο αυτό γίνεται συγκεκριμένα αναφορά σε τυχόν ευθύνες όχι μόνο της Συρίας και του Ιράκ (για το κατά πόσο προσπάθησαν να εμποδίσουν τη γενοκτονία τόσο με στρατιωτικά μέσα όσο και επεμβαίνοντας για την απελευθέρωση των αιχμαλώτων Γεζίντι) αλλά και των Κούρδων Πεσμεργκά, όσον αφορά τις συνθήκες υπό τις οποίες υποχώρησαν από την περιοχή του Σινγιάρ όταν ξεκίνησε η επίθεση του ISIS, αφήνοντας στο έλεος του τους Γεζίντι¹²².

Ιδιαίτερα ενδιαφέρον έχει το δεύτερο μέρος του κεφαλαίου VII όπου γίνεται αναφορά στους μηχανισμούς απόδοσης δικαιοσύνης που θα μπορούσαν να εμπλακούν στη συγκεκριμένη υπόθεση. Προς το παρόν το μόνο δικαστήριο στο οποίο θα μπορούσαν να παραπεμφθούν οι υπεύθυνοι είναι το ICC. Εδώ ακριβώς ανακύπτει το πρόβλημα ότι ούτε η Συρία ούτε το Ιράκ έχουν υπογράψει τη ΣΠΚΕΓ. Συνεπώς, προκειμένου να εμπλακεί το ICC στην υπόθεση πρέπει το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, που όλα τα μέλη έχουν επικυρώσει τη ΣΠΚΕΓ, να λάβει μια απόφαση σχετικά με την κατάσταση στη Συρία και το Ιράκ. Την τελευταία φορά που έγινε προσπάθεια να γίνει κάτι τέτοιο, η Ρωσία και η Κίνα άσκησαν βέτο, με αποτέλεσμα να μην εκδοθεί απόφαση. Από τότε δεν έχει επαναληφθεί κάποια απόπειρα¹²³. Τα παραπάνω δείχνουν ότι επί της παρούσης η απονομή δικαιοσύνης σε διεθνές επίπεδο όσον αφορά τη γενοκτονία των Γεζίντι δεν είναι κάτι καθόλου απλό, ακόμα κι αν ήδη υπάρχουν τα σχετικά νομοθετήματα (ΣΠΚΕΓ) καθώς και ο κατάλληλος μηχανισμός απονομής της δικαιοσύνης (ICC). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην έκθεση «*The path to accountability for ISIS crimes against Yazidis [...] remains blocked*», λαμβανομένου επιπλέον υπόψη ότι ούτε

¹²² Human Rights Council, 'They came to destroy', 35.

¹²³ Human Rights Council, 'They came to destroy', 36.

φαίνεται να γίνονται προσπάθειες για τη σύσταση ενός ad hoc Διεθνές Ποινικού Δικαστηρίου, όπως είχε γίνει στην περίπτωση της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της Ρουάντα. Έτσι, η Έκθεση καταλήγει ότι προς το παρόν τα εγκλήματα του ISIS μπορούν να εκδικαστούν μόνο σε εθνικό επίπεδο, από χώρες που ήδη διαθέτουν ή πρόκειται να αποκτήσουν νομοθεσία για την τιμωρία της γενοκτονίας και των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας¹²⁴.

Η Έκθεση κλείνει με κάποιες προτάσεις της Επιτροπής, μεταξύ των οποίων: 1) την επαναδραστηριοποίηση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ προς την κατεύθυνση της ενεργοποίησης του ICC ή ενός ad hoc ποινικού δικαστηρίου για τα όσα συμβαίνουν στη Συρία και το Ιράκ, σε συνδυασμό και με την προσπάθεια όλων των κρατών που έχουν επικυρώσει τη ΣΠΚΕΓ, να ζητήσουν από τα όργανα του ΟΗΕ που θα μπορούσαν να παρέμβουν αποτελεσματικά, να αναλάβουν δράση για την πρόληψη και την καταστολή της γενοκτονίας, 2) την επικύρωση της Συνθήκης της Ρώμης και τη νομοθέτηση σε εθνικό επίπεδο των όσων προβλέπονται στη ΣΠΚΕΓ, από τις κυβερνήσεις της Συρίας και του Ιράκ καθώς και από την κυβέρνηση των αυτόνομων ιρακινών κουρδικών περιοχών, 3) τη διερεύνηση και τη δίωξη των εγκλημάτων που διαπράττει το ISIS στη Συρία κατά των Γεζίντι, σε συνδυασμό και με την προστασία των Γεζίντι που ήδη κατοικούν στη Συρία καθώς και την προσπάθεια για την απελευθέρωση των αιχμαλώτων Γεζίντι τόσο από τη συριακή κυβέρνηση όσο και γενικά από τις δυνάμεις που μάχονται το ISIS (και ενίσχυση της μεταξύ τους συνεργασίας), 4) την άμεση έναρξη προσπαθειών τόσο από την κεντρική ιρακινή κυβέρνηση όσο και από την κυβέρνηση των αυτόνομων κουρδικών περιοχών, προκειμένου για τη διατήρηση ή και ανακάλυψη στοιχείων για τους μαζικούς τάφους των θυμάτων του ISIS (σε συνδυασμό και με την παροχή της αναγκαίας τεχνογνωσίας και βοήθειας από τη διεθνή κοινότητα), 5) τη δημιουργία ενός Φόρουμ όπου θα συμμετέχουν μέλη των κοινοτήτων των Γεζίντι, των Αράβων και των Κούρδων, στα πλαίσια του οποίου θα δημιουργηθεί μια Επιτροπή Αλήθειας, που όχι μόνο θα δώσει τη δυνατότητα στους Γεζίντι να «λυτρωθούν» εν μέρει, αφηγούμενοι τα δεινά τους και γνωστοποιώντας τα στο ευρύ κοινό, έτσι ώστε

¹²⁴ Human Rights Council, *'They came to destroy'*, 36.

να προχωρήσει η απονομιμοποίηση των εγκληματικών πράξεων του ISIS, σε μεγαλύτερες μάζες ανθρώπων (θυμίζουμε εδώ ότι ένας σημαντικός αριθμός μαχητών του ISIS προέρχεται από μη μουσουλμανικές κοινότητες), 6) την αναγνώριση από τη διεθνή κοινότητα των όσων συνέβησαν στην περιοχή του Σινγιάρ ως γενοκτονίας κατά των Γεζίντι, καθώς και την επικύρωση της ΣΠΚΕΓ από ακόμα περισσότερα κράτη¹²⁵.

6.2 Γιατί τα όσα διαπράχθηκαν και διαπράττονται από το ISIS συνιστούν γενοκτονία

Με βάση και τα όσα αναφέρθηκαν στα κεφ. 5 και 6 θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι στην περίπτωση του ISIS και των Γεζίντι έχουν παραβιαστεί τα εξής άρθρα της ΣΠΚΕΓ:

- 1) Ια: «Φόνος μελών της ομάδας»: όπως είδαμε το ISIS κατηγορείται για μαζικές δολοφονίες, εκτελέσεις κλπ., και μάλιστα σε βαθμό τέτοιο που, όπως είδαμε στην προηγούμενη ενότητα η ΑΔΕΔΣ στη Συρία να ζητά την άμεση έναρξη προσπαθειών για την αποκάλυψη ή τη «εξαφάνιση» των μαζικών τάφων,
- 2) Ιιβ: «Σοβαρά βλάβη της σωματικής ή διανοητικής ακεραιότητας της ομάδος»: πέρα από τις απώλειες ανθρώπινων ζώων, υπήρχαν και πολλοί σοβαρά τραυματισμένοι καθώς και άτομα των οποίων η διανοητική ακεραιότητα υπέστη βλάβες σε τέτοιο βαθμό που η ΑΔΕΔΣ στην Έκθεσή της να εισηγείται τη χρηματοδότηση προγραμμάτων ψυχολογικής υποστήριξης για τα θηλυκά μέλη της κοινότητας που υπέστησαν διάφορες σεξουαλικής φύσεως κακοποιήσεις στα χέρια των Γεζίντι. Επιπλέον, έγινε παραπάνω αναφορά στις αυτοκτονίες που διέπραξαν ή αποπειράθηκαν κοπέλες Γεζίντι ως αποτέλεσμα της ψυχολογικής τους επιβάρυνσης από τις κακοποιήσεις που υπέστησαν,
- 3) Ιιγ: «Εκ προθέσεως υποβολή της ομάδος εις συνθήκας διαβιώσεως δυναμένας να επιφέρωσιν την πλήρη ή την μερικήν σωματικήν καταστροφήν αυτής»: είδαμε παραπάνω ότι αρκετοί Γεζίντι πέθαναν κατά την προσπάθειά τους να ξεφύγουν από το ISIS μέσα σε άθλιες συνθήκες, καθώς και ότι στα

¹²⁵ Human Rights Council, 'They came to destroy', 37-38.

θηλυκά μέλη των Γεζίντι που είναι σκλάβες μελών του ISIS συχνά δεν τους παρέχονται επαρκή μέσα επιβίωσης,

4) IIδ, ε: «Μέτρα αποβλέποντα εις την παρεμπόδισιν της γεννήσεως εις τους κόλπους ωρισμένης ομάδος. Αναγκαστική μεταφορά παιδων μιας ομάδος εις ετέραν ομάδα»: είδαμε παραπάνω ότι οι του ISIS εμποδίζουν τη συνύπαρξη ακόμα και των αιχμαλώτων αρσενικών και θηλυκών Γεζίντι, κακοποιούν σεξουαλικά τα θηλυκά μέλη (με οτιδήποτε συνεπάγεται αυτό και από ιατρικής άποψης για την ικανότητα αυτών των γυναικών προς σύλληψη και τεκνοποίηση), ενώ όσον αφορά και τη μελλοντική αναπαραγωγή της ομάδας, η αναγκαστική απομάκρυνση των ανήλικων ISIS από τις οικογένειές τους και η μεταφορά τους είτε σε οικογένειες μελών του ISIS είτε σε στρατόπεδα εκπαίδευσης-κατήχησης με στόχο την «απογεζεντοποίησή» τους, συνιστά παραβίαση του IIδ της ΣΠΚΕΓ, αφού μειώνει μεθοδευμένα και συστηματικά τον αριθμό των Γεζίντι που στο μέλλον θα μπορούσαν τεκνοποιώντας να συμβάλλουν στη μη εξαφάνιση της συγκεκριμένης κοινότητας.

7. Συμπεράσματα - Επίλογος

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας ήταν η εξολόθρευση των Γεζίντι υπό το ιστορικό και νομικό πρίσμα των γενοκτονιών του 20ου αιώνα. Έτσι, τα περιστατικά που αφορούν αυτή την εξολόθρευση εξετάστηκαν τόσο από ιστορική όσο και νομική άποψη σε σχέση με άλλα περιστατικά που κρίθηκαν ή θα μπορούσαν να κριθούν ως γενοκτονίες κατά τον 20ο αι., καθώς και σε σχέση με το τι προβλέπεται από το Διεθνές Δίκαιο για το έγκλημα που ονομάζεται *γενοκτονία*. Στο πλαίσιο αυτό εστιάσαμε στα όσα προβλέπονται στη ΣΠΚΕΓ ως το βασικό κείμενο στο οποίο βασίστηκαν δράσεις ή απόπειρες της διεθνούς κοινότητας να προλάβει, εμποδίσει και τιμωρήσει γενοκτονίες. Ιδιαίτερα αναφερθήκαμε στο πώς αντιμετωπίστηκαν κάποιες αρκετά γνωστές περιπτώσεις όπως αυτές της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της Ρουάντα, καθώς και στην έννοια των *actus reus* και *mens rea*, που είδαμε ότι έπαιξαν και σε πρακτικό επίπεδο ρόλο όσον αφορά τις αποφάσεις των ICTY και ICTR για το αν συγκεκριμένα άτομα που κατηγορούνταν για το έγκλημα της γενοκτονίας ήταν ένοχα ή αθώα.

Ιδιαίτερα όσον αφορά τα όσα διαπράττει το ISIS εναντίον των Γεζίντι, μέσα από την παρουσίαση της γενικότερης εξέλιξης του ISIS και της ιδεολογίας του, φάνηκε ότι τα μέλη του, έχοντας ως όραμά τους έναν κόσμο όπου οτιδήποτε «διαφορετικό» δεν αξίζει να υπάρχει, προσπαθούν με συστηματικότητα να αφανίσουν διάφορες «διαφορετικές» θρησκευτικές κοινότητες, και μια από αυτές είναι και αυτή των Γεζίντι. Από την άποψη η συγκεκριμένη γενοκτονία είναι κάτι το εντελώς διαφορετικό από τις υπόλοιπες του 20ου αι., με την έννοια ότι στις άλλες περιπτώσεις οι θύτες προσπαθούσαν απλώς να διαμορφώσουν καλύτερες συνθήκες σε μια γεωγραφική έκταση με συγκεκριμένα όρια, θεωρώντας ότι εξοντώνοντας συγκεκριμένες ομάδες, θα αποκτούσαν κάποια πλεονεκτήματα ή θα απαλλάσσονταν από κάποια μειονεκτήματα όσον αφορά την προσπάθειά τους να «υπάρξουν» αποτελεσματικά σε έναν κόσμο όπου ήδη κυριαρχούσαν κάποιες ισχυρότερες κρατικές κλπ. δυνάμεις, και τον οποίο δεν αποσκοπούσαν στο να τον αλλάξουν ή να τον ανατρέψουν ολοκληρωτικά (όπως επιθυμεί το ISIS για τον σύγχρονο κόσμο) αλλά απλώς να αποτελέσουν έναν ισχυρότερο παράγοντα εντός αυτού, απαλείφοντας με τρόπο μη αποδεκτό από τη διεθνή κοινότητα

(εφόσον πρόκειται για γενοκτονία) εκείνες τις ομάδες πληθυσμού που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως εμπόδια στα σχέδιά τους.

Από την άλλη πλευρά, είδαμε ότι η εξολόθρευση των Γεζίντι θα μπορούσε με βάση κάποια κριτήρια να συσχετιστεί με άλλες γενοκτονίες του 20ου αι. Έτσι, είδαμε ότι σε γεωγραφικό επίπεδο η γενοκτονία των Γεζίντι συμβαίνει σε μια περιοχή όπου έλαβαν χώρα παρόμοιες ωμότητες όπως αυτές που διαπράχθηκαν κατά την πρώτη 40ετία του 20ου αι. στην πρώην Οθωμανική Αυτοκρατορία και μετέπειτα Τουρκία κατά διαφόρων χριστιανικών μειονοτήτων και των Κούρδων, και στο Ιράκ κατά των Ασσύριων και των Αράβων. Το «παρόμοιες» σημαίνει ότι σε όλες αυτές τις περιπτώσεις είχαμε διάπραξη εγκλημάτων όπως αυτά που αναφέρονται στα εδάφια IIα-δ της ΣΠΚΕΓ. Αυτό ως προς το οποίο διαφοροποιούνται τα όσα υπέστησαν και εξακολουθούν να υφίστανται οι Γεζίντι, είναι τόσο η συστηματική απομάκρυνση των ανήλικων Γεζίντι από τις οικογένειές τους όσο και η μετατροπή των θηλυκών αιχμαλώτων Γεζίντι σε σκλάβες (τόσο γενικά όσο και σεξουαλικές). Ιδιαίτερα στην τελευταία περίπτωση είναι χαρακτηριστικό ότι πρόκειται για κάτι τόσο λίγο ή πολύ πρωτόγνωρο, τουλάχιστον στη Δυτική ανθρώπινη ιστορία σχεδόν των τελευταίων δύο αιώνων, που ούτε στη ΣΠΚΕΓ αναφέρεται στο άρθρο II, όπου προσδιορίζεται το τι συνιστά γενοκτονία.

Σε κάθε περίπτωση το εξαιρετικά ενδιαφέρον και από νομική άποψη είναι ότι το ίδιο το ISIS δεν καταβάλει καμιά προσπάθεια να αρνηθεί ότι παραβιάζει ολοκληρωτικά το άρθρο II της ΣΠΚΕΓ. Αντίθετα, όπως είπαμε θεωρεί ότι είναι ηθικά ορθό να εξοντώνονται εκείνοι που δεν ανήκουν ή δε δέχονται να υπαχθούν στη εκδοχή του Ισλάμ που εκείνο θεωρεί ως τη μόνη που θα έπρεπε να υπάρχει γενικά σε ολόκληρο τον κόσμο. Το ίδιο ισχύει και για το άρθρο III της ΣΠΚΕΓ, όπου προβλέπεται ότι *«Θα τιμωρούνται οι ακόλουθοι πράξεις: α) Η γενοκτονία. β) Η συνεννόηση προς διενέργειαν γενοκτονίας. γ) η άμεσος και δημοσία προτροπή προ διενέργειαν γενοκτονίας. δ) Η απόπειρα γενοκτονίας. ε) η συνεργία εις την γενοκτονίαν»*. Στην περίπτωση του ISIS είναι χαρακτηριστικό ότι το παραβιάζεται και μάλιστα επισήμως ακόμα και το IIIγ, αφού το ISIS έχει καλέσει επισήμως από τα επίσημα μέσα προπαγάνδας του ή από MME που εξακριβωμένα είναι γνωστό ότι ελέγχει, τους Μουσουλμάνους όλου του κόσμου να στραφούν ολοκληρωτικά κατά των «απίστων».

Με βάση τα παραπάνω θα συμφωνήσουμε με την ΑΔΕΔΣ ότι ουσιαστικά υπάρχει συλλογική ευθύνη για τη γενοκτονία για κάθε μέλος ή μαχητή του ISIS, κάτι που σημαίνει ότι σε νομικό επίπεδο κανένα από αυτά τα άτομα δε θα μπορούσε να επικαλεστεί σε περίπτωση που οδηγηθεί ενώπιον της δικαιοσύνης, ότι απλώς εκτελούσε εντολές και άρα ότι δεν είναι ένοχο για τη γενοκτονία των Γεζίντι, όπως έχει γίνει σε άλλες περιπτώσεις εκδίκασης εγκλημάτων γενοκτονίας ή εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας.

Ένα άλλο πρόβλημα σε νομικό επίπεδο είναι η δυσκολία την οποία διαπιστώνει η ΑΔΕΔΣ όσον αφορά την προσαγωγή των ενόχων στη δικαιοσύνη, καθώς είναι σαφές ότι στις χώρες όπου διαπραχθεί τα εγκλήματα δεν έχει επικυρωθεί η ΣΠΚΕΓ, ενώ και σε πολιτικό επίπεδο, στη σχετική συνεδρίαση του Συμβουλίου Ασφαλείας κατέστη σαφές ότι υπάρχουν συγκεκριμένες που ενδιαφέρονται περισσότερο για τα πολιτικοστρατιωτικά συμφέροντά τους στην περιοχή παρά για τα εγκλήματα που φαίνεται να διαπράττονται, την προστασία των θυμάτων και την απονομή δικαιοσύνης. Από την άποψη αυτή η εξολόθρευση των Γεζίντι, που όπως δείξαμε στην ενότητα 6.2, είναι γενοκτονία, δηλ. κάτι για το οποίο πρέπει να κινητοποιηθεί η εθνική ή διεθνής δικαιοσύνη, θα μπορούσε κάλλιστα να ενταχθεί σε εκείνη την κατηγορία των γενοκτονιών (ή γενικότερα των εγκλημάτων κατά της ανθρωπότητας) του 20ου αι. όπου οι θύτες είτε δεν οδηγήθηκαν ποτέ στη δικαιοσύνη (π.χ. οι αξιωματούχοι της Ινδονησίας στην περίπτωση του Ανατολικού Τιμόρ, επειδή η χώρα τους τυγχάνει της ισχυρής υποστήριξης των ΗΠΑ και γενικά ισχυρών δυνάμεων του Δυτικού κόσμου) είτε οδηγήθηκαν στη δικαιοσύνη όταν έπαψαν να είναι χρήσιμοι στους ισχυρούς του κόσμου, με πολύ χαρακτηριστική περίπτωση αυτή του Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς.

Βιβλιογραφία

- Akcam, T. *Μια επαίσχυντη πράξη*. Αθήνα: Παπαζήσης, 2007.
- Allison, C. "Yazidis I. General". Στο *Encyclopædia Iranica* (New York: Columbia University, 2004). Προσβάσιμο Νοε 20, 2016. <http://www.iranicaonline.org/articles/yazidis-i-general-1>.
- Al-Muhajirah, U. S. "Slave-girls or prostitutes?", *Dabiq* 9 (2014): 42-49. Προσβάσιμο Σεπ. 15, 2016. <http://www.joshualandis.com/blog/wp-content/uploads/Dabiq-9-They-Plot-and-Allah-Plots-compressed.pdf>.
- Amnesty International, *Escape from hell: torture and sexual slavery in Islamic State captivity in Iraq*. London: Amnesty International, 2014. Προσβάσιμο Δεκ 5, 2016 από https://www.amnesty.org.uk/sites/default/files/escape_from_hell__torture_and__sexual_slavery_in_islamic_state_captivity_in_iraq_-_english_2.pdf.
- Astin, A. E. *Scipio Aemilianus*. Oxford: Oxford University Press, 1967.
- Bagley, T. *General principles and problems in the international protection of minorities*. Geneva: Imprimeries Populaires, 1950.
- Ball, H. *Prosecuting war crimes and genocide*. Lawrence: University Press of Kansas, 1999.
- Bartov, O. "German soldiers and the Holocaust, research and implications". Στο *The Holocaust*, επιμέλεια από O. Bartov (London: Routledge, 2000), 130-136.
- Bouyerdenne, A. *Emir Abd el-Kader: hero and saint*. Bloomington: World Wisdom, 2012.
- Brown, D. *War comes to Cheyenne*. London: MacMillan, 1970.
- Browning, C. *The path to genocide*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Brownlie, I. *Principles of Public International Law*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Charny, I. (ed.), *Encyclopedia of genocide*. Santa Barbara: ABC-Clio.
- Christenson, G. A. "Liberty of the exercise of religion in the Peace of Westphalia", *Transnational Law & Contemporary Problems*, 21, αρ. 3 (2013): 737-746. Προσβάσιμο Οκτ 13, 2016. http://scholarship.law.uc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1284&context=fac_pubs

Cleveland, W. και Bunton, M. *A history of the modern Middle East*. Boulder: Westview Press.

➤ Commins, D. *Historical dictionary of Syria*. Lanham: Scarecrow Press, 2004.

➤ Cooper, A. "Reparations for the Herero genocide", *African Affairs* 106, vo. 422 (2007): 108-127.

➤ Dadrian, V. "Genocide as a problem of National and International Law: the World War I Armenian case and it's contemporary legal ramifications", *Yale Journal of International Law*, 14, vo. 2 (1989), 260-263.

➤ Darke, D. "Who, what, why: who are the Yazidis?", *BBC News*, Aug 8, 2014. Προσβάσιμο Σεπ. 16, 2016. <http://www.bbc.com/news/blogs-magazine-monitor-28686607>

➤ Dawidowicz, L. *The war against the Jews 1939-1945*. New York: Penguin, 1975.

➤ DeKelaita, R. *The origins and development of Assyrian nationalism*, Διδ. διατρ. στο University of Chicago, Chicago, 2011. Προσβάσιμο Δεκ 2 2016. <http://www.aina.org/books/oadoan.pdf>.

➤ Derghougassian, K. "The Armenian Genocide on the international agenda: the case for diplomatic engagement", *Haigazian Armenological Review* 32 (2012): 229-238. Προσβάσιμο Σεπ 8, 2016. http://live.v1.udesa.edu.ar/files/UAHUMANIDADES/REVISTAS_ACADEMICAS/DERGHOUGASSIAN_THEARMENIANGENOCIDEONTHEINTERNATIONALAGENDA_HAIGAZIAN_ARMENOLOGICAL_REVIEW.PDF.

➤ Friedländer, H. "STEP BY STEP". Στο *The Holocaust*, επιμέλεια από O. Bartov (London: Routledge, 2000), 131-135.

➤ Frisk, R. *The great war for civilization*. London: Harper, 2005.

➤ Gerges, F. A. *ISIS: a history*. Princeton: Princeton University Press, 2016. Προσβάσιμο, 30 Νοε 2016. <http://press.princeton.edu/chapters/i10673.pdf>.

➤ Gerlach, C. "The Wansee Conference, the fate of German Jews and Hitler's decision in principle to exterminate all European Jews". Στο *The Holocaust*, επιμέλεια από O. Bartov (London: Routledge, 2000): 127-134.

➤ Goldsworthy, A. *The Punic Wars*. London: Cassell, 2000.

- Grenke, A. *God, greed and genocide*. Washington: New Academia Publishing, 2005.
- Hilberg, R. *The destruction of the European Jews*. New York: Holmes & Meier, 1985.
- Hossain, K. "The concept of jus cogens and the obligation under the UN Charter", *Santa Clara Journal of International Law*, 3, vo. 1 (2005): 61-76. Προσβάσιμο Οκτ 15, 2016. <http://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1011&context=scujil>.
- Human Rights Council, '*They came to destroy*': *ISIS crimes against the Yazidis*. Geneva: United Nations, 2016. Προσβάσιμο 3 Δεκ 2016 από http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/HRCouncil/CoISyria/A_HRC_32_CRP.2_en.pdf.
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. "The conflicts". Προσβάσιμο Νοε 10, 2016. <http://www.icty.org/sid/322>.
- Jalabi, R. "Who are the Yazidis and why is ISIS hunting them?", *The Guardian*, Αυγ 11, 2014. Προσβάσιμο Σεπ 18, 2016. <https://www.theguardian.com/world/2014/aug/07/who-yazidi-isis-iraq-religion-ethnicity-mountains>
- Jones, A. *Genocide*. London: Routledge, 2006. Προσβάσιμο Οκτ 26, 2016. <http://www.mcvts.net/cms/lib07/NJ01911694/Centricity/Domain/155/Textbook.pdf>
- Joseph, J. *The Modern Assyrians of the Middle East*. Leiden: Brill, 2000.
- Kiernan, B. "The first genocide", *Diogenes* 203, (2004): 18-28. Προσβάσιμο Οκτ 23, 2016. http://gsp.yale.edu/sites/default/files/first_genocide.pdf.
- Kiernan, P. B. "War, genocide and resistance in East Timor, 1975-99". Στο επιμέλεια από M. Selden και A. So, *War and terrorism* (Lanham: Rowman & Littlefield) 197-205. Προσβάσιμο Οκτ 8, 2016. https://web.archive.org/web/20060920124313/http://www.yale.edu//gsp/east_timor/03-263_Ch_09.pdf.

- Kim, S. *A collective theory of genocidal intent*. Hague: Springer, 2016.
Προσβάσιμο Δεκ 6, 2016.
<http://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20113&LangID=E>.
- King, M. *Moriori*. Chatam Islands: Viking, 2000.
- Kopel, D., Gallant, P. και Eisen, J. "A Moriori lesson", Dave Kopel. 2003. Προσβάσιμο Οκτ 28, 2016.
<http://www.davekopel.com/NRO/2003/Moriori-Lesson.htm>
- Kurth Cronin, A. «Το ISIS δεν είναι τρομοκρατική οργάνωση», *Foreign Affairs. The Hellenic edition* 35 (2015). Προσβάσιμο Δεκ 1, 2016.
<http://www.foreignaffairs.gr/articles/70588/audrey-kurth-cronin/to-isis-den-einai-tromokratiki-organosi?page=show>
- MacDonald, D. "From Jasenovac to Srebrenica". Στο *Genocides by the oppressed*, επιμέλεια από A. Jones και N. Robins, 103-116. Bloomington: Indiana University Press, 2009.
- MacDowall, D. *A modern history of Kurds*. London: Tauris, 2007. Προσβάσιμο 1 Δεκ 2016. <http://www.kurdipedia.org/books/74457.PDF>.
- Mading Deng, F. *War of visions*. Washington: Brookings Institution Press, 1995.
- Michno, G. *Encyclopedia of Indian Wars*. Missoula : Mountain Press, 2003.
- Moses, A. D. *Empire, colony, genocide*. New York: Berghahn, 2008.
- Olusoga, D. και Erichsen, C. *The Kaiser's holocaust*. London: Faber & Faber, 2010.
- Peskin, V. *International justice in Rwanda and the Balkans*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Platias, A. και Koliopoulos, C. *Thucydides on strategy - Athenian and Spartan grand strategies in the Peloponnesian War and their relevance today*. Αθήνα: Ευρασία, 2010.
- Redlich, J. κ.ά., *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkans*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace. Προσβάσιμο Οκτ 16, 2016.
<http://archive.org/details/reportofinternat00inteuoft>
- Reid, J. J., *Crisis of the Ottoman Empire*. Stuttgart: Steiner, 2000.

- Reisman, M. “Humanitarian intervention to protect the Ibos”. Στο *Humanitarian intervention and the United Nations*, επιμέλεια από R. B. Lillich (Charlottesville: University Press of Virginia, 1973): 177-184.
- Roymans, N. και Fernández-Götz, M. “Fire and sword. The archaeology of Caesar’s Gallic War”, *Military History Monthly*, 56 (2015): 50-58. Προσβάσιμο Οκτ 24, 2016. https://www.researchgate.net/profile/Manuel_Fernandez-Gotz/publication/279961274_Fire_and_Sword_The_archaeology_of_Caesar%27s_Gallic_War/links/559ff5ca08ae032ef0544d55.pdf?origin=publication_detail
- Sargsyan, O. *Recognition of the Armenian Genocide by the German Bundestag on 2.6.2016 (Armenian Press Review)*. Rangendingen: Libertas - European Institute, 2016. Προσβάσιμο Σεπ 9, 2016. <http://www.libertas-institut.com/wp-content/uploads/2016/06/BundestagArmeniaRecognition.pdf>.
- Sarkin-Hughes, J. *Colonial genocide and reparations claims in the 21st century*. Santa Barbara: ABC-Clio, 2008.
- Sartiaux, F. *Η ελληνική Μικρά Ασία από την αρχαιότητα μέχρι τον 20ο αιώνα*. Αθήνα: Κάτοπτρο, 1993.
- Schabas, W. E. *Genocide in International Law: the crime of crimes*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Scullard, H. H. *Scipio Africanus*. Bristol: Thames & Hudson.
- Segesser, D. και Gessler, M. “Raphael Lemkin and the international debate on the punishment of war crimes (1919–1948)”, *Journal of Genocide Research*, 7, vo. 4 (2005): 450-458.
- Stannard, D. *American holocaust*. Oxford: Oxford University Press.
- Thornton, R. *American Indian holocaust and survival*. Oxford: Oxford University Press, 1987.
- Totten, P. και Bartrop, J. *Dictionary of genocide*. Westport: Greenwood, 2006. Προσβάσιμο Οκτ 25, 2016. <https://www.scribd.com/doc/13402762/Dictionary-of-Genocide#download>
- Travis, H. “Native Christians massacred”, *Genocide Studies and Prevention* 1 (2006): 329-337. Προσβάσιμο Σεπ 14, 2016. <http://www.aina.org/reports/togotadww1.pdf>.

- United Nations - Office of the High Commissioner of Human Rights. «UN Commission of Inquiry on Syria: ISIS is committing genocide against the Yazidis». Προσβάσιμο Δεκ 4, 2016. <http://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20113&LangID=E>.
- van Shaak, B. "Darfur and the rhetoric of genocide", *Whittier Law Review* 26 (2004-2005): 1099-1118. Προσβάσιμο Οκτ 13, 2016. <http://digitalcommons.law.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1408&context=acpubs>.
- vanBruinessen, M. "Genocide in Kurdistan?". Στο *Conceptual and historical dimensions of genocide*, επιμέλεια από G. Andreopoulos (University of Pennsylvania Press, 1994): 138-144.
- Yoahannan, A. *The death of a nation*. New York: Putnam's Sons, 1916.
- Βαλαβάνης, Δ. Γ. *Σύγχρονος γενική ιστορία του Πόντου*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Γεωργανόπουλος, Ε. «Μεταξύ ελπίδας και καταστροφής: ο Πόντος κατά την τελευταία τραγική περίοδο (1908-1922)». Στο *Η σφαγή των Ποντίων*, επιμέλεια από Α. Ψαρομηλίγκος και Β. Λάζου (Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος, 2013): 20-32.
- Γκόλντχαγκεν, Ν. Τ. *Πρόθυμοι δήμιοι*. Αθήνα: Terzo Books.
- Ενεπεκίδης, Π. «Άουσβιτς εν ροή η ποντιακή γενοκτονία», *Καθημερινή*, Αυγ 17, 1997, 3.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. «Οι Γιαζιντί του Ιράκ στο ΕΚ για συνάντηση με τον πρόεδρο Σουλτς». Προσβάσιμο Δεκ 3, 2016. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=IMPRESS&reference=20150505STO50326&language=EL>.
- Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. «Ψήφισμα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου της 4ης Φεβρουαρίου 2016 σχετικά με τις συστηματικές μαζικές δολοφονίες θρησκευτικών μειονοτήτων από το λεγόμενο «ISIS/Daesh» (2016/2529(RSP))». Προσβάσιμο Δεκ 1, 2016 από <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P8-TA-2016-0051&format=XML&language=EL>

- Ζάικος, Ν. «Η απαγόρευση της γενοκτονίας». Στο *Συλλογή κειμένων Ανθρωπιστικού Δικαίου*, επιμέλεια από Κ. Κούφα (Θεσσαλονίκη: Σφακιανάκη, 2009): 215-218.
- Κουσκουβέλης, Η. *Η γενοκτονία της μνήμης και η διεθνής διάσταση της Αρμενικής Γενοκτονίας*, 1-2. Προσβάσιμο 8 Αυγ 8, 2016. http://www.kouskouvelis.gr/site/files/omilies/armenian_genocide.pdf.
- Μαλκίδης, Θ. «Εθνικές και διεθνείς διαστάσεις της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου», *Διαβητολογικά Χρονικά* 22, αρ. 4 (2009): 266-277.
- Μόταντελ, Ν. «Η προϊστορία του Κράτους του Ι.Σ.Ι.Σ.», *Χριστιανική*, Οκτ, 20, 2014. Προσβάσιμο Νοε 30, 2016. <http://www.xristianiki.gr/arkheio-ephemeridas/926/proistoria-tou-kratous-tou-isis-tou-nteibint-motantelkathegete-istorias-sto-kaimpritz.html>
- Νάσκου-Περράκη, Π. *Κώδικας Πράξεων Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου*. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, 2013.
- Παπασλιώτης, Α. *Το έγκλημα της γενοκτονίας*. (Θεσσαλονίκη: Βιβλιοθήκη Νομικών Επιστημών, 1966.
- Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης των Ηνωμένων Εθνών. *Το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο*. Βρυξέλες: Περιφερειακό Κέντρο Πληροφόρησης των Ηνωμένων Εθνών, 2016. Προσβάσιμο Οκτ 14, 2016. http://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=23&Itemid=35.
- Ρούκουνας, Ε. *Διεθνής προστασία ανθρωπίνων δικαιωμάτων*. Αθήνα: Εστία, 1995.
- Σ. Βλάχκα, «Οι Γεζίντι του Ιράκ», *Ανθρώπινα Δικαιώματα και Δημοκρατία* 1 (2014): 5-20. Προσβάσιμο Σεπ. 17, 2016. <http://ceregreece.org/wpcontent/uploads/2010/03/%CE%9C%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%B1%CE%AF%CE%BF%CE%94%CE%B5%CE%BB%CF%84%CE%AF%CE%BF%CE%9D%CE%BF%CE%B5%CE%BC%CE%B2%CF%81%CE%AF%CE%BF%CF%85-2014.pdf>
- Σεμελέν, Ζ. *Αοπλοι απέναντι στον Χίτλερ*. Αθήνα: Χατζηνικολής.
- Τσουμάνη, Β. *Το έγκλημα της γενοκτονίας μέσα από τα Διεθνή Ποινικά Δικαστήρια*, μεταπτ. διατρ., Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη, 44-52. Προσβάσιμο 13 Νοε 2016.

<https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/16164/3/TsoumaniVasilikiMsc2013.pdf>.

➤ Φωτιάδης, *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, 2. Προσβάσιμο Σεπ 3, 2016. http://ikaros.teipir.gr/tp/test_new/genoktonia.pdf.

➤ Φωτιάδης, Κ. *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, τ. 1. Θεσσαλονίκη: Ηρόδοτος, 2002.

➤ Χατζηκωνσταντίνου, Κ. *Προσεγγίσεις στο Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*. Αθήνα: Σιδέρης.

➤ Χρονόπουλος, Γ. «Η γενοκτονία των Ποντίων». Στο *Η σφαγή των Ποντίων*, επιμέλεια από Α. Ψαρομηλίγκος και Β. Λάζου (Αθήνα: Ελεύθερος Τύπος, 2013): 130-136.